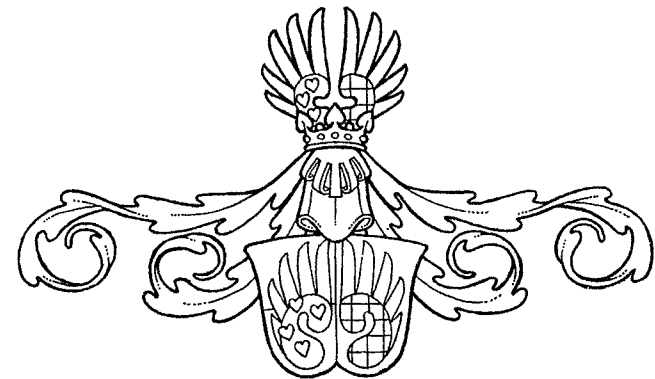

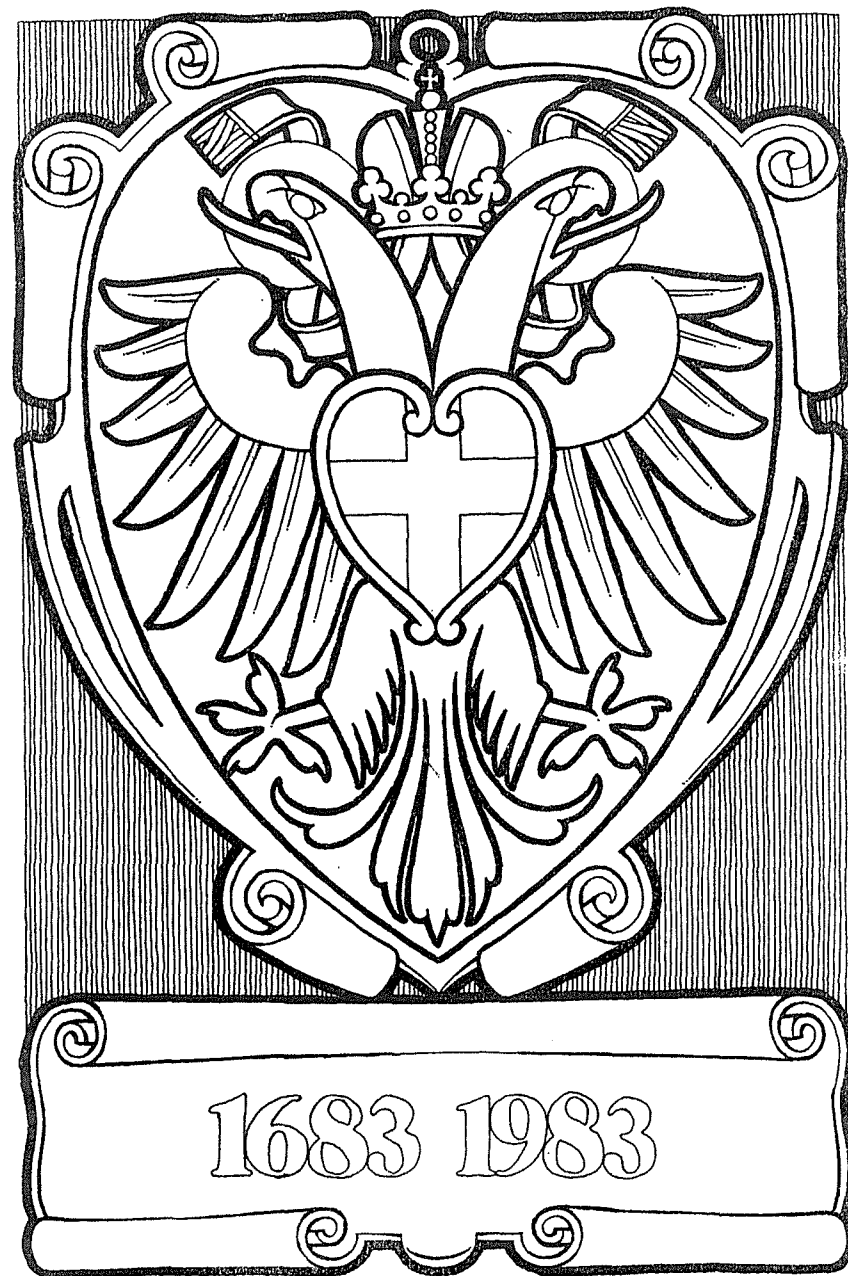

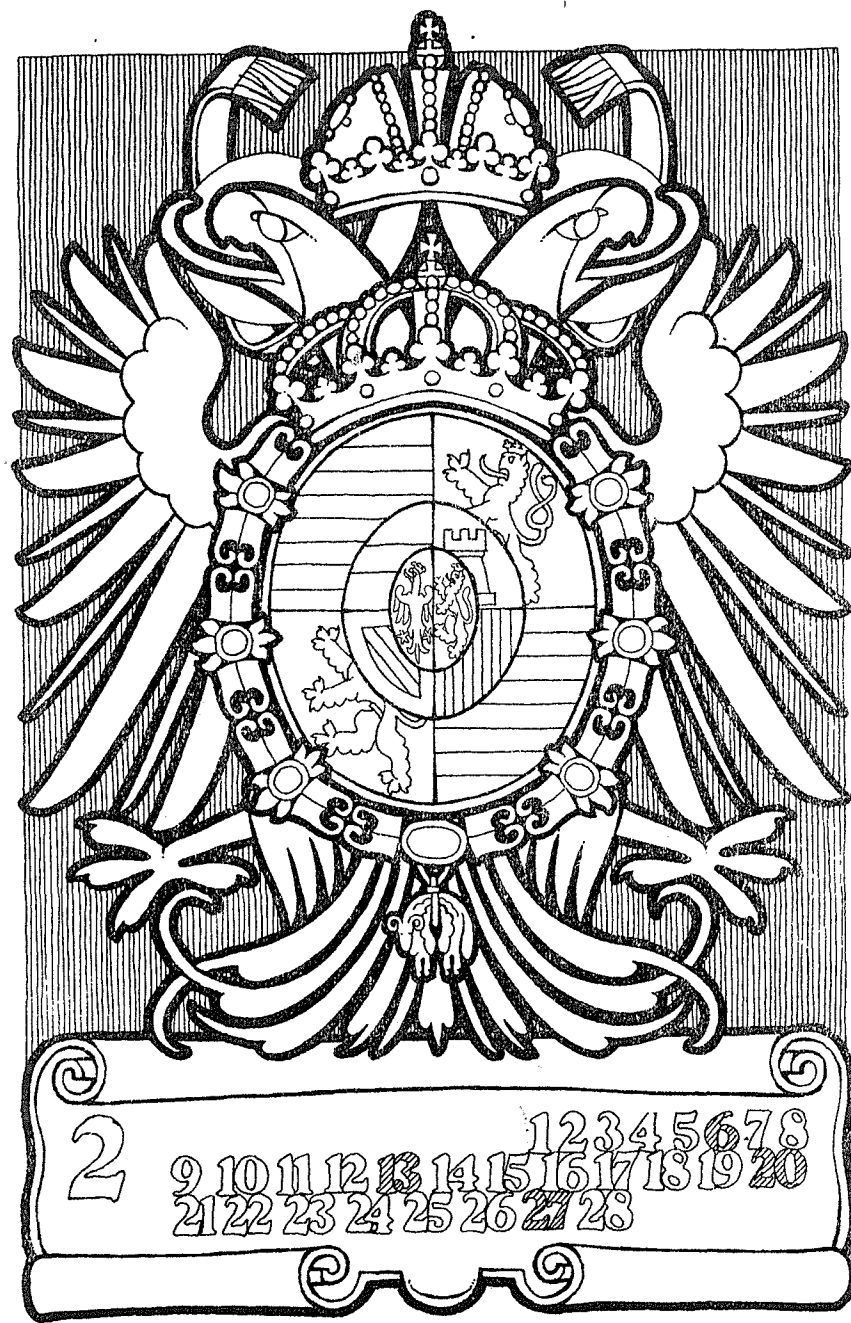
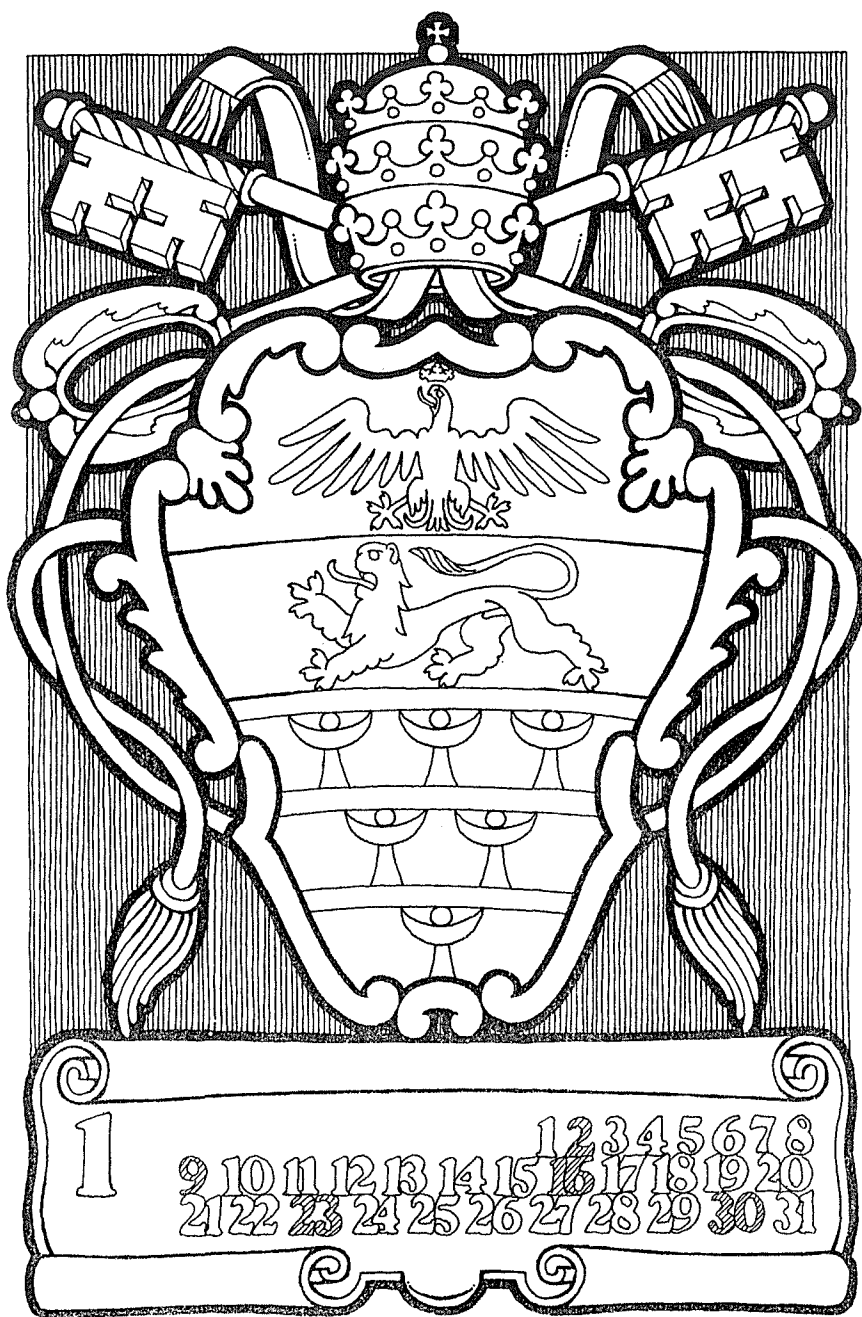
HERALDICKÁ
ROČENKA
1983

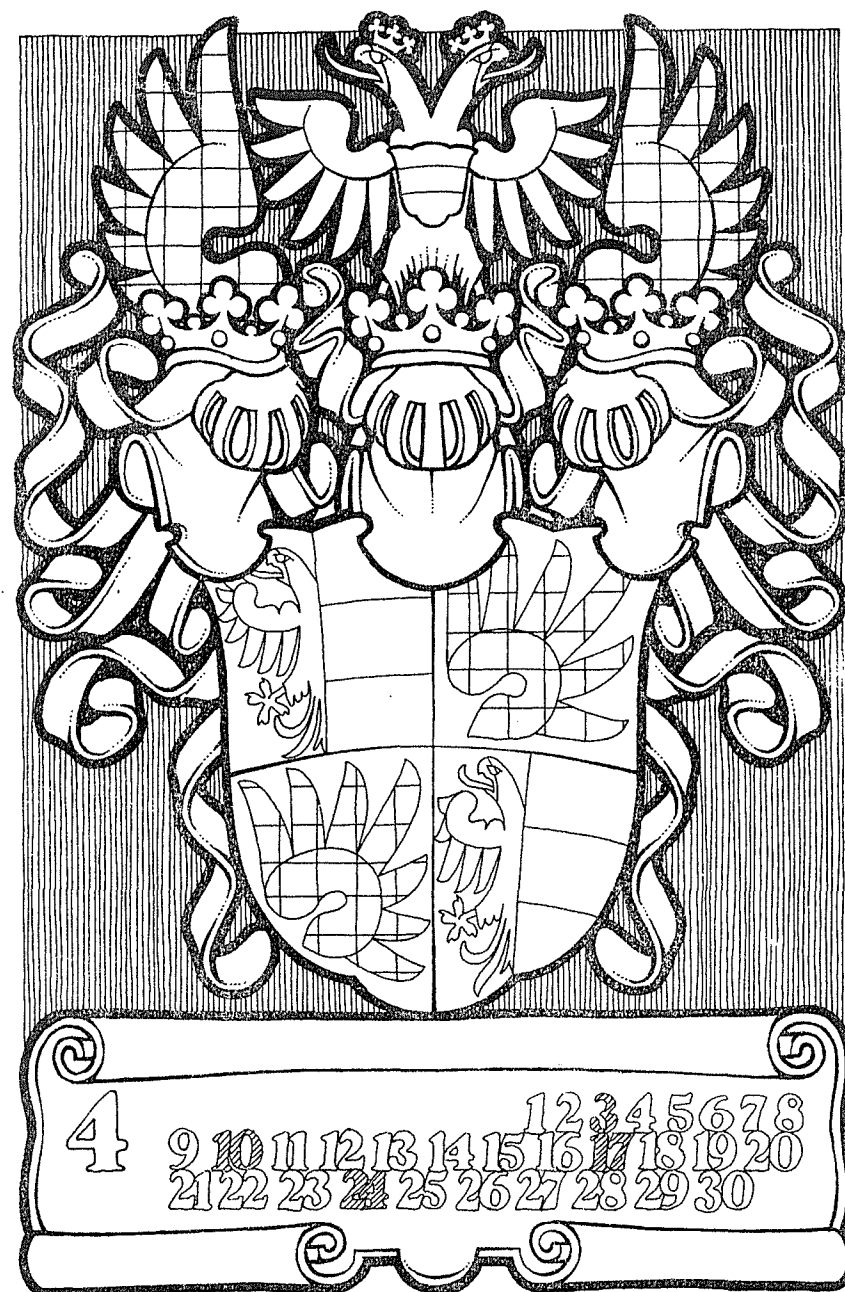
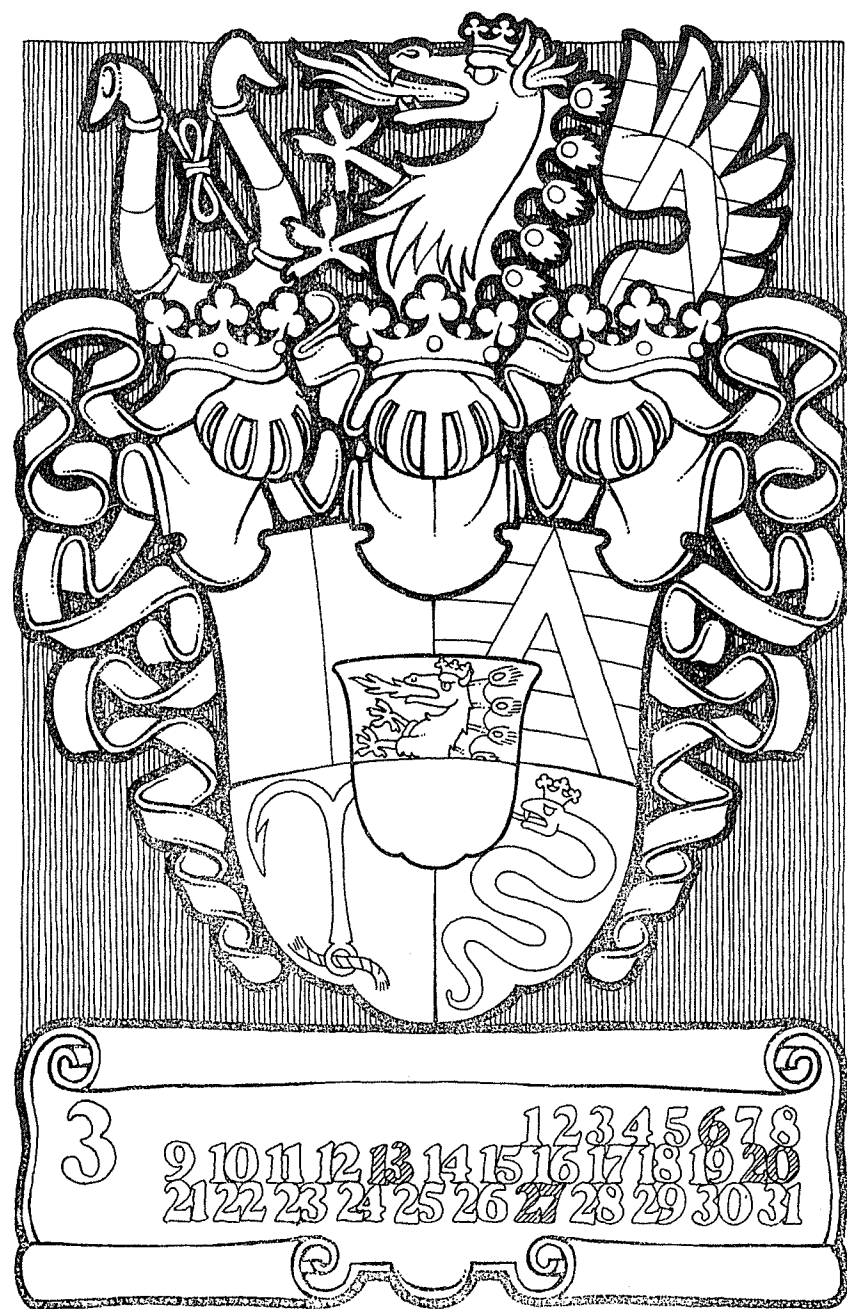

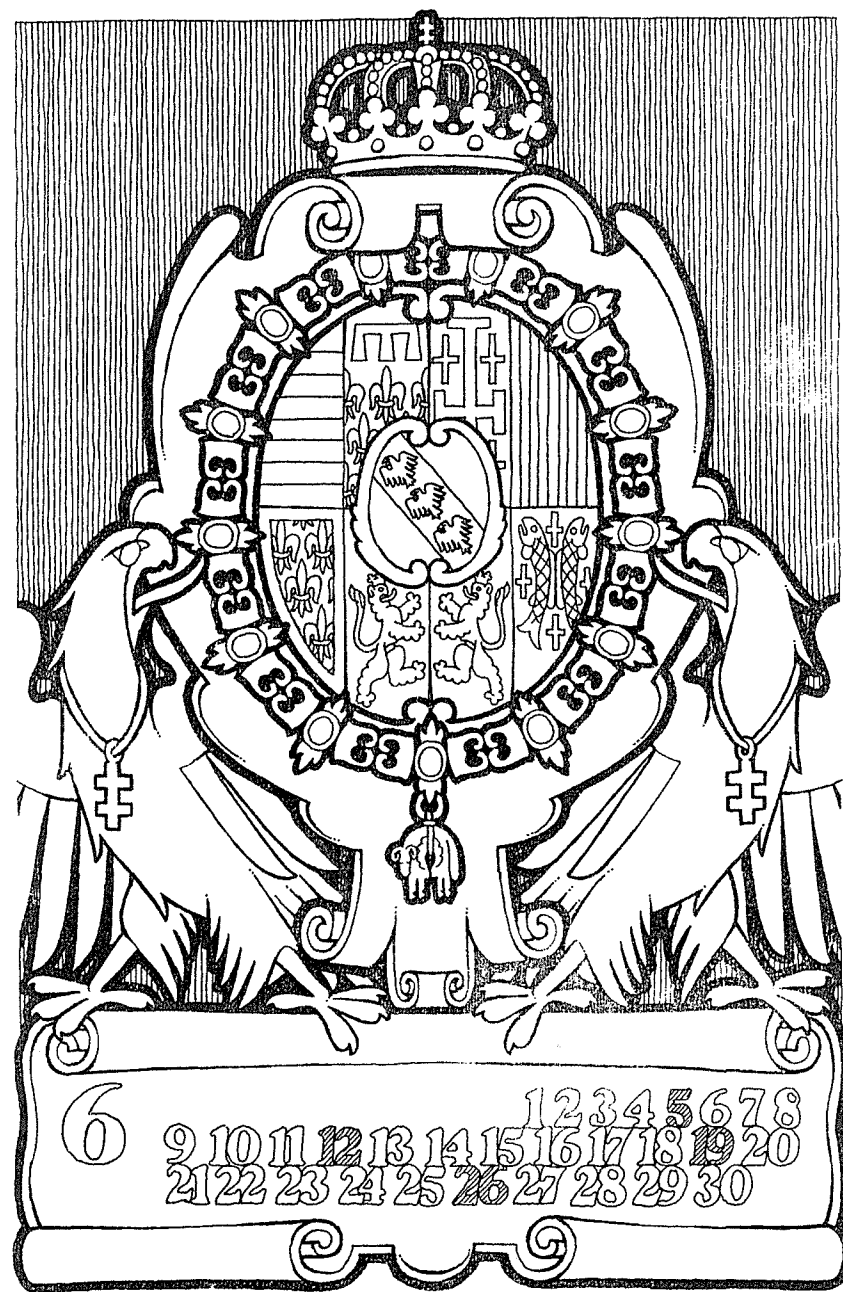
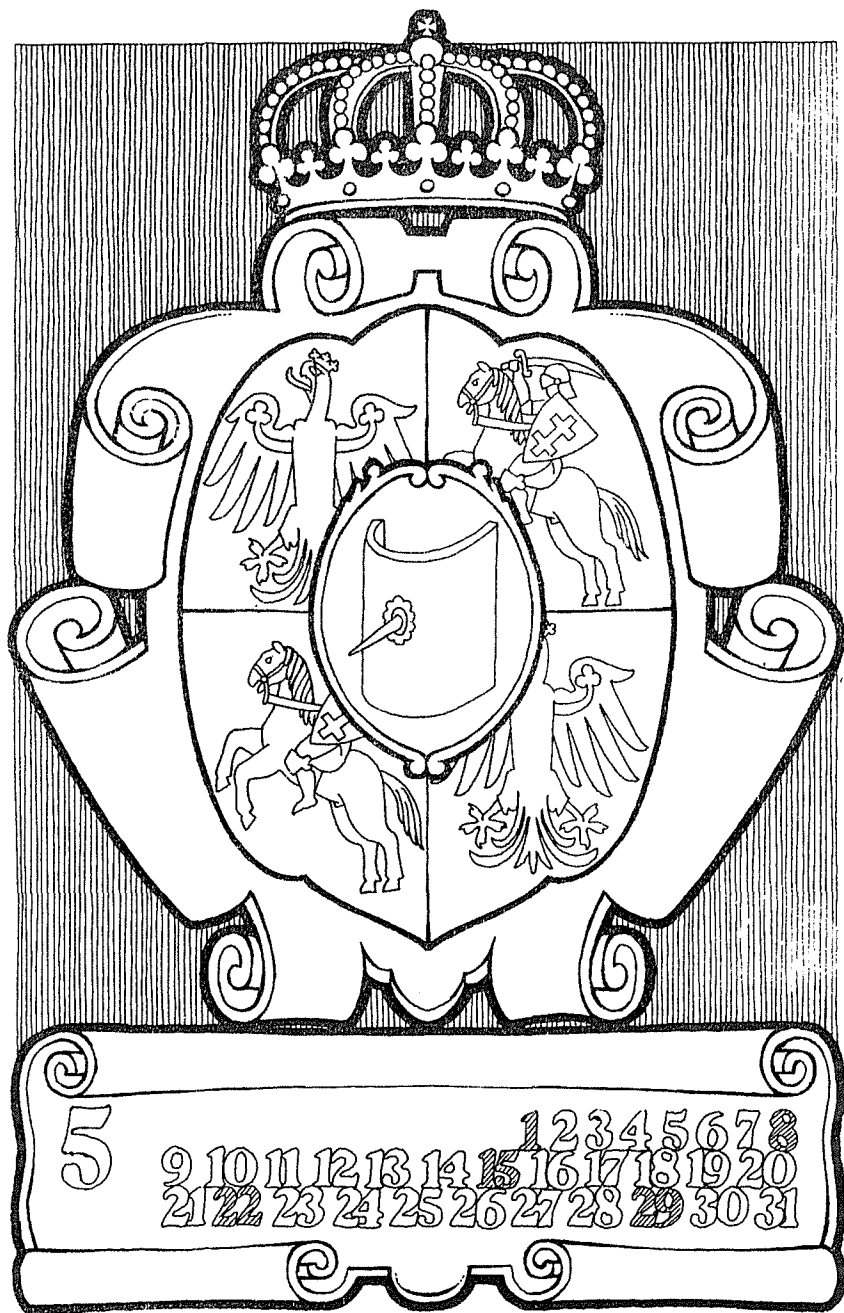
Česká numismatická společnost
pobočka Heraldika
P r a h a

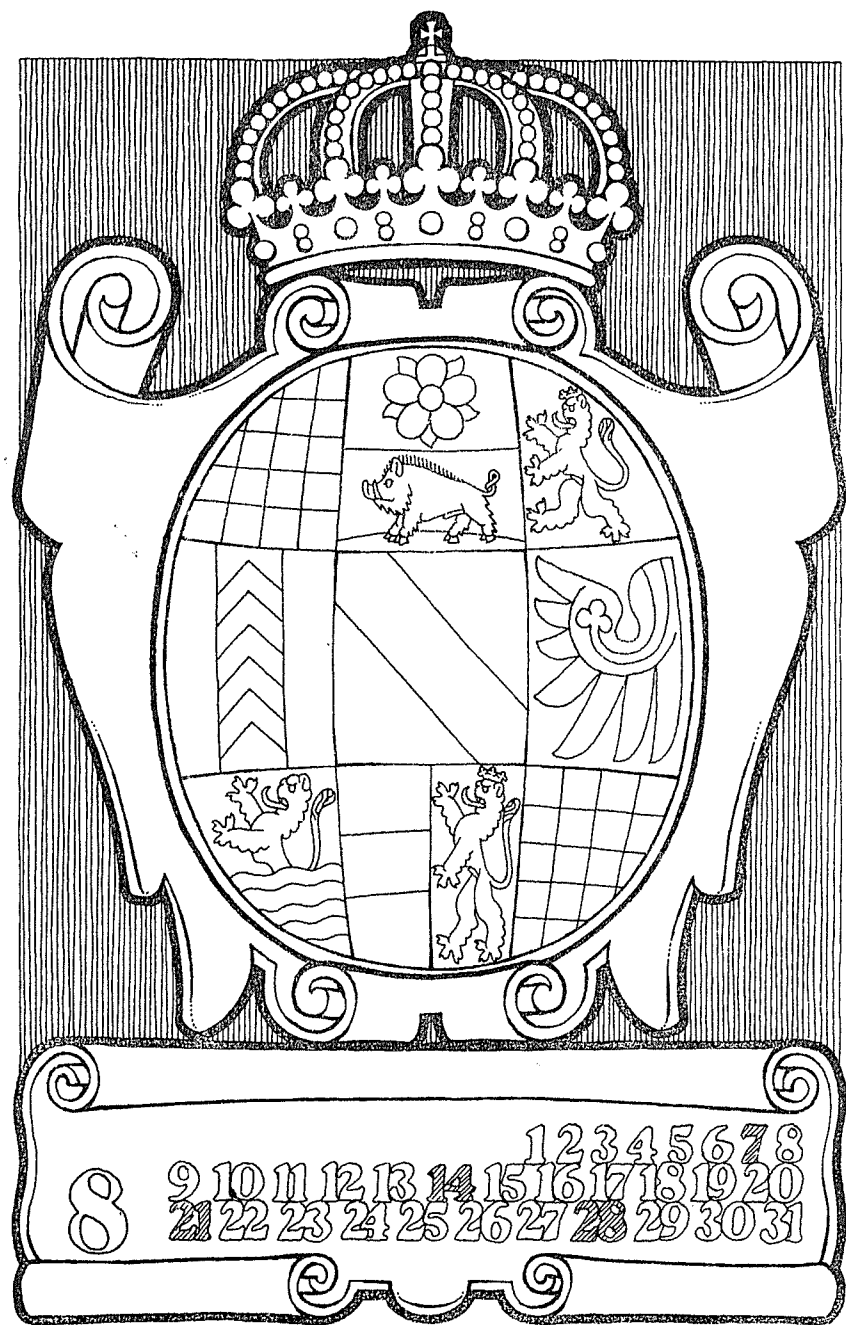
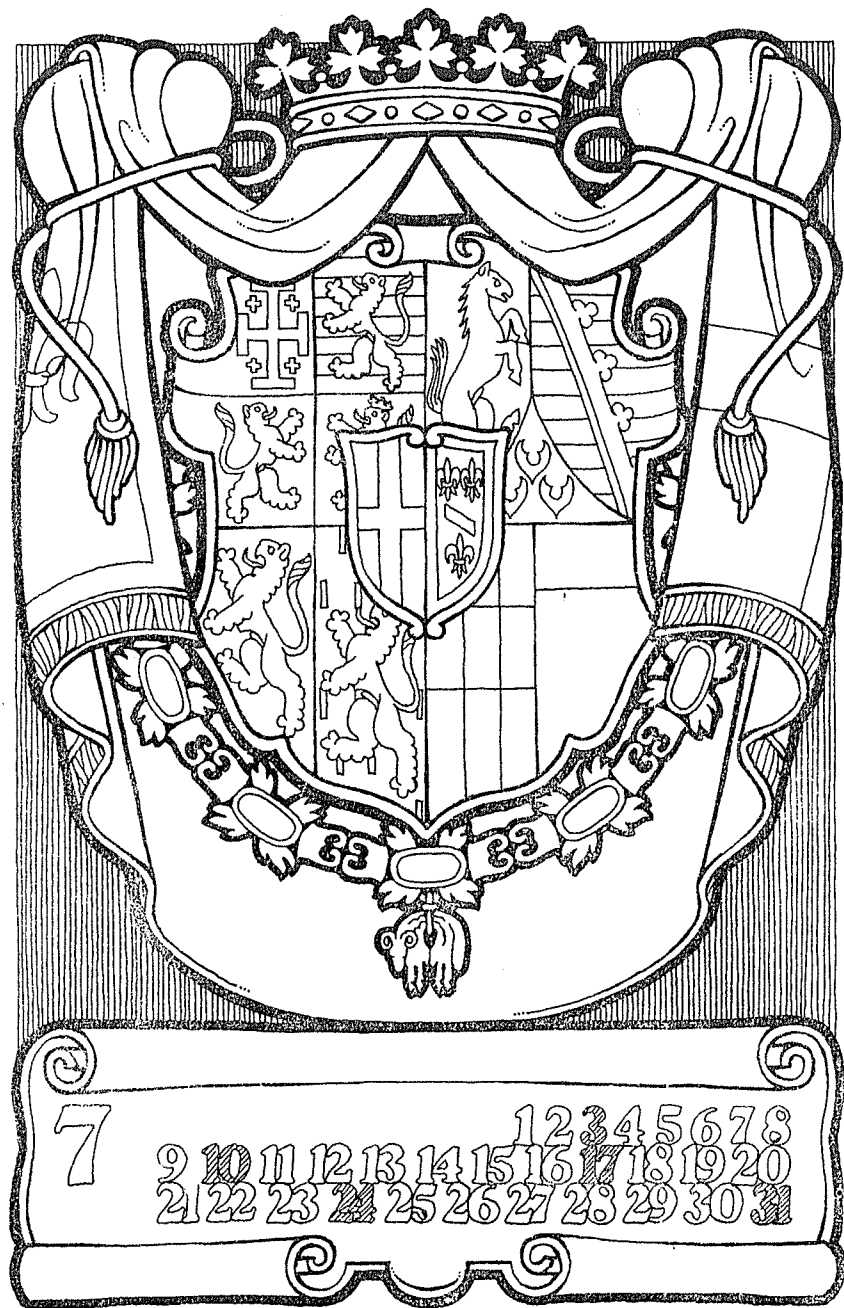
Heraldickou ročenku 1983 připravila redakční rada ve složení:
Miroslav Barnet, František Kučera, Pavel Palát (technická redakce);
Zdirad J. K. Čech, Petr Tybitancl, Zdeněk M. Zenger (výtvarná redakce);
Pavel R. Pokorný (odborný lektor).

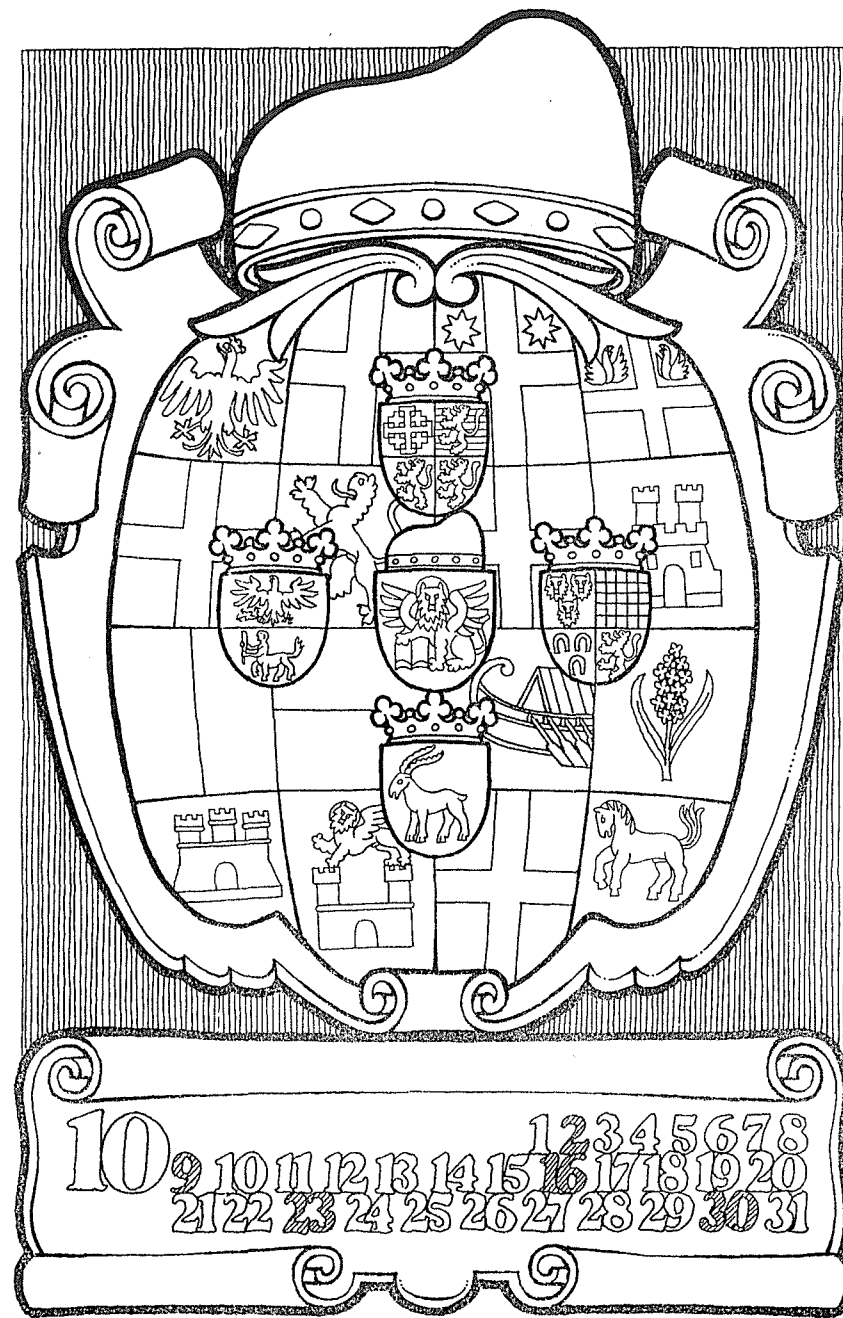
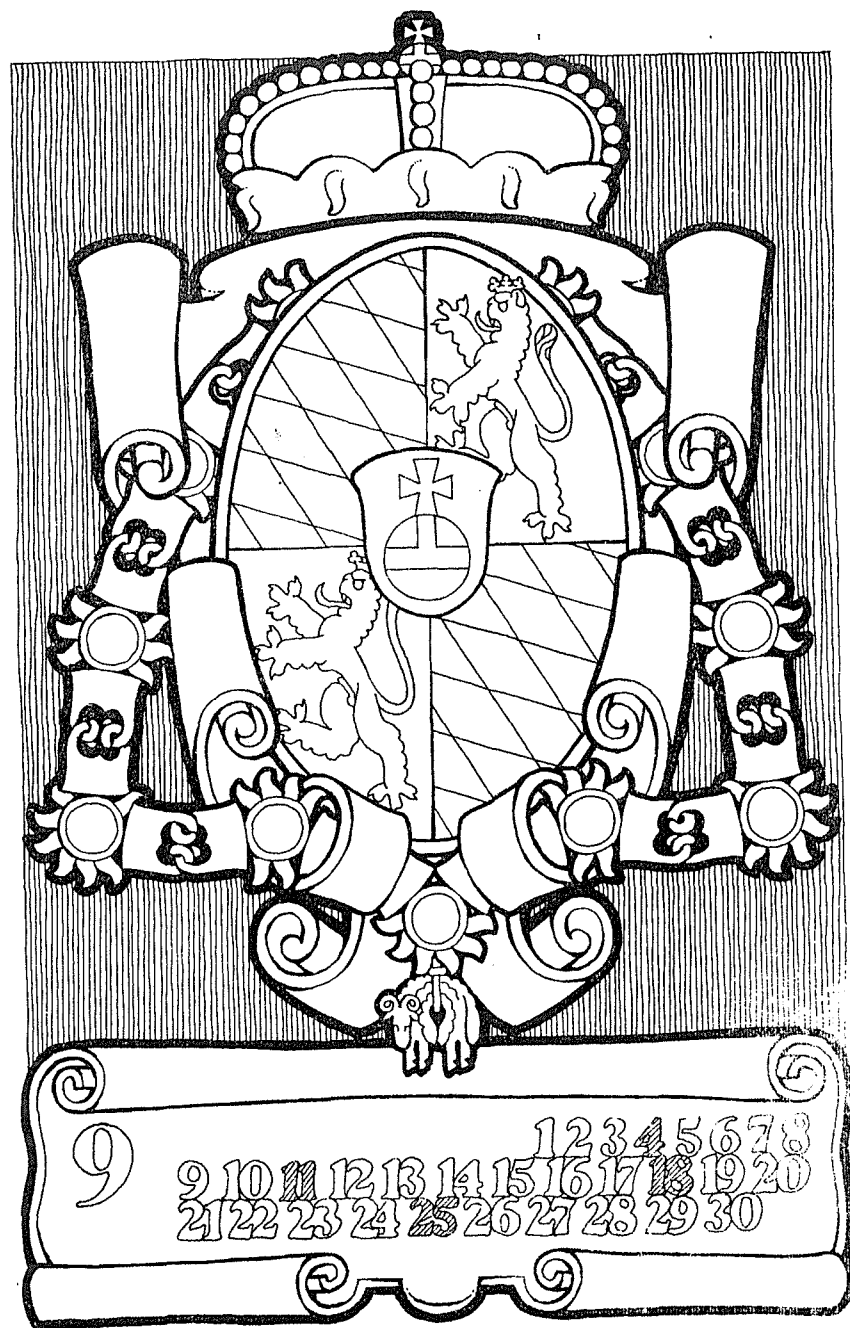

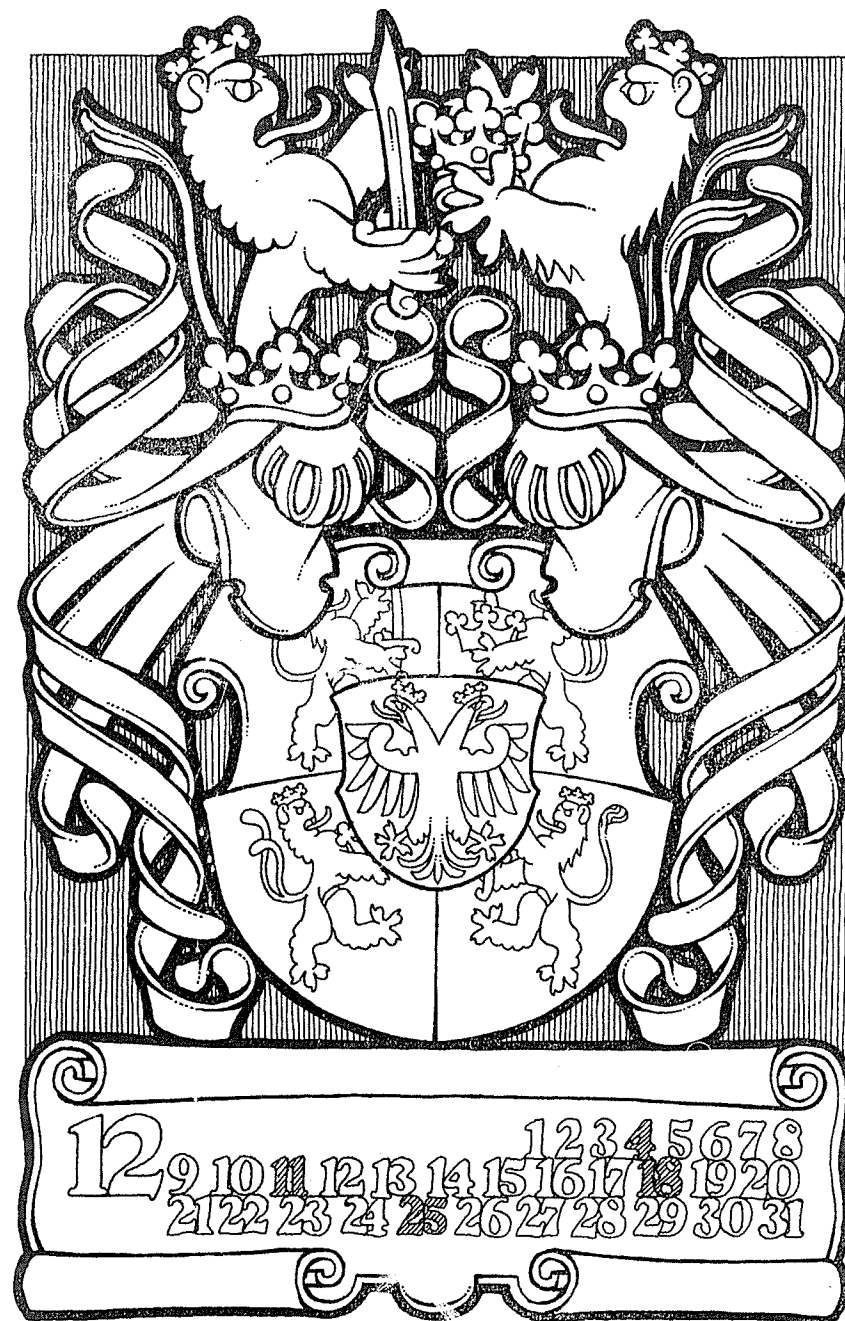
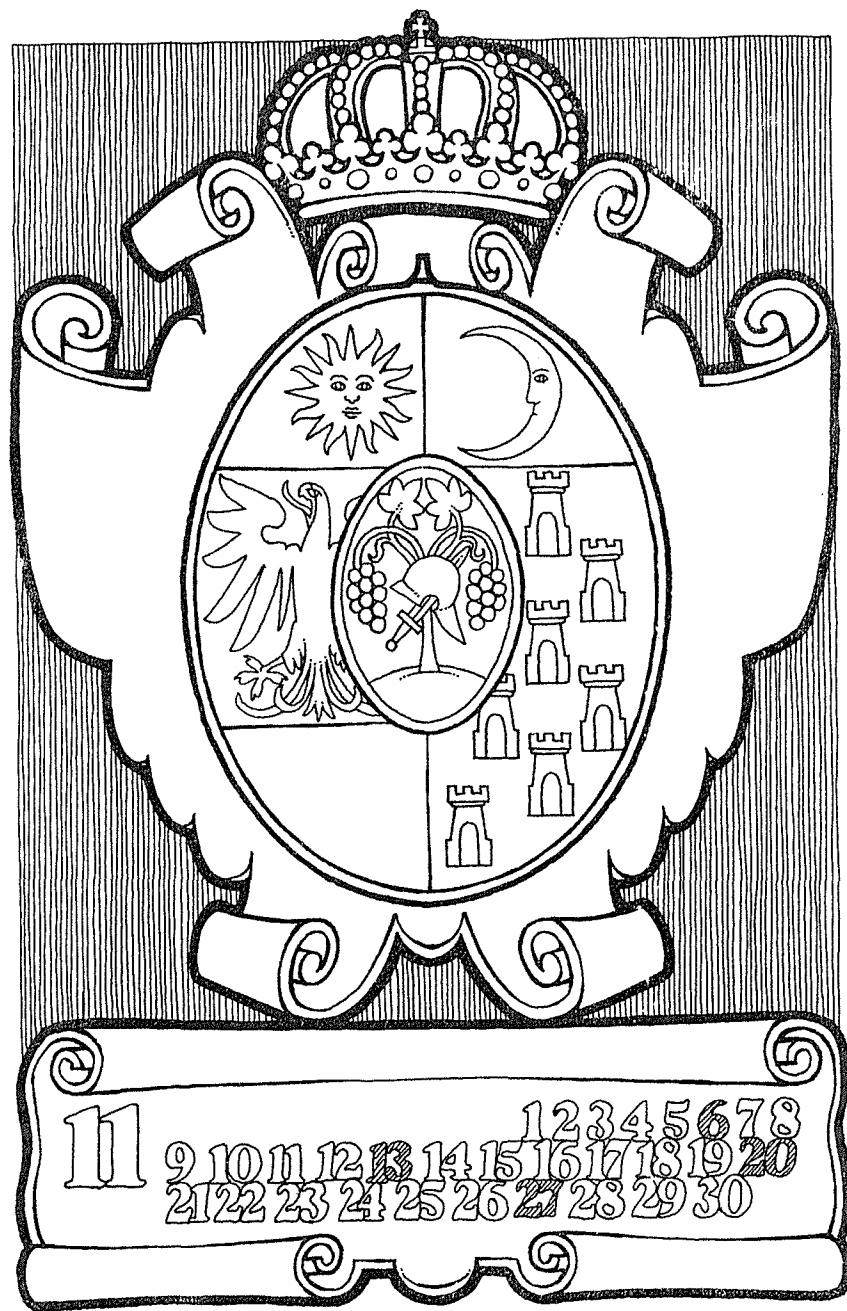

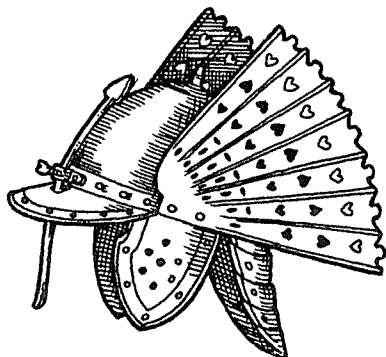
Drina J. K. Tich MCMXXXIII

Vzpomínáme na slavnou historickou událost, od níž v letošním roce uplynulo tři sta let.

Na jaře roku 1683 se spojili uherští povstalci a Michal Apaffy s vojskem velkého vezíra Kara Mustafy, vytáhli proti císaři a 14. července oblehli Vídeň, jejíž obraně velel Arnošt Rüdiger ze Starhembergu; onemocněl morem, který zachvátil obležené město, a v kritických dnech obléhání ho zastupoval Kašpar Zdeněk Kaplíř ze Sulevic. Po dvou měsících obléhání začaly docházet potraviny i střelivo a město téměř padlo, když dorazily spojené armády Karla Lotrinského a polského krále Jana Sobieského.

Turecké vojsko, překvapené náhlým útokem, bylo po urputné bitvě zahnáno na útěk a celý turecký tábor padl do rukou vítězů.

V následujících letech koalice, vytvořená z iniciativy papeže a císaře, spojila s Rakouskem Benátsko, Bavorsko a další státy, umožnila několikeré tažení proti turecké Portě a po staletích nadvlády osvobodila Uhry. Evžen Savojský a Ludvík Vilém markrabě Bádenský, kteří se významně podíleli na záchraně Vídně, měli podstatnou účast i na těchto následných akcích.

Vídeň

V černém štítě zlatý orl se svatozářemi převýšený císařskou korunou nese na hrudi červený štítek se stříbrným heroltským křížem.

1

Papež Innocenc XI.

Stříbrný štít se zlatou hlavou, v ní černá korunovaná orlice. Dole pod kráčejším lvem tři úzká břevna provázená šesti kalichy /3-2-1/, vše červené. Štít korunován tiárou a podložen zkříženými klíči, zlatým a stříbrným, svázanými červenou šňůrou.

2

Císař a král Leopold I.

Čtvrcený štít se čtvrceným středním a polceným srdečním štítkem, v něm vpředu ve stříbře červená korunovaná orlice /Tyrols/, vzadu ve zlatě červený korunovaný lev /Habsburg/. V 1. poli středního štítku v červení stříbrné břevno /Rakousy/, v 2. červeném poli zlatý hrad /Kastilie/, v 3. poli v červeném lemu pětkrát zlato-modře kosmo děleno /Staré Burgundy/, ve 4. zlatém poli čtyři červené kůly /Aragon/. I. a IV. pole hlavního štítu sedmkrát červeno-stříbrně děleno /Uhry/, II. a III. pole červené se stříbrným dvojocasým korunovaným lvem /Čechy/. Štít, obtočený kolanou Zlatého rouna, je korunován královskou korunou a spočívá na hrudi černého orla se svatozářemi. Vše převýšeno císařskou korunou.

3

Arnošt Rüdiger hrabě ze Starhembergu

Čtvrcený štít se středním štítkem, ten stříbrno-červeně dělený, nahoře z dělicí čáry poloviční modrý korunovaný panter s dračím hřebenem postrkaným pavími pery. 1. pole stříbrno-červeně polceno, ve 2. pětkrát černo-stříbrně děleném modrá krokev, ve 3. červeném poli převrácená stříbrná kotva, ve 4. poli ve zlatě černý zlatě korunovaný had. Tři korunované turnajské přilby; vprostřed panter ze středního štítku, krydla modro-stříbrná; vpravo buvolí rohy, stříbrno-červený a červeno-stříbrný, svázané stříbrnou stuhou, krydla červeno-stříbrná; vlevo křídla v barvách 2. pole, krydla červeno-stříbrná.

4

Kašpar Zdeněk Kaplíř hrabě ze Sulevic
Čtvrcený štít, 1. a 4. pole zlato-červeně polceno, vpředu

polovina černého orla, vzadu stříbrné břevno, 2. a 3. pole modré s červeno-stříbrně šachovaným křídlem. Tři korunované turnajské přilby; vprostřed v klenotu císařských orlů se štítkem habsburského domu na hrudi, na krajních přilbách křídla z 2. a 3. pole. Krydla černo-zlatá a červeno-stříbrná.

5

Jan III. Sobieski, král polský

Čtvrcený štít s modrým středním štítkem, v něm stříbrný štít /rodový erb - herb Janina, v červeném štítě původně stříbrný později hnědý štít/.

1. a 4. pole červené se stříbrnou korunovanou orlicí /Polsko/, 2. a 3. pole modré se stříbrným jezdcem ve zbroji, s patriaršním křížem na štítě a s tasenou šavlí, na stříbrném koni /Litva/.

Štít korunován královskou korunou.

6

Karel Leopold vévoda Lotrinský

Tříkrát polcený, jednou dělený štít se středním štítkem, ten stříbrný s kosmým červeným břevnem pokrytým třemi stříbrnými aleriony /Lotrinsko/.

1. pole sedmkrát červeno-stříbrně dělené /Uhry/, 2. modré poseté zlatými liliemi, přes ně červený turnajský límec /Neapol/, 3. stříbrné se zlatým jeruzalémským křížem /Jeruzalém/, 4. zlaté se čtyřmi červenými kůly /Aragon/, 5. v červeném lemu modré poseté zlatými liliemi /Anjou/, 6. v modrém zlatý korunovaný lev /Geldry/, 7. ve zlatě černý korunovaný lev /Jülich/, 8. modré se zlatými jetelovými křížky nese dvě stříbrné parmy /Bar/.

Kolem štítu kolana Zlatého rouna, nahoře vévodská koruna, po stranách jako strážci štítu dvě stříbrné orlice se zlatými lotrinskými kříži zavěšenými kolem šíje.

7

Evžen princ Savojský-Carignan, hrabě ze Soissons

Čtvrcený štít s polceným středním štítkem, ten vpravo červený se stříbrným heroltským křížem /Savojsko/, vlevo v červeném lemu modré pole nese tři zlaté lilie /2-1/, mezi nimi červené kosmé zkrácené břevno /Soissons/.

1. pole hlavního štítu čtvrceno; A. ve stříbře jeruzalémský kříž /Jeruzalém/, B. sedmkrát stříbrno-modře děleno s červeným lvem /Lucembursko/, C. ve zlatě doleva obrácený červený lev /Kypr/, D. ve stříbře korunovaný červený lev /Arménie/; 2. pole polceno se stříbrnou špicí, v ní troje červená kusadla brouka roháče /Engern/, vpravo v červeném poli stříbrný vzepjatý kůň, vlevo přes devěkrát zlato-černé dělené pole zelená routová koruna /Sasko/; 3. pole polceno, vpravo v černém stříbrný lev /Aosta/, vlevo ve stříbrném,

18

černými šindeli posetém, štítě černý lev /Chablais/; 4. pole polceno, vpravo zlato-modře dvakrát polceno a dvakrát děleno /Genf/, vlevo stříbrné pole s červenou hlavou /Montferat/.

Štít, ovinutý kolanou Zlatého rouna, spočívá na plášti v barvách středního štítku, nahoře koruna s pěti listy.

8

Ludvík Vilém markrabě Bádenský

Dvakrát polceno, dvakrát děleno. 1. pole červeno-stříbrně šachované /Spanheim/, 2. pole stříbrno-zlatě děleno, nahoře červená růže s modrým semeníkem, dole na zeleném trávníku černý divočák /Eberstein/, 3. ve stříbře červený zlatě korunovaný lev /Brissgau/, 4. v červeném zlatý, třemi černými krokvemi pokrytý, kůl /Badenweiler/, 5. ve zlatě červené kosmé břevno /Bádensko/, 6. v modrém napříč stříbrné křídlo se zlatým perizoniem /Sausenberg/, 7. pole zlato-modře děleno, nahoře půl červeného lva, dole dvě vlnitá stříbrná břevna /Roeteln/, 8. pole polceno, vpravo ve zlatě červené břevno /Lahr/, vlevo ve zlatě černý korunovaný lev /Mahlberg/, 9. pole modro-zlatě šachováno /Spanheim/.

9

Maxmilian II. Emanuel, kurfiřt bavorský

Čtvrceno s červeným středním štítkem, v něm zlaté říšské jablko /kurfiřtská hodnost/; 1. a 4. pole modro-stříbrné kosmo routované /Bavorsko/, 2. a 3. černé se zlatým korunovaným lvem /Rýnská Falc/. Štít ovinut kolanou Zlatého rouna a korunován vévodským kloboukem.

10

Republika benátská

Tříkrát polceno a tříkrát děleno s pěti středními štítky /1-3-1/.

Střední štítky. Vprostřed modrý se zlatým lvem sv. Marka, nad štítkem dožecí čepice /Benátky/. Nahoře štítek čtvrcen, 1. pole stříbrné se zlatým jeruzalémským křížem /Jeruzalém/, 2. sedmkrát stříbrno-modře děleno s červeným lvem /Lucembursko/, 3. ve zlatě červený lev /Kypr/, 4. ve stříbře červený lev /Arménie/, celý štítek je znakem Kyperského království a nese listovou korunu. Vpravo štítek dělený, nahoře ve stříbře "Diův orel" - červená orlice se svazkem blesků v pravém spáru, dole v červeném poli stříbrný kentaur /Candie - ostrov Kréta/, nad štítkem listová koruna. Vlevo štítek čtvrcen, 1. pole modré se třemi zlatými dopředu hledícími lvími hlavami /Dalmácie/, 2. pole stříbrno-červeně šachováno /Chorvatsko/, 3. pole modré s třemi /2-1/ stříbrnými podkovami /Raška/, 4. ve stříbře červený lev /Albanie/. Nad štítkem listová koruna. Dole v modrém zlatá koza s čer-

19

venými rohy a kopýtky, nad štítkem listová koruna /Istrie/. Zadní štít. I. v modrém zlatá korunovaná orlice /Friaul/; II. ve stříbře červený heroltský kříž /Padova/; III. ve stříbře heroltský kříž provázený nahoře dvěma osmihrotými hvězdami, vše červené /Treviso/; IV. v modrém heroltský kříž provázený nahoře dvěma ptačími hlavami mezi křídly, vše zlaté /Dellune/; V. v modrém /? červeném/ zlatý heroltský kříž /Verona/; VI. ve stříbře modrý lev /Brixen/; VII. v červeném stříbrný heroltský kříž /Vicenza/; VIII. v červeném stříbrný hrad s modrou branou /Veltrino/; IX. červeno-zlaté polceno /Bergamo/; X. červeno-stříbrné děleno /Crema/; XI. v modrém zlatá loď Argonautů /ostrov Korfu/; XII. v modrém zlatý hyacint /Zante/; XIII. v modrém na zeleném trávníku stříbrný hrad /Adrie/; XIV. v červeném stříbrný hrad, na něm lev sv. Marka /Rhodos/; XV. ve stříbře červený heroltský kříž /Kefallénia/; XVI. v zeleném stříbrný kůň /ostrov Kresbo a Absore/. Nad štítem dóžecí čepice.

11

Michal Apaffy, vévoda sibiňský

Polcený štít s černým středním štítkem, v něm na zeleném trávníku před keřem vinné révy s dvěma modrými hrozny mečem podložená přilba. Štít vpravo dvakrát dělený, nahoře v modrém zlaté slunce, vprostřed v modrém černá orlice, dole prázdné červené pole; vlevo v modré hlavě stříbrný přibývající měsíc, dole ve zlaté sedm červených hradů. Nad štítem koruna s pěti listy. Střední štítek je rodový, zadní štít je modifikovanou podobou znaku Sedmihradska. Tato varianta Apaffyho erbu je jen jedna z mnohých.

12

Emerich Thököly

Čtvrcený štít se středním štítkem, v něm ve zlaté černý korunovaný orel.

1. a 4. pole červené se stříbrným korunovaným lvem držícím šavli, 2. a 3. pole modré se zlatým korunovaným lvem držícím zlatou korunu.

Dvě korunované turnajské přilby, vpravo rostoucí lev z 1. pole, vlevo rostoucí lev z 2. pole.

Literatura:

Der Adel von Siebenbürgen. Siebmacher IV. Nürnberg 1898.

Der Durchlauchtiger Welt. Hamburg 1698.

Der durchlauchtigen Welt ... und Wappen Calender auf das Jahr 1734. Nürnberg 1733.

Friedberg, Marjan: Klejnoty Długosza. In Rocznik Polskiego Towarzystwa heraldycznego. Tom X. 1930. Kraków 1931.

Gall, Franz: Oesterreichische Wappenkunde. Wien - Köln 1977.

Galbreath, Donald L.: Papal Heraldry. London 1972.

Gumowski, Marian: Handbuch der polnischen Heraldik. Graz 1969.

Hamanová, Pavlína: Z dějin knižní vazby. Praha 1959.

Niesiecki, Kaspar: Herbarz Polski. Tom IV. Lipsk 1839.

Novák, Jozef: Rodové erby na Slovensku I. Martin 1980.

Posse, Otto: Die Siegel der Deutschen Kaiser und Könige. Dresden 1909-13.

Spener, Philip Jacob: Historia insigniarum illustrium seu Operis heraldici pars specialis. Frankfurt 1680.

Ströhl, Hugo G.: Heraldischer Atlas. Stuttgart 1899.

Titan von Hefner, Otto: Die Wappen der Souveraine der deutschen Bundesstaaten. Siebmacher I,1. Nürnberg 1856.

Wittelsbach und Bayern. München - Zürich 1980.

Witting, Johann B.: Die Niederösterreichische landständische Adel. Siebmacher IV,4. Nürnberg 1918.

Ilustrace na s. 16:

Křídlová přilba polských husarů.

Poznámka:

Za vyhledání většiny znaků děkuji Dr. Pavlu R. Pokornému.

ZJKČ

Príspevky ke štúdiu heraldických pramenů

Dvouhlavý orel v době Lucemburků

Orel. Jeden z nejznámějších heraldických pojmů, pod kterým si obvykle představíme fantaskní orlí figuru o dvou hlavách.

Orel - pojem základní abecedy znakové krasomluvy, která se leckdy vymyká logice a komplikuje tak práci při styku s jinými obory.

Orel, vlastně dvouhlavý orel, znaková figura skrývající ve svém původu i magickou moc síly a nadřazenosti monarchické, imperiální, obsahující cosi více, cosi posvátného, a to především pro své výjimečné místo v kontextu symboliky od starých kultur do blízké přítomnosti.

Tak známe orla my - heraldici. Ostatní lidé s ním spojují většinou pouze zašlou slávu Rakouska, Rakouska-Uherska nebo carského Ruska a vzpomenu snad na jejich předchůdce - dvouhlavého orla Svaté říše římské. Ti vzdělanější budou vědět i to, že jeho počátky spadají do století patnáctého a heraldik je jistě doplní, že orla poprvé užíval Zikmund Lucemburský, ale vyskytoval se již za vlády Karla IV. Proč a jak se však vyskytoval a byl užíván, na to již neodpoví nikdo, a proto pohlédneme na orla podrobněji a pokusíme se tušit možné vztahy, které daly nový obsah tomuto symbolu. Než se však obrátíme k celkem sympatické dvouhlavé "nestvůře", pokusme se načrtnout orlí symboliku v její úplnosti. Nezačneme však od orla dvouhlavého, ale od tzv. orlice; nebo přesněji - ani ne od orlice, ale od slunce.

Byť na prvý pohled vzdálené bylo slunce vždy úzce spojeno se symbolikou orla. Plulo nad zemí ve sluneční báře, vyjíždělo na slunečním voze, zahrřívalo a živilo a hlavně - královalo! Nebylo nikdy na světě mocnější síly nad slunce, a tak se toto stávalo předobrazem bohů - vládařů či bohem samotným. Touha vyrovnat se bohům vnesla pak solární symboliku ze svatyní a chrámů přímo do paláců a hrodek. Králové - bozi byli sluncem, zářícím nedotknutelným charismem, navždy nepřemožitelní a slavní.

Z priority slunce v přírodě vyplývala i prioritní ro-

le solárních božstev v panteonech starověkých kultur. Již různé egyptské kultury vynesly do popředí zvláště sluneční bohy Re-Atuma a Amona, kteří ve Střední říši spolu splýnuli. Vznikl tak Hór, bůh slunce, který měl předtím již samostatný vývoj, a který dokládá úzkou spojitost hierarchie božské a královské. Zrozen byl matkou sokolicí - Isis z mrtvého Osirida a nabyl podoby sokola. Sám se stal otcem králů - faraonů stejně tak, jako jím byla jeho obdoba Re-Amon. Králové - synové slunce nechali potom zobrazovat tyto bohy v podobě sokolů - přičemž připomínám, že tato determinace je až novodobá, neboť starý Egypt nerozlišoval druhy dravých ptáků - jindy v podobě kotouče zdobeného křídly.

Pakli Egypt zpodobňoval slunce tímto způsobem, snažili se jej obyvatelé země mezi Eufratem a Tigridem přeměnit v podobu více blízkou orlu. Stejný okřídlený kotouč s ptáčím ocasem představoval boha Šamaše a jiné nejvyšší božstvo, babylonský Aššur, bylo zobrazováno stejným způsobem, figurou vyrůstající přímo z kotouče. I zde byla tato božstva především solární a pojil se k nim sumerský Utu, babylonský Marduk, Nergal či ugaritský Baal. Též v této zemi se králové pokládali za přímé syny slunce, jak ukazuje příklad urských vládařů, takže i zde se symbol rozkřídleného ptáka stává nepřímo symbolem královským.

Ač však byl protoheraldický orel v Mezopotámii znám od nejstarších dob a často užíván, přesto nebyl tak povznesen jako v Persii, v blízkosti solárního boha Mithry, patrona perských panovníků. Zde nabývá významu nad jiné symboly, neboť je v něm přímo zosobněn majestát. Zlatý orel je také válečným znamením perských bojovníků a jako válečné znamení se často uplatnil i později.

Tak orla na štítě nosí Alexander, veliký Makedoňan, který užívá také odznak slunce a sám se pokládá za syna Re-Amona poté, co se stal faraonem. V souvislosti se splýváním božstev se nazývá jindy synem Diovým a na mincích a sochách se nechává zobrazovat jako řecký bůh slunce - Hélios.

Válečné znamení orla nemizí ovšem ani v době Říma. Stává se symbolem moci a expanze nového imperia. Užíván je již za Maria kolem r. 100 př. n. l. a to na žerdi, stejně tak jako jej později nosí císařové a triumfátoři na svých holích, a je opět v souvislosti s bohem - tentokrát s pánem Olympu - Jupiterem. Římscí císařové, užívající ovšem orla i v jiných případech, o sobě věřili, že jim slunce propůjčilo ctnosti vládaře a povolalo je k vládě, a že po smrti k němu vzlétnou, aby s ním žili věčný život. Nero se pokládal přímo za druhé slunce a mezi honosné tituly císařské počítal nejen on ale i jiní císařové "Sol invictus" - "Nepřemožené slunce".

Jak vidíme, celou historií lidstva se vine nit této spojitě symboliky a není přetržena ani středověkem. Byli-li ve starých semitských jazycích a v egyptštině výraz dravého ptáka determinací boha, nezměnilo na tom mnoho po staletích ani křesťanství. I zde je orel znamením Krista, kte-

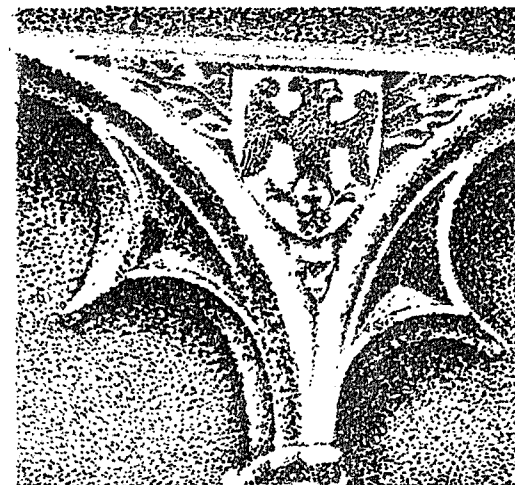

rý je nazýván "novým sluncem" i "sluncem spravedlnosti". Potom nás ovšem již neudiví, že sv. Augustin přirovnává k slunci papeže a stejně tak činí i Tomáš Akvinský, zatímco Dante k němu přirovnává nejen papeže ale i císaře. Řečeno duchem doby: "Quod in caelis sol, hoc in terris Caesar est" - jako je na nebi slunce, tak je císař na zemi. Ale již dost beztak letmého přehledu, abychom neskončili až u "krále Slunce", Ludvíka XIV.

Možno tedy říci, že bůh a král, orel a slunce a obojí dohromady patří od nepaměti k sobě. Tuto symboliku přejímala jedna kultura po druhé, počínajíc již národy pravěku, kde se předpokládá orel jako hypostaze nebeských úkazů, a utvářela podle svých specifík, což ukazuje příklad olympského Dia. Tato symbolika byla v podstatě neměnná a byla vkloubena do celkové stavby symboliky euroasijského světa. Jako taková postupovala z východu stále na západ a nesla s sebou celý aparát více či méně ustálených figur, v nichž našly počátky i původní figury heraldické.

S nimi přišel prostřednictvím Říma a zvláště Byzance orel do "franckého" západu. Přišel samozřejmě jako symbol vlády a tak byl užíván i četnými vladaři staré Evropy. Římští králové, případně císařové obnovené říše Karla Velikého, pokládajíce se za přímé nástupce římských "Augustů", věrně napodobovali své předchůdce, a tak nalezneme na četných dílech, zvláště na mincích Karlovců, Ottonců a dalších, ikonografická schemata předcházejících císařů. Pochopitelně včetně orla, který je opět často na holicích, vlastně žezlech, na rukách, koulích světa, a nalezneme jej i volně, i když většinou v přirozené podobě. Přesto je předheraldický orel, dosud nazývaný tradičně orlicí, užíván na Západě v 10. stol. a snad i dříve, což je vliv Orientu, zprostředkovaný Byzancí, Sicilií a jinými středisky výroby užitkového zboží, zvláště textilií. Není divu, že orel zaujal nejpřednější místo v symbolice říše a stal se štitovým znamením římských císařů. Ustálen záhy ve svých barvách byl zlatý štít s černou orlicí užíván takřka bez výjimky po dvě tři století, až ... až se objevil mezi znameními římských císařů jeho soupeř, či spíše přítel na pouti staletími, orel dvouhlavý.

Kdy se objevil poprvé, je však otázka, na kterou nelze v podstatě odpovědět. Zatímco říšská orlice byla již od svých počátků evidentně znakem císařství, prodělal orel dvouhlavý velmi složitý vývoj. Jeho první užití císařskou osobou možno klást do mladého věku Jindřicha VII. a první užití jako znaku říše do pozdního věku Zikmundova. Mezi těmito pomyslnými body se odehrálo kompletní drama jedné dynastie - Lucemburků - a v tomto období se odehrávaly záhadné události a vznikaly neméně záhadné vztahy, které vynesly dvouhlavého orla na čelní místo v rodině císařských atributů. Název pojednání "Dvouhlavý orel v době Lucemburků" není tedy jen názvem dílčí studie, ale snaží se do určité míry podtrhnout specifikum vývoje, které se dvouhlavému orlu dostalo jistě ne náhodou. Na úvod tohoto problému si musíme povšimnout hlavních výskytů dvouhlavého orla

v tomto období.

Jak jsem se již zmínil, vyskytuje se orel už v případě Jindřicha VII., prvního císaře z rodu Lucemburků. Dokladem toho je půlgroš datovaný po r. 1296. To je ovšem období, kdy byl Jindřich jen lucemburským hrabětem a navíc je provenience mince příliš vzdálená českému regionu, který se stává hlavním scénou našeho výkladu. Vstoupíme na ni již s další památkou, pozoruhodným sedile v jižní zdi chóru klášterního chrámu v Emauzích, kde je orel v pandánu k českému královskému lvu po jeho pravé straně směrem k východu. Toto dílo je o to zvláštnější, že jsou k němu přidány i prilby s klenoty ve cviklech sedile, u štítu orla opět orel ale jednohlavý. Budu-li citovat Karla Stejskala, pak se zde "... jako protějšek českého lva ... poprvé v Čechách objevuje byzantský motiv dvouhlavého orla ..." a pakli tento byzantismus budeme chápat - byť jen částečně - v souvislosti s říší, nutno připomenout, že dvouhlavého orla užil i Ludvík Bavorský na své minci datované kolem léta 1330. Památka kláštera Na Slovanech, řazená odborníky asi o dvě či tři desetiletí později, nezůstala však v české oblasti památkou jedinou toho druhu. Ještě za života Karlova a z jeho podnětu se orel s českým lvem na prsou objevuje na sekretu dvouletého nemluvněte Václava, v té době již korunovaného krále českého, přesně podle běžného typu sekretů s orlicí a se srdečním štítkem. Tento případ dokládá více než předchozí důležitost dvouhlavého orla v pojetí Karla IV., kterého takto předával jako dědictví svým synům. A skutečně i Václav samostatně užije ještě jednou na jiném obdobném sekretu z r. 1396 orla jen s malou obměnou oválného štítku. A ani Zikmund nezůstane ne-

věrný odkazu svého otce, jak vidíme na pečeti z období jeho říšského vikariátu z r. 1402, kde spatříme krásného dvouhlavého orla, tentokrát bez štítu. Tolik ve stručnosti alespoň pokud se jedná o výskyt v přímém vztahu k císaři nebo králi.

Pozoruhodné však pro nás je, že po nabytí nejvyššího důstojenství v říši užívá Zikmund opět tradičně orlici, a teprve koncem vlády vlády dvouhlavého orla, zde ovšem bezpochyby na místě říšské orlice. Tak na majestátech z let 1434, 1435, na sekretu z téhož roku apod. Pozoruhodné je také, že Karel IV. nechává zhotovit sekret s dvouhlavým orlem Václavovi a sám užívá sekret s orlicí. Pozoruhodné je, že ani Karel IV. ani jiný král či císař neužil do doby Zikmundovy dvouhlavého orla na majestátu či na jiném výsostném dokumentu nebo památce. Pozoruhodné je to o to více, že známe důležitost, kterou Karel IV. přikládal pečeti, když pietně použil svého sekretu z doby kraleovictví za první sekret Václava, svého syna, pouze se změnou popisu. Není potom pochyb, že nové figury na druhém sekretu musil přikládat stejný, ne-li větší, takřka sakrální význam. Jaký však to byl význam? Pokusme se na to zeptat historie dvouhlavého orla!

Abychom neporušili běžné historické přehledy, měli bychom začít opět od Egypta. Kolář a Sedláček v "Českomoravské heraldice" skutečně dvouhlavého orla k Egyptu uvádějí, ale vyskytl-li se zde, nebyl pro Egypt rozhodně typický. Typickým ovšem byl a dočkal se velké obliby v kolébce naší symboliky - v kulturách mezopotámských států. Sem je možno s pravděpodobností klást také vznik tohoto fantaskního tvora, a to v souvislostech s bohem Nigurtou, který byl opředen touto pověstí.

Bohu moudrosti Enlilovi odnesl jistý bájný pták tabulky osudu. V této situaci, pro boha jistě nepříjemné, pomohl Enlilovi jiný bůh, bůh bouře a války Nigurta. Ptáka přemohl, tabulky vrátil a na paměť svého vítězství přijal za svůj symbol poražené zvíře. Bylo zobrazováno jako rozkřídlý orel se lví hlavou, jak v parátech drží kořist v podobě zvířecí. Jedná se vlastně o ptáka Imduguda, známého u Sumerů jako boha války, úrody a lovu, který byl jindy vyobrazován - a to je důležité pro nás - se dvěma lvími hlavami. Tento pták byl královským zvířetem první dynastie z Uru a není náhodou, že se zde pojí prvek lva a orla v jediné figuře. Proto je dáván Imdugud do souvislosti s gryfem, jiným královským zvířetem, o kterém se dále ještě zmíním. Imdugud v době chetitské prodělal ovšem další vývoj. Hlavy lvů byly nahrazeny hlavami orlů, přičemž byl zachován detail s ulovenou zvěří v parátech. Vznikl tak skutečný orel dvouhlavý, který má svého předchůdce již u Sumerů. Takto je, spojován zřejmě s božstvy lovu, válek, bouře a dokonce i slunce, zobrazen na Bráně sfing v Aladža Hüyük u chetitského období /14. stol. p. n. l./ i na pečeti přibližně z téže doby. Dvouhlavého orla nalezneme i na reliéfu skalní svatyně v Yazilikaya poblíž Chattušaš, opět z let 1400-1200 př. n. l. Při relativně malém počtu

památek z té doby to dokazuje, že jeho užívání bylo zvláště v říši Chetitů velmi hojné a bylo zřejmě i zde spojováno s vládnoucí dynastií. Od té doby se již orel ze scény dějin nikdy neztrácí a vystupuje tu více tu méně do popředí mezi znamením královské výsosti.

Z oblasti mezopotámského východu dědí dvouhlavého orla Peršané, kde je užíván jako královské heroické zvíře, a z Persie přechází do Byzance, kde je opět velice oblíben. I zde je znamením vladaře a císařové jej užívají na svém oděvu. Mimo císařů jej nosí i jejich důstojníci, a tak se orel stává, alespoň pro Západ, znakem Byzance.

Tohoto orla přejali - podle slov Karla Schwarzenberga - již v době archaické západní císařové, a přestože se archaická doba dá chronologicky obtížně vymezit, je nutné přiznat alespoň tolik, že bezpochyby pronikl na Západ z Byzance zároveň s jinými nestvůrami, často dvouhlavými. Tvoří tak obdobu v užívání dvouhlavého orla v soudobém sasánovském Íránu, jak vidíme např. na Bujovské látce /10. stol./. Na Západě byl pochopitelně přijat včetně obsahu, který mu vtiskla předchozí staletí. Tak jej najdeme v mnoha a mnoha případech a za všechny jmenujme kasulí papeže Bonifáce VIII., skvělou italskou práci ze 13. stol. Jinde je možno jej spatřit na dlaždicích, hlavicích sloupů, iluminací a dalších dílech románského a hlavně gotického umění. I nyní byl dvouhlavý orel spojován především s mocí a vladařstvím, což je charakter orla vůbec. O to více zaráží, že s ním nebyl bezprostředně - jako znamením - spojen i za Lucemburků, ač byl běžně znám a užíván a byl-li spojen s císařstvím, měl zřejmě i jiné významy, které nabývaly své síly podle okolností. O jednom z nich si můžeme říci nyní, neboť vyplývá z kontinuity předchozích výkladů a chronologicky uzavírá dlouhou řadu "předcísařského" období.

Jedná se o motiv stromu světa, který byl opět v zásadě velmi starý a ustálil se zřejmě ve 14. stol. v této podobě: Svět byl představován jako strom obtočený hadem nebo drakem, totiž zlem. Na vrcholku stromu je orel, často dvouhlavý, symbol slunce a spásy, zpodobněný v letu do výše, tedy heraldicky. Tento orel byl někdy polcený, černobílý, což znamenalo smrt a vzkříšení. Idea této symboliky se dá shrnout tak, že touha po čistotě vítězí znovu a znovu letem k slunci nad zlem užiraným světem. V této podobě je dvouhlavý orel velice podobný prastarému, původně egyptskému, ptáku fénixu, který znovu a znovu povstává z vlastního popela. Cyklus přírody je tak propojen s lidskou etikou.

Abychom si tuto symboliku ještě více přiblížili, můžeme ji obohatit dalším výkladem z pera velikého Danta, který ve spise "De Monarchia" vidí tento strom měnící se v kříž a zároveň v oj vozu církve a orla v Krista-člověka, takže nám dokládá spasitelný význam orla pro vrcholný středověk.

Tento jediný výklad postačí, abychom si byli vědomi složitosti, v níž byla zakleta symbolika orla v době lucemburské. Než se však dostaneme k dalším významům, je nutná rekapitulace dvouhlavého orla v říši římské v oblas-

ti heraldické.

Jak zde již bylo řečeno, byl dvouhlavý orel ve středověku užíván dosti hojně na různých předmětech, ať už charakteru spíše užitkového či přímo v umění. Výjimku v této řadě netvoří ani heraldika, takže i zde nacházíme již od nejstarších dob dvouhlavého orla na štítech především velmožů. Z nepatrného počtu dochovaného materiálu prvních století můžeme jmenovat ražbu Leopolda V. Babenberga, který vládl v jižním sousedství české země v letech 1177-1194, tedy v době skutečných počátků heraldiky. O něco později, v polovině 13. stol., užil orla na brakteátu míšenský markrabí Jindřich, který byl tchánem dcery římského císaře Fridricha II. Orel se zřejmě vázal k panství Altenburg, věnu řečené princezny, a proto zde možno kalkulovat s případným vztahem k císaři. Jistota ovšem chybí a nenajdeme ji ani v případě jiného města, Arnheimu, kterému zůstal snad rovněž z této doby znak dvouhlavého orla. Kolář a Sedláček jej znají u augsburských židů k r. 1298 a v "Codexu Manesse" je horní polovina orla ve znaku Otty hraběte z Bottenlobe. To jsou některé příklady, které ukazují na poměrně časté užívání této figury v počátcích heraldiky a mohli bychom v nich dále pokračovat a skončit např. u znaku hanzovního města Lübecku nebo u ražeb hrabat ze Schwarzburgu, kteří zvláště na groších arnstadtských užívají zdvojených figur, mezi nimi i dvouhlavého orla. Jak je známo, stal se Günther ze Schwarzburgu, příslušník této nepřilíš významné rodiny, protikrálem Karla IV. v jeho boji o římský trůn a není proto ani zde zcela vyloučena vazba s říší, zvláště když ražby spadají právě do této doby. Nemáme ovšem žádné důvody tyto postřehy příliš přeceňovat.

I když se dvouhlavý orel, jak jsme se právě přesvědčili, vyskytuje v různých dobách na různých místech říše a zřejmě v různých vztazích, nemůžeme přehlédnout závažnou skutečnost, že existovalo jedno místo, v kterém se orel vyskytoval v jednom období a jak uvidíme, měl pravděpodobně rovněž jeden význam. Tato oblast se nazývá porýnsko-lotrinská, toto období je ona kritická doba vrcholu 14. stol. a význam je s největší pravděpodobností zaklet v osobnosti Karla Velikého. Toto konstatování si musíme ovšem objasnit.

V oblasti kolem Rýna, tedy v oblasti vysoce kulturní, v těžišti událostí zvláště spojených s mocí v říši, byl skutečně dvouhlavý orel hojnější než v kterékoliv jiné části římsko-německého státního útvaru. Zde bylo korunovační město římských králů, Cáchy, zde byla sídla čtyř říšských kurfiřtů, z toho tří duchovních, zde byla města jako Kolín nebo Trevír, ne náhodou právě metropole těchto říšských knížat, z nichž druhé bylo dokonce hlavním městem jedné ze čtyř "praefectur" Konstantinovy římské říše, zde byly památky na slavnou kulturu, zde bylo bohatství, moc a síla. A dvouhlavý orel!

Zůstaneme-li ještě u Trevíru, můžeme jej sledovat hned u třech po sobě jdoucích arcibiskupů-kurfiřtů, přičemž je jisté závažné, že první byl prastrýcem Karla IV. Byl to Balduin Lucemburský, snad nejslavnější trevírský arcibis-

kup, nad nímž jsou v jedné iluminaci "Codexu Balduini", líčícím římskou jízdu kurfiřtova bratra Jindřicha VII., namalovány praporce s křížem arcibiskupství a s dvouhlavým orlem. Další arcibiskup Boemund, který nastoupil na stolec v r. 1354, užil dvouhlavého orla, nesoucího hodnotní štítek s křížem na svých prsou, na florénu a třetí zjištění této figury se váže k dalšímu pánu trevíru, Kunovi z Falkenštejna, i když nepřímě. Je znakem jeho synovce, kolínského arcibiskupa Fridricha ze Saarwerdenu, s nímž uzavírá r. 1372 mincevní spolek a v jehož rodině je dvouhlavý orel znám již u Ludvíka k r. 1185. Kuno a Fridrich spolu razí ve zlatě, přičemž orel je na lici v pandánu k osobnímu znaku Kunovu a na rubu je polcený štít s dvěma kříži, tedy znamením hodnotní. Po uzavření dohody mezi čtyřmi kurfiřty razí s Fridrichovým znakem nejen Kuno ale i Adolf Mohučský.

Kromě těchto orlů, vázaných úzce k duchovním kurfiřtům, však najdeme toto znamení i u jiné vysoce postavené porýnské rodiny, totiž u hrabat z Mörs, ze kterých Fridrich III. /1372-1417/ vydává opět florén mincovního spolku, což bylo v této oblasti dosti běžné. Zde ve středu, na místě znaku ražebníka, je štít s orlem a Fridrich IV. užívá toto znamení též jako druhé a třetí pole čtvrceného štítu. Již předtím ovšem možno nalézt dvouhlavého orla na groši Jana II. z téhož rodu, takže o jeho funkci nelze mít pochyby.

Konečně je nutné zastavit se u znamení landfrídrů z této oblasti a z této doby, tedy u znamení spolkových. Kromě orlice zde nalezneme rovněž i dvouhlavého orla. Tak na pečeti lotrinského landfrídrů z r. 1344 a z r. 1347 na

malé pečeti rýnského landfrídu, zde se štítkem na prsou. Vzhledem k tomu, že se vyskytuje na pečetích spolků, můžeme jej právem označit za znamení vyššího významu právě pro tuto oblast. Lákavé vysvětlení nabízí již zmíněný groš Jana II. z Mörs, kde je štít s orlem před postavou Karla Velikého. Byl snad Karel Veliký s orlem spojován?

Zatím víme jen to, že byl v každém případě právě v tomto kraji mimořádně ctěn a často zobrazován. Je to logické, neboť před více než pěti stoletími byl tento kraj jeho krajem, Čáchy jeho městem a Trevír velkou vzpomínkou na císaře Konstantina, který byl s Karlem často spojován. Karel Veliký byl navíc spojován s představou impéria, které právě zde mělo své živé kořeny. Jistá část porýnských dynastií se více či méně - i když většinou fiktivně - pokládala za potomky velkého císaře a svou příslušnost chtěla dát pochopitelně najevo. Byl-li však orel v Porýní spojován skutečně s osobou Karla Velikého či alespoň vůbec s císařstvím, je nutné podložit. Než se to pokusím ale učinit, dovolím si malou odbočku, která tento problém do určité míry pomůže dešifrovat.

Středověk a vůbec veškerá doba do zrodu novověku je charakteristická specifickými názory, pohledy a celkovým pojetím filozofie světa a jeho vnímání. Zatímco dnes chápeme čas v podstatě lineárně, dějinně, chápal jej středověk cyklicky, bez vědomí progresivního vývoje. Zatímco máme dnes touhu vymanit se ze společenské uniformity a nalézt "sebe", individuum, naplňovalo středověkého člověka daleko více vědomí kontinuity, komunity. Zatímco dnes se snažíme dosáhnout věhlasu původností, snažil se o něj středověký člověk, když s věhlasem stávajícím chtěl splynout, když chtěl splynout v onom vědomí stále se opakujícího běhu času, s osobou velkou a významnou. V případě panovnické šlechty jde o nápodobu vladařů-herců, a to o nápodobu nejruznějšího druhu. Jedná se o typologický paralelismus.

Typologický paralelismus však nepoznal teprve středověk. Již starověk jím přímo oplýval a nesl tak s sebou i silný tradicionalismus, o kterém jsem se nepřímo zmínil a který souvisí s přejímáním symbolů a celého ikonografického aparátu. Vladaři se vždy chtěli přirovnat k společensky přijatému vladařskému typu a přejímali znamení k tomu příhodná. Již bylo řečeno, že se zpočátku králové starých říší přirovnávali k bohům. Brzy však byly vytvořeny typy skutečných osobností, z nichž prvou výraznou byl makedonský král a takřka vládce celého tehdejšího světa - Alexander.

Alexander byl skutečně typem neochvějným po celé období pozdního starověku a středověku. Sám, přirovnáváje se k Achillovi a jindy k Herkulovi, sloužil jako vzor četným generacím státníků. Pompeius jej ctil natolik, že nosil jeho vojenský plášť, Augustus pečetil jeho obrazem a Caligula nosil pro změnu Alexandrův pancíř. Císařové Říma se na mincích nechávali zobrazovat jako Alexander a Konstantin Veliký si po dobytí Persie podle Alexandra osvojil diadém, symbol neomezené moci východních despotů. Není jis-

tě nutno připomínat ani četná vyobrazení tohoto velevládce v raném i vrcholném středověku a jen pro úplnost dodejme dlouhý sled Alexandrův, které zaplavily celou Evropu včetně Čech. Tato díla měla svůj pravzor v řeckém autoru Pseudo-Kalistenovi, přetlumočeném Leem z Neapole již v polovině 10. stol.

Na tomto příkladu bychom si jistě dokázali, že typologie měla pro středověk značný význam, i to, že osobnost nejen Alexandra ale i Karla Velikého, který byl mimo jiné opět velkým Alexandrovým ctitelem, mohla znamenat pro středověk tolik jako např. Alexander pro římský starověk. Bylo by ovšem jistě zbytečné, abychom se podrobně zabývali jedinou osobností, nemající bližší vztah k našemu problému. V tomto případě je tomu ovšem naopak a jak uvidíme, měl i Alexander vztah k dvouhlavému orlu.

Než se však dostaneme k této otázce, zmíníme se ještě o dalším velkém, tentokrát již převážně středověkém, typu vladaře, či vlastně stejném typu, neboť právě on s ideou Alexandra úzce splývá, o Konstantinu, podle legendy prvním křesťanským císařem. Tento měl význam zvláště v ideji expanze na Východ, což je však prvek vlastní všem "typologickým" vzorům císařů, spojený pravidelně s dobytím Jeruzaléma a symbolickým "povznesením kříže", v případě Konstantina - nalezením. Středověká legenda tak vede do Jeruzaléma nejen Alexandra, který z podnětu židovského boha dobývá Persii a Židům uznává všechna práva, nejen Herakleia ale dokonce i Karla Velikého. Zkrátka - ideální typ středověkého imperátora byl nerozlučně spojen s Východem, se Svatou zemí, s Jeruzalémem. Symbolika splnutí s Jeruzalémem měla ve středověku několik významů: splnutí s Bohem, s církví, s kladným principem. Souvislost těchto panovníků s "městem Božím" je tedy opět typologická paralela.

Jestliže Konstantin napodoboval Alexandra, pak ovšem nepřekvapí, že ctitel Alexandra, Karel Veliký, se nechal pietně korunovat podle byzantského ritu údajně byzantskou korunou, a tato nit nekončí u zakladatele nové říše, ale pokračuje i k námi sledovanému Karlu IV., který nejen ctil památku Karla Velikého, ale je dokonce dvakrát nazýván v nekrolozích Jana Očka a Raňků z Ježova "druhým Konstantinem". Stejně tak vidíme vládychtivého římského tribuna Cola di Rienzo, jak se koupe při svém pasování v porfyrové vaně tohoto císaře. Vidíme před sebou jakousi štafetu velkých vládců, předávajících si poselství - ideu impéria - a přejímajících po sobě i mocenské symboly ve snaze vyrovnat se svému předchůdci. Nadnesl-li jsem ovšem hypoteticky eventualitu dvouhlavého orla jako symbol Karla Velikého a zmínil-li jsem se o souvislosti dvouhlavého orla s Alexandrem, jaké mám k tomu doklady!? Co mě opravňuje, abych zde pronesl tyto myšlenky?

V zásadě jsme si vysvětlili, že byl orel solárním symbolem. Tento charakter je jasně patrný i v ikonografickém modelu stromu světa, který byl již popsán a kde je orel, letící ke slunci, symbolem spásy Kristovy oběti. Je to oten "status aeternitatis" - stav věčnosti, zatímco had a

drak u kořenů stromu "cursus temporis" - běh času, ještě pak jinak a stručněji - spása a hřích, nesmrtelnost a pomíjivost. Tato symbolika spásy a nesmrtelnosti se s orlem pojila od nejstarších dob a i v těchto byla zpočátku nesmrtelností bohů.

Jak je známo, byla solární božstva zárukou zachování světového řádu. Sloužil jim k tomu vůz či sluneční bárka, v nichž s neochvějnou pravidelností vyjížděla na oblohu. Proto se i vůz či bárka staly symboly nesmrtelnosti a věčnosti. Indie, Persie, Řecko, Řím, Germánie jsou oblasti, ve kterých jezdí bohové na vozech, jako např. známý perský bůh Mithra, jehož vůz má jen jedno kolo, připomínající solární kolo Indie, či palmyrský solární bůh Malakhbeh, jenž jezdí vozem taženým čtyřmi gryfy. Není jisté třeba zmiňovat se o řeckém Heliovi, ale připomeňme si spíše, že řecký hrdina Amfiaraos vjel do nesmrtelnosti právě na voze a dokonce bibliický prorok Ezechiel vidí svého boha projíždět na voze nebesy.

A zde se opět vracíme zpátky k orlu. Je-li sluneční vůz u božstev spojen s nebeskou poutí, je orl spojen nejen s ním, ale i s povznesením heroa, přiblížením se k slunci. Je to ganymedovská symbolika. Vyvolený pozemšťan je unesen orlem a v blízkosti nejvyššího boha - vlastně i zde parafrázi slunce - získává nesmrtelnost. Třebaže byl, jako na palmyrském oltáři, i bůh slunce zobrazován povznášený orlem, což se zároveň týká i Jupitera, stal se tento motiv především ikonografickým typem povznesení heroa, povznesení vládce, za nímž už opět cítíme souvislosti s bohem. Ale ani vůz nebyl v této symbolice pominut, což uvidíme hned na dalším příkladu.

Když Alexander dosáhl Indie, chtěl se přesvědčit, zda-li se zde země spojuje s nebem. Náhodou objevil velké a silné ptáky, dva nechal polapit a hladovět, pak dal vyrobít zvláštní koš a k němu své zajatce přivázal. Návnadou čerstvých koňských jater, která napíchl na kopí, přiměl hladové ptáky k letu, až se v koši dostal do veliké výšky. Zde však mu jiný pták v lidské podobě pohrozil, aby se vrátil zpátky a ukázal pod koš dolů, kde Alexander spatřil stočeného hada kolem země. Ve strachu uposlechl a přistál na místě daleko vzdáleném toho, odkud vzlétl. (+) I když se jindy legendy odlišují - jako se traduje na Východě, že byl dvěma bílými ptáky unesen - jedná se stále o tentýž motiv povznesení, který byl zvláště ve středověku interpretován v tom smyslu, jak jsem jej předtím vyložil. A právě tento motiv byl úzce spojen s vozem, neboť vůz byl obdobou Alexandrova koše, jak vidíme na obsahově i formálně zcela shodných typech pozdějších zobrazování. Byl-li Alexander v legendě nesen ptáky, jsou to na obrazech vždy orlové, ale nejen ti, neboť ikonografie přerůstá rámec legendy. Jindy na témže místě vidíme dva gryfy, často již nezapravené do prostého koše, ale povznášející přímo trůn,

(+) K tomu srovnej ilustraci na dvoustraně 24-25 a další dvě ilustrace na straně 35.

přičemž v kopích začínáme tušit scepra vladaře. A jestliže nalezneme zobrazení vládce na kvadrize v symetrickém postavení a se zvířaty z boku, časté především v antice ale i ve středověku, je nám jasné, jaký má tento typus symbolický význam. Je to v podstatě vůz slunečního boha, vůz povznášeného heroa a vůz triumfátora zároveň.

Povznesení Alexandra v koši, na trůnu nebo ve voze, který má úzkou souvislost s pověstným Midovým vozem v mýtě Gordion, není však jediným způsobem obrazové interpretace tohoto významu. Jindy jej nalezneme, zvláště v Byzanci, kde se legenda šíří od 5. stol., jako heroa povznášeného orlem na způsob Ganymeda, nebo povznášeného pouze dvěma

orly, bez koše. V muslimské Persii, kde je tato látka zvláště oblíbená, je římský realismus nahrazen východním schematismem, a tak zde nacházíme heraldického orla /jinak orlici/ nesoucího postavu Alexandra na svých prsou. A jako takový je zobrazován nejen jednohlavý, ale i dvouhlavý, takže zde vlastně vidíme nejen starý symbol Chetitů, ale i zjednodušené výtvarné podání oné legendy o dvou ptácích. A spojitost povznesení s gryfem nalezneme i v těchto případech, neboť jsou hlavy nahrazeny jindy hlavami gryfů, či je nahrazena alespoň jedna z nich.

Dostali jsme se tedy složitou cestou k Alexandrovu dvouhlavému orlu, kterého přejímá především oblast Byzance, kde při své cestě do Konstantinopole píše svou Alexandrovskou legendu již zmíněný Leo z Neapole, aby ji pro oblast Německa přetlumočil - kde jinde než ve středním Porýní - německý duchovní Lamprecht, a aby se, počínaje 12. stol., objevilo Alexandrovo povznesení i v křesťanských kostelích. Přesto však nebyla Byzance jediným tlumočnickem těchto intencí, neboť se motiv povznesení stal významným motivem apoteozy císaře snad v celé době trvání římského impéria. Medailon Hadriánův ukazuje císaře povznášeného dvěma orly, Germanicus je povznášen orlem jediným, Konstantin na voze atd. Zkrátka - typus povznesení ke slunci je více než častým symbolem.

Jako takový se pochopitelně nemohl minout s církví a s ideou náboženství. Navazuje zde na jistou obměnu orlí legendy, v níž je orel jedinou bytostí, která se odváží pohlédnout do slunce. K němu také vodí svá mládata, aby se naučila létat a chrání je přitom svými křídly. Křesťanství, které vidělo v orlu Krista, našlo v křídlech ramena spasitelného kříže, která jsou ku pomoci umdlévajícím věřícím. Tak jako orel vynesl alegoricky Krista do nebes, bude i on v podobě orla vynášet duše věrných. Stane se vůdcem duší k Bohu, symbolem Vzkříšení, Boží milosti, spravedlnosti a ochranou. Tak Philippe de Thaon ve svém "Bestiáři" vidí ve slunci Spasitele a v orlu anděla, vynášejícího k němu věřící.

V této souvislosti si můžeme ovšem připomenout i křídla cherubínů kolem "Trůnu věčné slávy", či "křídla orliční", která dostala Panna Maria, aby uletěla od tváře hada na poušť. Vlastně od toho hada, který je obtočen kolem stromu světa a kterého spatřil pod sebou Alexander. A tak jako on obtáčí své tělo kolem světa, začíná se pomalu uzavírat i dosud fragmentární obraz našeho symbolu.

Uzavírá-li se však, či spíše zplňuje jeho obraz, nezavírá se řada orientálně-římského typu apoteozy vládce - povznesení - stále více či méně spojené s postavou Alexandra. Tento se totiž pro evropský středověk stává nejen pohanským vojevůdcem a světovládce, ale - navzdory svému pohanství, což myšlení středověku vůbec nevadilo - je vzorem křesťanského vládce a křesťanského rytíře. To dokládá jak jeho legendární jeruzalémská jízda, tak časté sakrální užití jeho motivu. Na jedné straně obrádní podušky z 1. pol. 12. stol. - nyní v Soestu - vidíme Alexandra

s insigniemi neseného k nebesům dvěma orly a s nápisem "Alexander rex", zatímco na druhé straně je vyobrazen Beránek Boží. V této pokřesťanstvím podobě přejímají prvek povznesení křesťanští císařové a králové. Otto II. v "Chronicon Sanctae Sophiae" je zpodoběn stejným způsobem na voze "povznášeném" koňmi a dotkneme-li se orla, píše se ve "Zbraslavské kronice" o Václavu II., že má "... v duši ... orla vzhůru k Bohu letícího...". Navazoval-li Otto II. kontinuálně na symboly starého císařství, můžeme v 2. pol. 13. stol. tušit již nové proudy, které měly své těžiště v ideji římské restaurace. A právě v této oblasti sehrál významnou roli první císař z rodu Lucemburků - Jindřich VII.

Jindřich VII. společně s bratrem Balduinem usilovali skutečně o vzkříšení římské symboliky. Pakli Fridrich II. staví po římském způsobu triumfální bránu v Capui, staví ji příbuznou v Pise i Jindřich. A nechávají-li se Otto II. a s ním i jiní císařové zobrazit jednou v povznesení typu Alexandra, jindy s orlem na sceptru jako starořímský "caesar", spojuje Jindřich obojí na svém majestátu pouze s tím, že je nesen lvy a třetího drží pod nohama, což je o pět jeden z nejstarších symbolů. Ludvík Bavor, který zřejmě do značné míry přejal symboliku svého předchůdce, se již v typu povznesení nachází častěji, na pečetích např. nesen lvy i orlicemi. A stejně tak sedí na orlích tělech v kamenném reliéfu v Norimberku, kde mu dokonce andělé nesou korunu, jako Viktorie nosily římským "augustům" vavříny. Je to motiv přímo odvozený, vědomě tradiční, reintegrační.

Kořeny této symboliky můžeme tušit v tradicionalismu nejen Jindřicha, ale i trevírského kurfiřta Balduina, neboť je dobře známo, že s ním byl Jindřich VII. duchovně značně spřízněn; spříznění s ním byli i Ludvík a jeho prasnovec Karel IV., který po Balduinově smrti pietně převáží jeho dědictví do Čech, včetně ostatků sv. Palmácie, a jsa jeho dědicem hmotným stává se i dědicem duchovním. I u něj najdeme motiv povznesení orly na pečeti i v krásné iluminaci "Kodexu Gelnhausenova". On použije poprvé v Čechách dvouhlavého orla, zřejmě krátce po úmrtí svého prastrýce, a on je jako "slunečný císař" dáván do příoměru s biblickou postavou proroka Eliáše, jenž byl vzat v ohnivém voze - rozuměj slunečním - na nebesa. Jím je vedle starozákonního Samsona nebo Jonáše také nazýván. Nápadné užití scény s Eliášem v kapli Panny Marie na Karlštejně vedle motivu "Ženy sluncem oděné" a podobné užití v ambitu kláštera Na Slovanech je přinejmenším zajímavé. Karel Stejskal dokonce objevil v posledním zobrazení rysy samotného císaře, což ještě podtrhuje domněnku o případném užším sepětí Karla IV. s motivem povznesení.

Tento motiv nekončí ovšem ani smrtí velkého císaře. Používají jej i jeho nástupci včetně krále Ruprechta Falckého a vrcholí v pozdní vládě Zikmunda Lucemburského, v níž se objevuje společně se znamením dvouhlavého orla. Na pečeti z r. 1435 je dokonce dvěma takovými orly povznášen.

Pro úplnost nutno ještě dodat, že motiv povznesení se

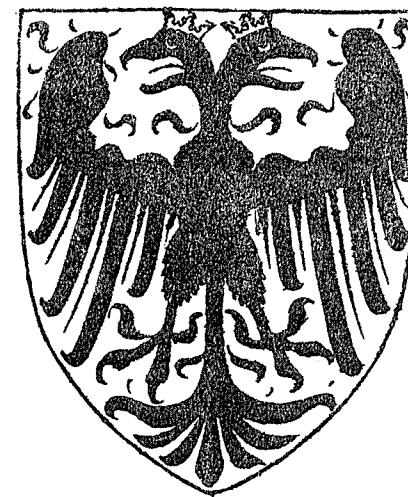

objevuje i pozděně na pečeti Maxmiliána I., ale již dříve je nahrazován znakem, po jehož stranách byly odvrácené orlí či jiné figury, tedy oni povznášející orlové a zároveň již i štítonoši. A tak, pohlédneme-li na pozdější císařský znak s gryfy, můžeme vzpomenout na stará ale ještě i gotická zobrazení Alexandra neseného gryfy a uvědomit si složitost a spletnost heraldického vývoje.

Obraťme však pozornost opět k dvouhlavému orlu. Hovořil jsem o jeho prastarém vzniku kdysi před několika tisíci lety kdesi v povodí Eufratu a Tigridu, o jeho cestě přes Persii a Byzanc do Evropy i o jeho vztahu k Alexandru a k motivu povznesení. Hovořil jsem o typologickém paralelismu, o vztahu Alexandra, Konstantina a Karla Velikého. Hovořil jsem o častém zjevu dvouhlavého orla v nejexponovanější části Německa, v Porýní, i o tom, že byl první velký císař Západu skutečným vzorem pro pozdější panovníky. Ale nedoložil jsem dosud hypotézu, že byl dvouhlavý orl ve vztahu k tomuto panovníkovi a jako takový byl částečně chápán vrcholným středověkem.

Kult Karla Velikého má kořeny v rodu Štaufů, především v osobě Fridricha II., o jehož tradicionalismu jsme již slyšeli. Ale právě počátky tohoto, zvláště pro 13. a 14. stol. významného ideového proudu, sahají až k Fridrichu Barbarossovi, který se zasloužil o Karlovu kanonizaci. Za Fridricha II. je ovšem všechno staré a důstojné převáděno na Karla Velikého, vzniká jeho císařsko-světecký kult v pravém smyslu. Jako na počátku hierarchie církevní stojí světec Petr, tak nyní stojí na počátku hierarchie světské jiný světec – Karel Veliký. Tento kult byl skutečně nejsilnější v nejvýznamnějších částech říše a odtud pronikl do ostatní Evropy. To jsou fakta. Pro domněnku spojení Karla Velikého, ale nejen jeho, s dvouhlavým orlem ve 13. a 14. stol. máme však zatím jedinou minci Jana II. z Mörs. Je proto nutné uvést další památky.

Pro ně si musíme zajet opět do Čech. Řekl jsem, že Karel IV. navázal na dědictví svého prastrýce Balduina, v jehož prostředí nacházíme dvouhlavého orla a po jehož smrti se objevuje v Čechách. Nejkrásnější zobrazení této figury se nalézá bezpochyby v kapli sv. Kříže na Karlštejně, přičemž eventuelní časové posunutí malby či přemalby, které je mimochodem již popřeno, nemění jistě nic na její formální původnosti. Mezi slavnými obrazy Mistra Theodorika dominuje řada sedmi vládařů s korunovaným Karlem Velikým uprostřed. Stejně jako ostatních šest vládců drží i on před sebou štít, a právě na něm nalezneme dvouhlavého orla. Je však štítkem i jinému vladaři po Karlově pravici, který je někdy označován jako Jindřich II., jindy jako Konstantin. Tento detail však ne-

ní podstatný, neboť oba vládcí mohli být atributizováni tímto způsobem, i když Konstantin by nejen potvrdil existenci konstantinovsko-karlovske paralely, ale je i pravděpodobnější vzhledem k významu a výskytu obrazu sv. Heleny v téže kapli. Máme před sebou tedy další obraz, kdy je Karel Veliký v době kolem poloviny 14. stol. bezprostředně zobrazen se znamením orla, v době, která ještě naprosto nezná dvouhlavého orla jako znak současného západního císařství. To dokládá nejen znak říšské orlice s císařskou korunou v pandánu ke znaku českému v čele kaple, ale i obrazy, do nichž mistr vtlačil znamení Karla IV., literu K, zvířetníkového štíra, českého lva a opět - říšskou orlici. Je tedy evidentní, že Karel IV. rozlišoval mezi soudobým znakem říše římské a znakem archaickým, za který byl dvouhlavý orel zřejmě pokládán.

Konečně přímo z Karlštejna máme i jiný doklad. Ve velké síni svého paláce nechal Karel IV. namalovat svůj rodokmen. Tento fiktivní rodokmen beze stopy zmizel, nepokládáme-li ovšem za stopu jeho kopie v "Kodexu heidelbergském", které byly pořízeny v 16. stol. Tyto kopie, jak je možné srovnat ze tří scén z kaple Panny Marie, které jsou přidány a které se zachovaly, byly poměrně dosti přesné, neboť jsou napodobeny i takové detaily, jako je vzor látky. Štíty zde přímo bohužel nebyly, ale když nalezneme dvouhlavé orly na sponách Ludvíka, otce císaře a krále Francie a vévody lotrinského Karla a Jindřicha VII., otce Jana, můžeme je pokládat za autentické. Konečně po tom, co známe, je to docela logické. I zde je orel spojován s archaickým císařstvím či s potomkem těchto císařů. A v této symbolice tkví zřejmě podstata problému. Srovnajme vše ještě s tímto případem.

Ve 14. stol., tedy opět v kritické době, se zvláště ve výtvarném umění Francie vytváří typ ideálních rytířských hrdinů-vládců, typ, který se již formoval, když doba Karla Velikého viděla v Alexandrovi předobraz svého panovníka. Zde se však utvořil systematicky podle období světových dějin, alespoň jak je chápal středověk. I když jednotlivé postavy kolísaly, můžeme pro ilustraci uvést tento výběr: pohanství zastupoval Caesar, Hektor a Alexander, židovství Jozua, David a Juda Makkabejský, křesťanství Gottfried z Bouillonu, Artuš a Karel Veliký. Tomuto složení můžeme říkat devět heroů a jako ikonografický typ se brzy vžil v celé západní Evropě. V kodexu Tomassa III. di Saluzzo "Le chevalier errant" z r. 1394 nalezneme tuto devítici i se znaky. Dvouhlavého orla drží na štítě Julius Caesar, později zobrazovaný s gryfem, a Karlu Velikému náleží štít polcený, vpravo evidentně s polovinou dvouhlavého orla, vlevo francouzský. A to stále v době, kdy o dvouhlavém orlu jako znaku říše nemůže být řeči. A tak, i když najdeme Karla Velikého také s orlicemi, musíme uvažovat o jeho znaku dvouhlavého orla. A nejen jeho.

Je spojen vůbec s archaickým císařstvím, s velkými heroi-vládcí starých časů. Je spojen s onou neutuchající tradicí silného impéria dávných dob, která žila a byla ži-

vena velkou měrou právě za vlády Karla IV.

U Karla IV. má ovšem tato symbolika ještě závažnější význam. Je známo, že si císař Karel velice zakládal na svém rodovém původu. V hlavní linii po meči se pokládal za potomka brabantských vévodů a skrze sv. Begu, která byla sestrou Karla Velikého, i za potomka tohoto slavného císaře. Jeho fiktivní rodokmen ovšem zahrnoval i jiné vladaře. Pomineme-li část biblickou, můžeme si povšimnout zvláště Augusta nebo Konstantina. Karel IV. byl tedy nejen ideovým dědicem oné konstantinovsko-karlovske tradice, ale byl přímo potomkem těchto vládařů a nesl tak v sobě jakési boží předurčení k dosažitelnosti stejného věhlasu, což dával najevo velice průkazně ve výtvarném umění všeho druhu. V tomto kontextu musíme sledovat i heraldickou část jeho umění. Ne vždy však najdeme dvouhlavého orla přesně vkloubeného do této, na první pohled jednoduché, významové zkratky. Takový příklad se vyskytuje hned u prvé známé památky dvouhlavého orla v našich zemích - sedile kláštera Na Slovanech.

Zde ovšem musím vysvětlit druhý zřetel, který při formování dvouhlavého orla ve střední Evropě působil - totiž vliv Byzance. Jak jsem předeslal, procházel symbol orla v heraldickém pojetí do Evropy nikoli přes svět antiky, ale přes Persii a Byzanc. Upozornil jsem rovněž, že v Byzanci byl orel jedním z nejfrekventovanějších a výsostně postavených symbolů a že se stal pro Západ znakem tohoto císařství. Jako takový žil i v době Lucemburků a jako takový také působil i v jejich okruhu. K tomu ovšem přistupoval i další aspekt, který opět vyvěrá z Karlovy rodovosti.

Karel IV. měl nejen velké předky v linii po meči, ale i po přelíci. Hrdě se hlásil k odkazu Přemyslovců a zejména k svému předku - svatému Václavu. Jak dokládají četné dokumenty, ctil český národ a pokládal se přímo za jeho syna. A s tímto národem byla Byzanc úzce spojena. Ve středověku panoval totiž názor, že Slované vzali svůj původ od Řeků, a také pojmy Řek a Slovan byla tehdy vlastně synonyma. Tato fikce vycházela z migrace Slovanů do Řecka v 6.-7. stol. a z osídlení těchto končin. Přitom si ovšem připomeňme, že i Řecko s Byzancí úzce splývalo, neboť řecké město Byzantion dalo název vpodstatě stále "řeckému" východnímu císařství. Byl tedy český národ s trochou licence jakousi odnoží Byzance a v době úpadku říše na Balkáně bral často na sebe i její poslání, zvláště ve smyslu obrany proti Východu.

Tento "helénoslavismus" žil zřejmě již v době před rozmachem moci Lucemburků, neboť český Dalimil píše o praoctci Čechu, že pocházel ze srbského jazyka z krajin, "...kdež bydlí Řekové...". A ještě Jeroným Pražský, který svým učením vyšel z okruhu Karlova, se hájí před koncilem kostnickým, že Čechové pocházejí od Řeků, preferuje svůj národ nad jiné včetně předhusitského hesla "regnum christianissimum" - nejkřesťanštější království. Je to rozvedení Marignolliho teze o národě nejslavnějším, světoznámém či slunečním, která nás upomene na slunečného císaře Karla IV.

včetně solární symboliky. Konečně hlavní rozvedení této byzantské teze můžeme nalézt přímo v klášteře Na Slovanech, který byl zřejmě nositelem ideje byzantsko-řecko-českých vztahů. Již v zasvěcení hlavního kostela světcům jako byl Jeroným, domnělý Slovan, solunští bratři Cyril a Metoděj a příznivci slovanské liturgie Vojtěch a Prokop hovoří za mnohé. Ještě výmluvnější je zápis či privilegium Alexandra Velikého Slovanům - pochopitelně opět falešné, které vzniklo zřejmě ve 14. stol. na jihu Evropy a pak se chovalo v době Karlově ve slovanském klášteře. Podle něj dal velký Makedoňan Slovanům nadvládu nad kraji od "severu po jih", tedy nad světem, což byla jistě idea velmi příznačná pro karlovské ambiciózní Čechy. Nezapomeňme, že Alexander byl vlastně Řek a Makedonie v době Karlově slovanská. Vzpomeňme též na hojně pronikání byzantismů do Čech právě ve vrcholném období dvorského umění Karla IV.; a dále si připomeňme, že se byzantismy uplatnily - snad kromě Zlaté brány - hlavně ve dvou dílech: v kapli sv. Kříže na Karlštejně a v emauzském klášteře. Tolik alespoň Rudolf Chadraba. Ten ovšem nesledoval heraldické vztahy, a tak mu unikla vzájemná souvislost ve dvouhlavém orlu. A právě ta by byla přízná pro jeho hypotézu o byzantsko-perské či západo-východní antitézě, ve smyslu přejímání mocenských symbolů, v níž sehrála významnou roli postava Alexandra, stejně významného pro Západ i Východ.

O významu tohoto velevládce pro středověk již víme, víme i to, jak byl zapojen do helénoslavistického mýtu a zbývá proto pouze dodat, jaký měl vztah přímo ke Karlu IV. Stejně tak jako pro ostatní vládců Evropy byl Alexander i pro Karla typem bojovníka za křesťanský ideál, bojovníka proti Asiatům, proti pohanům. Tak Petrarca dával Alexandra Karlu IV. za vzor k jeho imperiálním cílům, neboť měl "virtutem et gloriam" - ctnost a slávu. Právě, že Karel musí prokázat opravdovou ctnost jako kdysi slavný dobyvatel. "Kdyby se Alexander držel v hranicích Makedonie, nebylo by bývalo jméno Makedoňanů tak známé". Podobně jako Alexander působil na Karla IV. díky velikému kultu i Karel Veliký, který byl nejen jmenovec a předek, ale - tak jako Alexander - jeruzalémský dobyvatel. Tento moment, vždy významný, nabývá ovšem v polovině 14. stol. hlubších souvislostí.

Na jaře r. 1354 se uskutečnil mocný vpád Turků na Balkán, který postrašil celou Evropu. Byzance byla již pouze nevýznamným státem a není divu, že se úkol střetu posunul více na západ a ve smyslu ideje boje s východním pohanem přímo na Karla IV.

Karel IV. je ovšem v této době velice zaměstnán. Na podzim téhož roku vyjíždí na svou první římskou jízdu a na jaře roku příštího je korunován císařskou korunou v Římě. Tím ovšem nabývá vyšší závaznosti k úkolu boje proti pohanům, a ač se jej ve skutečnosti nikdy nezúčastnil, demonstroval jej ideově dosti výrazně. K tomu jej ostatně nabádala i osobnost Balduina, arcibiskupa trevírského, a právě jeho smrt je třetí událostí téhož roku, která zřejmě měla

vliv na další vývoj symboliky v okruhu Karla IV.

Balduin Trevířský byl velkým ctitelem říšské myšlenky vzhledem k svému původu z oblasti porýnské v širším slova smyslu a vzhledem k předkům včetně císaře Karla Velikého. Jeho rodokmen později přešel Karel IV. i s konstantinovskou tradicí, která pramenila ze skutečnosti, že Balduinův Trevír byl dočasným sídlem velkého císaře, který zde zanechal mnohé památky. Rodokmen s Konstantinem nebyl ovšem jediným odkazem, který Karel od Balduina přebral. Abych naznačil jeho závislost na prastrýci, mohu jmenovat sérii hradů s názvy odvozenými od jména Balduin, podle nichž zakládá Karel své Karlštejny, Karlsberky apod., pietní převoz vzácných ostatků z Trevíru do Prahy, či ještě za života a přičinění Janova založení kartouzy na Smíchově po vzoru Balduinových kartouz v Koblenzi a v Trevíru. Závislost Prahy na Trevíru byla tedy značná. Objevuje-li se dvouhlavý orl z kláštera Na Slovanech krátce po smrti Balduina, a víme-li již o vztahu oblasti kolem Trevíru a jeho samotného k orlu, dává to jistě podnět k hlubšímu zamýšlení.

Byl tedy orl symbolem Karla Velikého a přišel do Čech z Lotrinska-Porýní, tedy z rodné oblasti Karla IV., s kterou měl živé styky? Nebo byl znakem Byzance a jako takový byl, zvláště za doby ohrožení Turky, přijat za symbol boje s pohany? Či byl symbolem spasení, letu k slunci, symbolem Krista-krále?

Na tyto otázky nelze odpovědět jednoznačně a najednou. V každém případě ani jediný z těchto aspektů nepůsobil izolovaně. Dvouhlavý orl karlo-německý je původně orlem perským a byzantským, který přišel do západní Evropy s celou rodinou rozličných figur východní proveniencí a nesl v sobě i zřetelnou dávku symbolu povznesení, spasení nebo obrody. Byl to stále onen k výšinám letící a hada přemáhající orl, symbol králů, ať králů-bohů či králů-pozemšťanů. Pro Lucemburky byl ale symbolem o to příznačnějším, že v sobě spojoval jak odkaz říšské myšlenky v podobě Karla Velikého, tak odkaz Byzance v podobě Přemyslovců a Čechů vůbec. Tyto dvě linie, ideová i genealogická, se u Lucemburků střetávají stejně tak, jako se střetávají dvě orlí hlavy na jednom těle. Tato idea, jak se zdá, byla velmi silná a Karel IV. ji uplatnil právě ve složité symbolice výzdoby Karlštejna, kde byla obohacena i o jeruzalémský prvek. Kaple sv. Kříže byla svorníkem těchto ideových snah a to v symbolu samotného kříže. Podle legendárního podání byla část nalezeného kříže Kristova umístěna přímo v Jeruzalémě a jiné části v Konstantinopoli, hlavním městě pozdější Byzance, a v Trevíru, sídelním městě císaře Konstantina. Rudolf Chadraba sledoval snahu Karla IV. spojit ostatky těchto křížů v jediné kapli karlštejnské a tím magicky nabýt konstantinovské moci a nadvlády nad Východem, což bylo v té době velmi aktuální, tím ovšem nejen nad Východem, ale i nad celým světem v pantokrátorském smyslu krále-heroa. Tuto snahu Karel IV. zhmotnil ve třech ostatkových křížích s relikviemi kříže trevírského, konstanti-

nopolského a jeruzalémského, které postupně získal. Obohacení o nové poznatky tedy vidíme, že se jedná nejen o sjednocení kříže, symbolu spásy a Krista-spasitele, jehož byl císař zástupcem na zemi, ale i o spojení jakýchkoli prvků rodových, které podtrhovaly myšlenku sjednocení světa křížem v jediné osobě, osobě Bohem předurčené, či v Bohem předurčeném rodě. Tak se spojuje nejen konstantinovský orl s orlem trevírským, ale i s orlem jeruzalémským, orlem -Kristem, jenž bere pod svá křídla věřící a vynáší je k Bohu-otci - ke slunci.

Začínal jsem hovořit o slunci a sluncem také končím. Ať je výklad našeho symbolu jakkoliv složitý, nelze popřít, že se jedná vždy, více či méně, o symbol solární podle paralely bůh - král - slunce - orel, kterou jsem rovněž začínal. V těchto složitých vztazích byl dvouhlavý orl přejat Lucemburky, za nichž byl zřejmě obohacen o aspekt archaického císařství a aspekt rodovosti s ním spojený. Takto byl zapojen do císařské symboliky zřejmě již Jindřichem VII. v okruhu trevírském a prošel složitým vývojem přes monarchický entuziasmus Karla IV. až k Zikmundovi, který dědictví Karlovo, zvláště ideu boje s pohanstvím, nejen přejal, ale přímo s ní splynul v titulu krále řeckého. Stal se tak nejen ideálním ale skutečným ochráncem Evropy a křesťanství vůbec, skutečným císařem typu Konstantina či Karla Velikého a dovršil vývoj dvouhlavého orla - znaku římského císařství.

Na závěr ještě jednou pohlédneme na onu fantaskní orlí figuru, které jsme věnovali pozornost. Je to figura dvou tváří. Hledí na Východ i na Západ, na obě strany světa, tak jako římský Janus na počátek a konec. Tento Janus nechal vzniknout dvouhlavému orlu a bohové času jej pak vodili nejednou kulturou, aby s jinými znameními vládl zemím světa, aby byl znakem heroů-světovládů, jakým byl mezi prvními veliký Alexander. Ten Alexander, který neváhal vzlétnout do nebes, aby probádal místo, kde se nebe spojuje se zemí, který neváhal vzlétnout ke slunci.

I tato kapitola z dějin heraldiky byla a zůstává místem neznámým, místem, kde se nebe spojuje se zemí. Nelze ji prozkoumat najednou ani bez omylů. Bylo by ovšem jistě nesprávné vzdávat se z obavy rizika veliké touhy poznávání. Vdíl-li orl svá mláďata ke slunci, aby se naučila létat, ale i postoupila zkoušku iniciace, musím tak učinit i já se svým "Dvouhlavým orlem v době Lucemburků". Jen ono stále vycházející slunce, pouze čas, může prověřit pravdivost jeho tváří.

Stanislav Judl

Literatura:

- Antika a česká kultura. Praha 1978.
- Aurenhammer, Hans: Lexikon der christlichen Ikonographie. Wien 1965.
- Baltrušaitis, Jurgis: Réveils et prodiges. Paris 1960.
- Beckwith, John: Early christian and byzantine Art. London 1970.
- Cahn, Adolphe E.: Versteigerungs-Katalog. Frankfurt s.M. 1927.
- Cibulka, Josef: Český řád korunovační a jeho původ. Praha 1934.
- Černá, Marie: Vztah profánního a církevního sochařství v Čechách za vlády Jana Lucemburského. Diplomová práce na filozofické fakultě Univerzity Karlovy, 1975-1976.
- Darkevič, V. P.: Svetskoje iskusstvo Byzancii. Moskva 1975.
- Die Zeit der Staufer. Ausstellungskatalog. Stuttgart 1977.
- Drössler, Rudolf: Když hvězdy byly ještě bohy. Praha 1980.
- Dvořáková, Vlasta - Menclová, Dobroslava: Karlštejn. Praha 1965.
- Emler, Josef, edit.: Spisové císaře Karla IV. /Výklady a naučení duchovní./ Praha 1878.
- Fillitz, Hermann: Das Mittelalter /1/. Berlin 1969.
- Friedl, Antonín: Mikuláš Wurmser, mistr královských portrétů na Karlštejně. Praha 1956.
- Galbreath, Donald L.: Papal Heraldry. London 1972.
- Grube, E. J.: Islámské umění. Praha 1973.
- Heler, Jan: Starověká náboženství. Praha 1978.
- Herdeg, Walter: The Sun in Art. Zürich 1968.
- Husár, L.: The art of coinage in Hungary. Budapest 1963.
- Chadraba, Rudolf: Staroměstská mostecká věž a triumfální symbolika v umění Karla IV. Praha 1971.
- Charbonneau-Lassay, L.: Le Bestiaire du Christ. Paris 1940.
- Kalista, Zdeněk: Karel IV. Jeho duchovní tvář. Praha 1971.
- Každan, A. P.: Náboženství a atheismus ve starověku. Praha 1960.
- Kiefer, Otto: Kaiser und Kaiserinnen von Byzanz. Berlin 1937.
- Kolář, M. - Sedláček, A.: Českomoravská heraldika I. Praha 1902.
- Kramer, S. N.: Historie začíná v Sumeru. Praha 1965.
- Krása, Josef: Rukopisy Václava IV. Praha 1974.
- Kraus, Theodor: Das römische Weltreich. Berlin 1972.
- Kropáček, Jiří: K fundacím Karla IV. na Novém Městě pražském. In: Staletá Praha, svaz. IX. Praha 1979, s.231-250.
- Künstle, Karl: Ikonographie der christlichen Kunst. Berlin 1928.
- Lexikon der christlichen Ikonographie. Herder 1968.

Lexikon Wappen der Deutschen demokratischen Republik. Leipzig 1979.
 Louda, Jiří: Blasons des villes d'Europe. Praha 1972.
 Neubecker, O. - Rentzmann, W.: Wappenbilder Lexikon. München 1974.
 Poche, Emanuel: Pražské umělecké řemeslo za Karla IV.
 In: Staletá Praha, svaz. IX. Praha 1979, s.126-146.
 Posern-Klett von, C. F.: Sachsen Münzen im Mittelalter. Leipzig 1974.
 Posse, Otto: Die Siegel der deutschen Kaiser und Könige. Dresden 1909.
 Riel, D. T. Byzantské umenie. Bratislava 1968.
 Schuchhardt, Walter-Herwig: Bildene Kunst. Archäologie.
 Frankfurt a. M. 1960.
 Schwarzenberg, Karl: Adler und Drache. Wien - München 1958.
 Slovník antické kultury. Praha 1974.
 Sourdel-Thomine, J. - Spuler, Berthold: Die Kunst des Islam. Berlin 1973.
 Spěváček, Jiří: Karel IV. Praha 1979.
 Staročeská Alexandreida. Praha 1945.
 Stejskal, Karel: Klášter Na Slovanech. Praha 1974.
 ibid.: Umění na dvoře Karla IV. Praha 1978.
 Suhle, Arthur: Deutsche Münz- und Geldgeschichte von den Anfängen bis
 zum 15. Jahrhundert. Berlin 1973.
 Šusta, Josef a kol.: Středověk vrcholný a stárnoucí. Praha 1942.
 Šmahel, František: Idea národa v husitakých Čechách.
 České Budějovice 1978.
 Vavřínek, Vladimír: Alexander Veliký. Praha 1967.
 Vojtišek, Václav: Naše státní znaky. Staré i nynější. Praha 1921.

Ilustrace:

Povznesení Alexandra Makedonského, řezba v kosti, jižní Itálie (?),
 9. - 10. stol. (?), (s.24-25)
 Detail sedile, klášterní kostel v Emauzích, (s.27)
 Balduin Trevířský, detail z Codexu Balduini, (s.31)
 Povznesení Alexandra Makedonského, detail z byzantské výšivky, 10. stol.
 Karel IV., majestátní pečeť typu "Povznesení", (s.35)
 Karel IV., iluminace z Kodexu Gelnhausenova, (s.38)
 Štít z obrazu Karla Velikého, kaple sv. Kříže na Karlštejně (s.39)

K typologii miniatur v erbovních listinách 18. století

II

II. typ.

Do této skupiny jsme zařadili miniatury, na nichž byl erb postaven na mramorovou podlahu, za níž je výhled do volné krajiny. Podlahu z mramorových dlaždic můžeme jako podloží erbu vysledovat v erbovních listinách již v průběhu 15. stol.; příkladem může být listina z r. 1462 pro Moravu (16), ale také již vzpomenutá listina pro Hradec Králové. Ve většině případů stojí na podlaze architektura, viz I. typ. Ovšem tím, jak architektura postupně ustupovala, došel vývoj až k schématu, kdy zbyla jen mramorová podlaha a pohled do krajiny. Tím si také můžeme vysvětlit jinak dosti nelogické spojení obou prvků. Mohli bychom ukázat, že tento typ miniatury se vytvořil již v 17. stol., ale teprve v 18. stol. dosáhl plného uplatnění a lze říci, že se stal asi nejobvyklejším schématem erbovních miniatur 18. stol., běžně užívaného ještě v 1. polovině století následujícího.

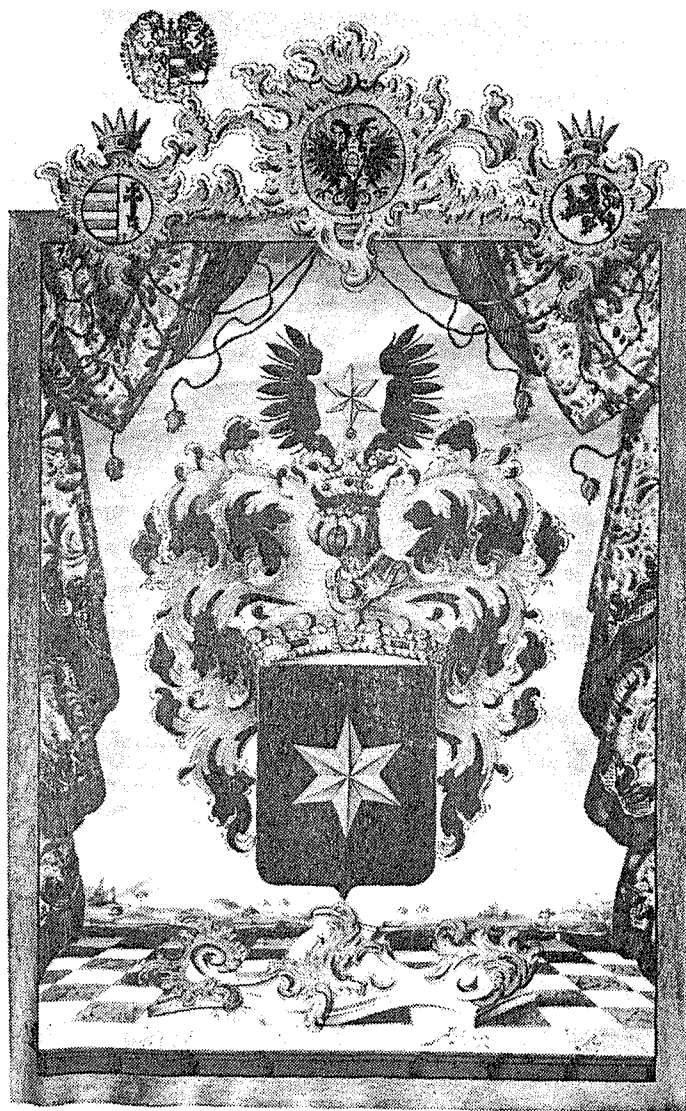
Malba, napodobující mramorové dlaždice, je laděna nejčastěji do střídání barev šedé a růžové, šedá a žlutá nebo žlutá a růžová. Toto základní schéma je ovšem doplňováno ještě dalšími dekorativními prvky. Relativně samostatným podtypem jsou miniatury, v nichž erb spočívá na podstavci a ten je položen na podlahu. Vedle masivních soklů zde najdeme i drobné rokokové tvary, jako např. v listině pro Karla ze Sterndahlu z r. 1774. (17) (Obr.10)

Stejně tak nás zaujme již na první pohled purpurová draperie, která rámuje miniaturu v horní části a po stranách. Tmavším odstínem téže barvy je na ní vyznačován brokátový vzor, okraje draperie jsou zdobeny zlatými třásněmi, případně širokým zlatým vzorem. Draperie je převážána zlatými šňůrami, zakončenými střípci; šňůry se proplétají v dekorativních smyčkách a doplňují celou kompozici. V řadě miniatur vidíme, že postupným zjednodušováním zbyly právě jen šňůry a draperie zmizela.

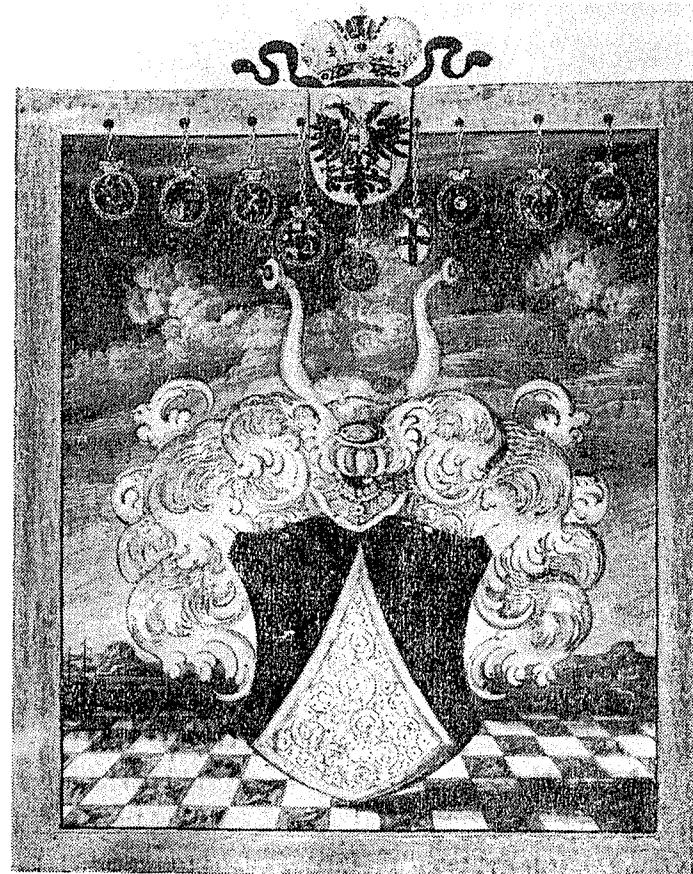
Dekorativní draperie se ovšem vyskytuje i v jiných typech miniatur podle našeho vymezení, proto jsme ji neuznali jako třídícího hlediska. Mutatis mutandis to platí i o dalších ozdobných prvcích, z nichž některé dokonce upozorňují na kancelář, která listinu vydala.

Tak listiny, které vyšly z říšské kanceláře, může v horní části miniatury zdobit pás erbů kurfiřtství, obklopujících erb císaře, jak vidíme na listině pro Kundsberky z r. 1708 (Obr.11) nebo pro Jana Maxe Žižku z r. 1735. (18) (Obr.12) Je zajímavé, že v některých případech jsou erby duchovních kurfiřtů připomenuty jen jejich erbem úředním, ale někdy najdeme úřední erb spojen s rodovým.

Obdobné listiny, které vyšly z kanceláře uherské, zdobily erby zemí svatoštěpánské koruny, např. listina pro

Obr. 10
Karel ze Sterndahlu

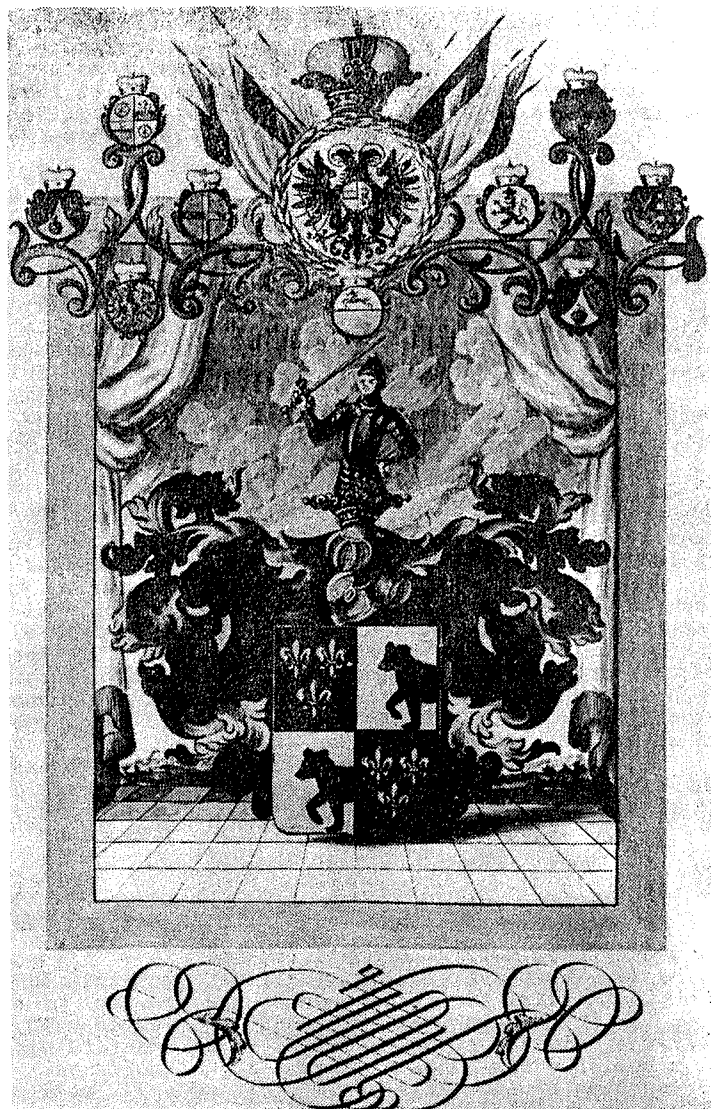

Obr. 11
Kundsberk

Karla Huberta z Oudaille z r. 1712.(19)

V panovníkově erbu se odrážejí politické dějiny, i když byl pravidelně malován jen malý erb. Za Josefa I. a za Karla VI. se zde objevovaly babenberské břevno a kastilský hrad, pak pouhé břevno a konečně aliance habsbursko-lotrinská.

Ovšem nejrozšířenějším způsobem výzdoby horní části miniatury byla trojice erbů: uprostřed malý říšský, na čestném místě Uhry a v opačném koutě Čechy; toto seskupení přešlo ještě do století následujícího.

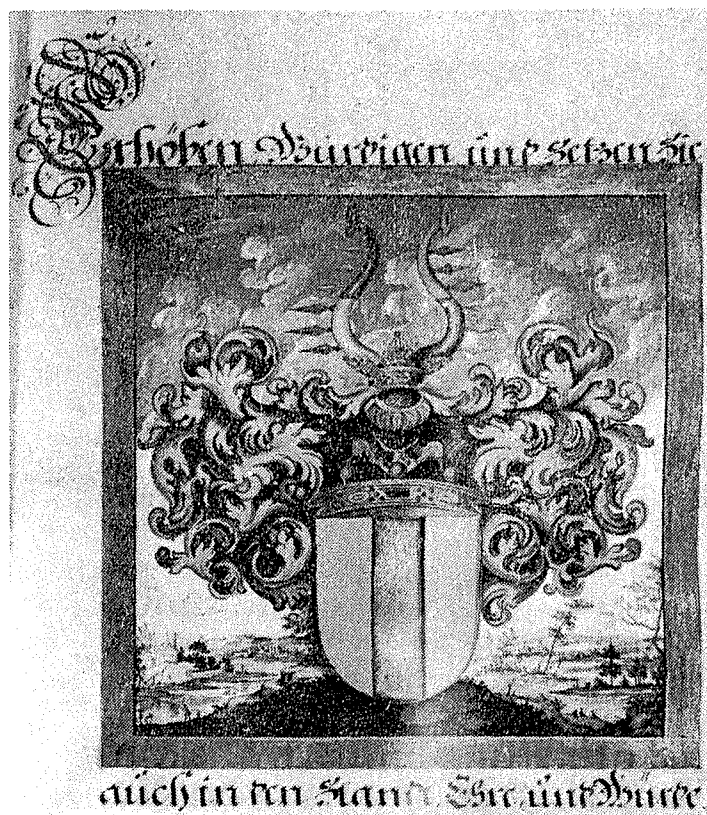

Obr. 12
Jan Max Žižka

Obr. 13
Antonín Marcus z Rochenville

Je symbolické, že jsme dosud v materiálu 18. stol. nenašli miniaturu, jejíž horní část by byla zdobena pouze erby českého státu, jak to máme výjimečně doloženo ještě v listinách 17. stol. (20) Vysvětlení je prosté; v České dvorské kanceláři bylo nepsaným zvykem, porušovaným jen zcela ojediněle, že na stránce listiny, na níž byla miniatura vynesena, byl jeden řádek textu nahoře a jeden dole (srov. obr. 13), takže horní strana miniatury nemohla být zdobena. V České dvorské kanceláři se spíše ujal zvyk, že miniatura i s oběma řádky textu byla orámována a zdobena kaligrafickou vlnovkou nebo rozvilinou, jak je známe z dobových učebnic krásného písma. Dnes je těžko posoudit, zda tato výzdoba, která vlastně zamezovala užití symboliky českého státu, byla dílem náhody nebo zda vznikla na základě

Obr. 14
Mitrovský z Nemyšle

promyšlené úvahy. Jen na vysvětlenou podotýkáme, že listiny z říšské kanceláře mají miniatury namalovány na samostatné stránce uvnitř textových stran, listiny z kanceláře uherské mají miniaturu před vlastním textem, což bylo jen odrazem zvyklostí z dob, kdy se text erbovní listiny vešel na jednu chartu pergamentu.

III. typ.

Tuto skupinu jsme vyhradili listinám, jejichž miniatury nesou prostý výjev, v němž je erb postaven na malý pahrbek v popředí a vše je rámováno pohledem do krajiny. Můžeme se domnívat, že třetí typ vznikl z druhého odstraněním "nelogické" mramorové podlahy.

V listinách se třetí typ začal objevovat již na po-

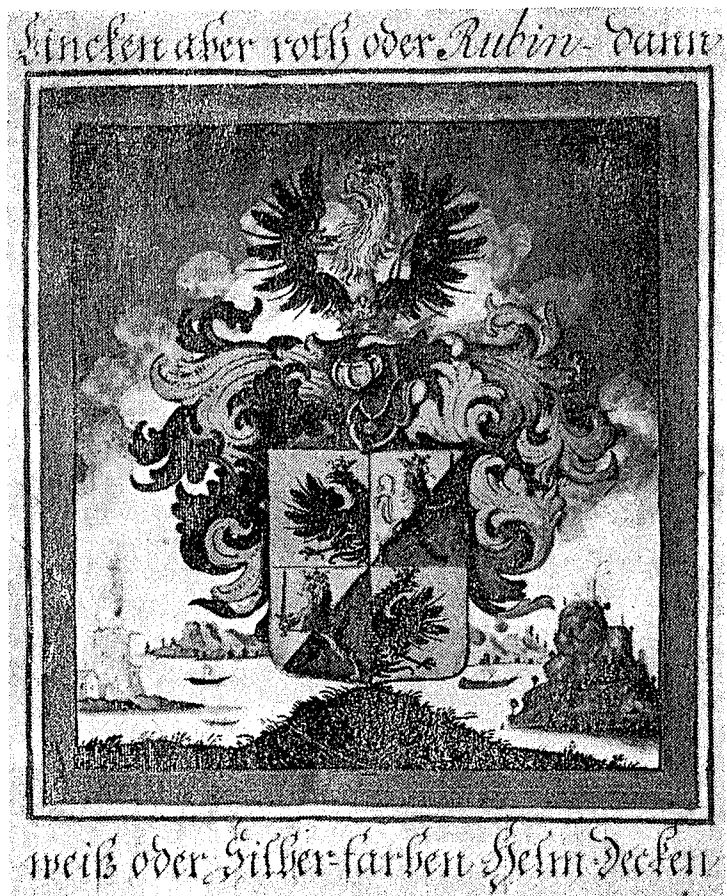

Obr. 15
Casparth ze Seefeldu

čátku 18. stol., svůj rozkvět prožil ve 20.- 30. létech, pak zájem o něj ustupoval. Na sklonku 18. stol. se dožil znovuznání, nikoli však v barokní ale v klasicistní podobě.

V listině pro Žerotíny z r. 1706 můžeme předpokládat, že pro předlohu malby krajiny byla dobová grafika, bohatě užívající krajinných kulis. Poměrně poklidný ráz těchto krajin je postupně přeměňován v dramatický obraz scenerie plné vysokých horstev a romantických staveb, jak to vidíme např. na listině pro Antonína Marcuse z Rochenville z r. 1715. (21) (Obr. 13)

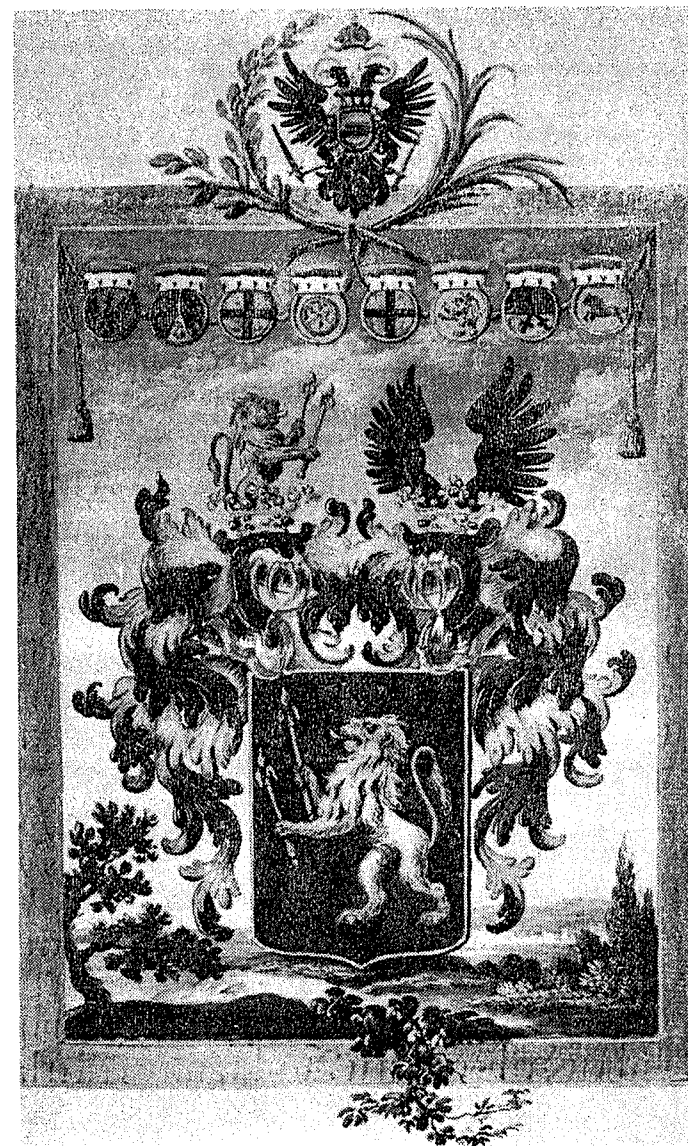
Pahorek v popředí se zvýrazňuje a do krajiny je přidán důležitý prvek - vodstvo, např. na listině pro Mitrov-

Obr. 16
Ungar z Raabu

ské z r. 1716 (22) (Obr.14), nebo pro bratry z Carova z r. 1722.(23)

Na březích řek, moří a jezer namaluje zručný miniaturista celá města a na jejich hladiny umístí lodě, např. na listině pro Caspartha ze Seefelsu z r. 1735 (24) (Obr.15), nebo pro Ungara z Raabu z r. 1737 (25) (Obr.16), dále na listinách pro Zazskovské z r. 1727, Wipplary z r. 1730 nebo pro Appelmanny z l. 1726 a 1732.(26)
Najdeme zde malíře, kteří dovedli na několik centimetrů plochy umístit rozsáhlé krajinné úseky, ale také autory, kteří v duchu rokoka vyplnili plochu idylickou krajinkou,

Obr. 17
Josef Floch

oživenou i figurální stafáží.

Ve 2. pol. 18. stol. tento typ stagnuje, krajina i stavby se stávají neobratně schématickými, jejich použití je jednodušší. Hravé rokoko ustoupilo josefinským byrokracím.

Jednoduchost tohoto typu asi způsobila, že měl i své klasicistní pokračování. Na miniatuře pro Friese z r. 1791 není erb dokonce na žádném pahorku. Klasicistní prvky jsou ještě zvýrazněny v listině pro Josefa Flocha z r. 1797, kde se krajina svým pojetím blíží anglickému parku. (27) (Obr. 17) Stejný duch vane i z listiny pro Giry z r. 1792; snad máme před sebou dvě práce téhož autora. (28) Ztvárnění císařského erbu, ozdobeného palmou a vavřínem, připomíná tehdejší mince.

IV. typ.

Sem zbývá zařadit listiny, jejichž erb je ozdoben na miniatuře ryze ornamentálními prvky. Z produkce říšské a české kanceláře se jedná o skutečné jednotliviny. Z dosti neumělého provedení některých z nich můžeme usuzovat, že se jedná o práce málo kvalitních malířů, navíc nedostatečně seznámených s obvyklou kancelářskou praxí. (29)

Poněkud jiná je situace v kanceláři uherské. Zde byla drtivá většina erbovních listin opatřena miniaturou, v níž byl do oválného vavřínového věnce vložen erb obdarovaného a vzniklé rohy miniaturní byly vyzdobeny erby uherských zemí. Tento typ ovšem nebyl v 18. stol. ničím novým, jeho kořeny sahají již do 16. století. (30)

Tomáš Krejčík

Poznámky:

- (16) Šebánek, Jindřich: Strážci moravského znaku. In: Erbovní knížka na rok 1941, s.14.
- (17) Státní oblastní archiv v Brně, G 138, Rodinný archiv Berchtoldů, inv.č. 607, 16. září 1774.
- (18) Státní oblastní archiv v Brně, G 14, inv.č. 7, 2. června 1708; inv.č. 11, 17. února 1735.
- (19) Státní oblastní archiv v Brně, G 74, Rodinný archiv Forgatschů, sign. I.9, 28. července 1712.
- (20) Krejčík, Tomáš: Ke studiu erbovních listin. In: Sborník příspěvků z I. setkání genealogů a heraldiků. Ostrava, b.r. /1981/, s.38, obr.1, listina pro Ignáce Tama z 21. července 1670.
- (21) Státní oblastní archiv v Brně, G 147, Rodinný archiv Mitrovských z Nemyšle, sign. VII.9, 14. února 1715.
- (22) ibid., sign. VII.11, 12. března 1716.

- (23) Státní ústřední archiv v Praze, Sběrka deskových listin, č. 795, 5. ledna 1722.
- (24) Státní oblastní archiv v Brně, G 14, Sběrka diplomů, inv.č. 12, 19. června 1735.
- (25) ibid., inv.č. 271, 5. února 1737.
- (26) Státní oblastní archiv v Brně, E 81, Biskupství Brno, č. 74, 2. února 1727 (Zazskovský).
Státní ústřední archiv v Praze, Česká dvorská kancelář, listina č. 348 ze 7. dubna 1738 (Wipplar); listiny č. 343 z 2. února 1726 a č. 354 z 2. prosince 1732 (Appelmann).
- (27) Státní oblastní archiv v Opavě, Rodinný archiv Fries-Tersch, listina č. 4.
- (28) Pokluda, Zdeněk: Zámek a statek Klečůvka za feudalismu. In: Gottwaldovsko od minulosti k současnosti. Gottwaldov 1981, s.149, obr.č.7.
- (29) Přibyl, Alois: O znacích několika českých a moravských rodů. Heraldika, bulletin pro základní vědy historické, 9, 1976, č.1-2, s.41, tab. VIII/1, listina pro Dobrušské z Radvan, 1703.
- (30) Faust, Ovidius: Archiv města Bratislavy 1. Súpis erbových listin zemianskych. Bratislava, b.r., s.23, č.51 (1659).

Soukromoprávní dispozice ke znaku

v měšťanském prostředí

Znak v našem právním pojetí chápeme jako věc vyňatou z právního obchodu, která tvoří "ius imaginum" rodu, korporace nebo osoby. Toto pojetí vykrystalizovalo u nás na konci 15. stol. Bylo symptomem třídních a sociálních konfliktů ve společnosti, které vyvrcholily vznikem stavovské monarchie. Znak ztrácel svoji praktickou funkci a stal se atributem určitého sociálního postavení.

Musíme si uvědomit, že takto formulované právní pojetí je charakteristické pouze pro jedno období vývoje erbovního práva a depustili bychom se metodologického omylu, kdybychom ho chtěli aplikovat na 13.- 15. století.

V tomto období znak, resp. štít, plnil původně jen vojenskou funkci bez právní relevance. Setkáváme se s doklady, že znak je chápán jako výraz lenního svazku.(1) Již Hauptmann (2) si povšiml pozoruhodné skutečnosti, že v německém regionu se objevují listiny na erb (3), které obsahují soukromoprávní dispozice se znakem, a to i za úplatu. Ve svém zásadním díle o erbovním právu v příloze tyto zjištěné listiny ze 14. a 15. stol. publikoval. Nedlouho po tom další právní historik, Štěpán Kekule ze Stradonic, provedl právní rozbor těchto listin.(4) Dospěl k závěru, že subjektem oprávnění užívat znak je rod jako celek. Na základě dohody členů rodu je možno znak zcizit. Největší přínos jeho studie spočívá v tom, že tyto listiny podle právních dispozic rozřídil do čtyř kategorií:

- darování znaku nebo jeho části,
- koupě znaku nebo jeho části,
- nepravé darování /*unechte Schenkung*/,
- nepravá koupě /*unechter Verkauf*/.

Při prvních dvou právních institutech ztrácí dárce či prodávatel a jejich potomci právo ke znaku. V ostatních případech zná česká právně-heraldická terminologie příležitější výraz - připuštění ke znaku.(5)

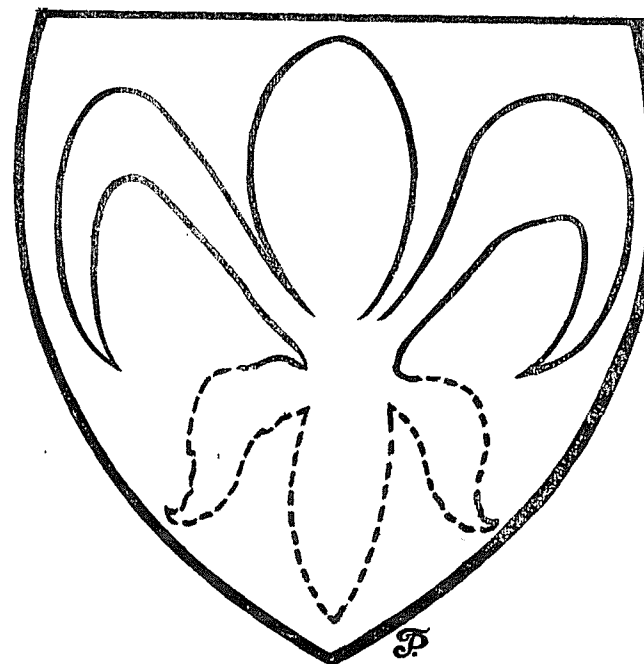
Sledování této problematiky v naší heraldice je a bude dlouhodobým úkolem, jak pro právní historii tak i pro heraldiku. Bez pochopení právní podstaty znaku nebudeme moci z domněnek tvořit hypotézy a nedospějeme k vědecké teorii.(6) Jak je z dosavadního stavu badání zřejmé, budeme odkázáni na sekundární prameny - pečeti, náhrobníky apod. Vyplývá to z přehledu nejstarších listin, kdy pro sledování této otázky má význam pouze známá listina Jana Lucemburského ze dne 9. srpna 1339 o darování resp. připuštění ke znaku plamenné orlice tridentského biskupství. Tato listina je v našem prostředí z hlediska diplomatického ojedinělá (7) a rovněž její právní rozbor je problematický bez možnosti širšího zobecnění.

Jednou z oblastí, kde chybí přímé prameny - avšak řešení této otázky má význam primární - je problematika vzniku měšťanské heraldiky. V širších souvislostech si dovede-

me vysvětlit vznik měšťanské heraldiky jako projev vzrůstající ekonomické síly měst na sklonku 13. stol. (8), neznáme však impuls, který vedl k zavedení měšťanských znaků. Většina hypotéz vychází buď z třídní diferenciace uvnitř měst nebo měšťanské znaky spojuje se snahou o emancipaci měšťanstva vůči šlechtě.(9) Z právně-heraldického hlediska bude třeba dát odpověď na otázku, zda u nás docházelo k soukromoprávním dispozicím se znaky v šlechtickém a v měšťanském prostředí, zejména zda docházelo k alienaci šlechtických znaků na měšťany. Teprve potom budeme moci posoudit, do jaké míry šlechtická heraldika spolupůsobila při vzniku měšťanské heraldiky.

V tomto příspěvku bychom zatím chtěli ukázat na možnost pronikání šlechtických znaků do měšťanského prostředí na základě vzniku a vývoje přední brněnské měšťanské rodiny H á z ů.(10)

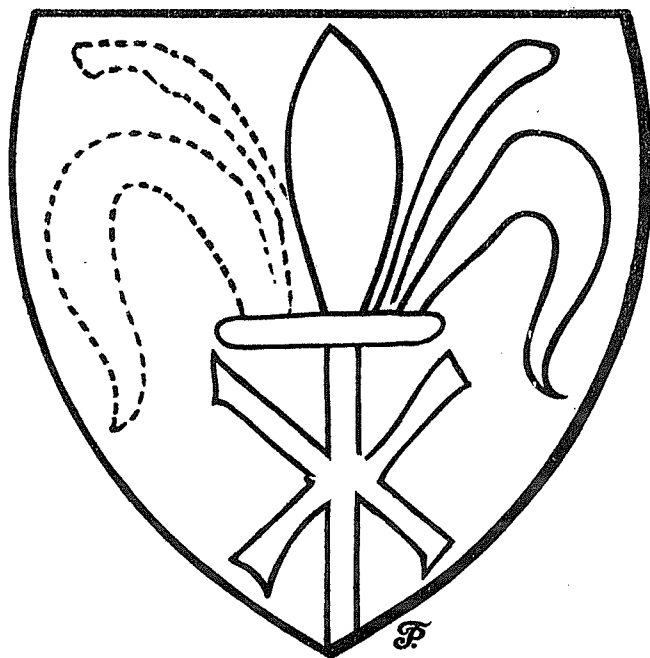
Sledovat osudy tohoto rodu dle archivních pramenů můžeme od poloviny 14. století. V knize počtů je uveden bohatý kramář Dětlín Heze, který bývá považován za nejstaršího předka rodiny.(11) Další zprávu o rodině máme z roku 1363, kdy se stal výběřčím městské sbírky kramář Konrád

Obr. 1
Konrád z Černovic

Hezil, který je v r. 1389 uváděn jako nájemník. Mohlo by se již však jednat o Konráda, který držel dvůr v Černovicích nedaleko Brna a byl zde asi rychtářem. Ves Černovice v té době byla rozdělena na řadu statků, které byly zatíženy povinnostmi k moravskému markraběti a na těchto statcích hospodařili jak drobní šlechtici tak i brněnští měšťané. (12) O tom, že Konrád z Černovic byl v úzkých společenských vztazích k okolní drobné šlechtě, svědčí listina ze dne 24. srpna 1395, kde při prodeji Obrán vystupuje mezi šesti šlechtici jako ručitel. (13) K listině je přivěšena jeho pečeť, na níž je štít s heraldickou lilíí. (14) (Obr.1) Kolem r. 1405 se Konrád z Černovic opět usazuje v Brně, kde je v r. 1407 členem městské rady. Přesto své hospodářské zájmy neomezuje jen na okruh města, ale rozšiřuje majetek koupí zemských deskových statků.

Z jeho dětí je znám Václav Ház /doložen r. 1408, + před 29.5.1423/, nejznámější příslušník rodu, který na pečeti užíval štít s rozkvetlou heraldickou lilíí. (15) (Obr.2,3) Pečeť jeho nevlastního bratra Hanuška Háze /doložen k r. 1406, mrtvý v r. 1444/ jsme zatím nenašli, ale známe její nepřesný popis z listiny ze dne 12. prosince

Obr. 2
Václav Ház

1425, podle níž měl štít s postavami, asi štítonoši, a s lilíí. (16) K pramenům poznání znaku Házů můžeme přiřadit znak na deskách soukenického cechu z roku 1435, kde v červeném štítu je stříbrná rozkvetlá lilie. (17)

Václavovým synem byl dr. Jan Ház, který se věnoval duchovní dráze a byl v letech 1450-1454 olomouckým biskupem. (18) Jeho pečeť jsme zatím nenašli, i když nepochybujeme o její existenci.

Hanušek Ház měl syna Mikeše, který zemřel v roce 1444; jeho pečeť neznáme.

V Brně trvale usedlá zůstala větev rodu, jejímž předkem byl asi Tomáš Ház /doložen v l. 1382-1390/, kráječ suken a člen městské rady v r. 1382. Jeho synem byl pravděpodobně Jindřich Ház /doložen v l. 1412-1437/, který na pečeti užíval merku. (19) (Obr.4) Jindřicha přežily dvě dcery; Markéta si vzala bratislavského měšťana Jana Kochaina a Regina kramáře Pavla z Jihlavy, který se usadil v Brně a společně s příjmením Ház získal dědictví po Jindřichovi a po Hanuškově. Na pečeti ze dne 25. května 1466 se zachoval jeho znak, který se skládá ze štítu rozděleného uprostřed šnekovitým řezem na tři pole a nemá tedy s danou problematikou nic společného. (20) (Obr.5) Jeho synové, Mikuláš kanovník v Brně a Jeroným, též užívali příjmení Ház.

Z uvedeného genealogicko-heraldického přehledu jsme dospěli k závěru, že znak Házů může být dokladem pronikání šlechtické heraldiky do městského prostředí formou soukromoprávního jednání. Rodinu Házů máme doloženu v Brně od počátku jejich společenského vzestupu. Lze vyloučit možnost, že Házové pocházeli z drobné šlechty, která se usadila v Brně. Prvním nositelem znaku s lilíí je Konrád, který držbou zemského deskového statku se dostává do přátelských a snad i do příbuzenských vztahů s okolními vladckými rodinami. Znak, který užívá v tomto šlechtickém prostředí, je totožný se znaky mnoha moravských vladckých rodin, což by bez jejich souhlasu nebylo možné, zejména shoduje-li se i v tinkturách, jak ho máme zachován na deskách soukenického cechu. Nositel tohoto znaku zatím není blíže identifikován. Nelze však předpokládat, že by ve městě užívaly dvě rodiny stejného nebo podobného znaku. (21)

Při hledání vladckého rodu, od něhož získali znak,

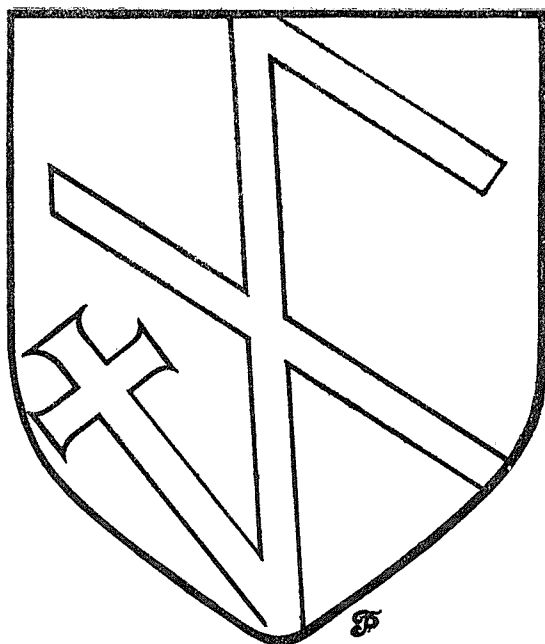

Obr. 3
Václav Ház

se nemusíme dívat daleko. Na listině z r. 1395 je společně s Konrádem uveden Jan Příbek z Odlochovic, který na přivěšené pečeti má štít s lilií. (22) (Obr.6) Blíže určuje osobu prvního nositele též zjištěná skutečnost, že v Brně stále usedlá větev rodu užívala typický měšťanský znak s merkou. O způsobu, jakým nabyl Konrád znak, lze vyslovit jen domněnky. Předpokládám, že se jednalo o nejběžnější soukromoprávní jednání, připuštění ke znaku bez úplaty.

Brněnská rodina Házů je zatím jediným a do jisté míry specifickým dokladem o pronikání šlechtických znaků do měšťanské heraldiky v rámci možnosti soukromoprávních jednání. Bude třeba bedlivě sledovat další případy, kdy se v měšťanském prostředí objevuje typický šlechtický znak. Lze totiž, po vyloučení případů v městě usdlé zchudlé šlechty, předpokládat vliv na vznik a vývoj měšťanské heraldiky.

Jiří L. Bílý

Obr. 4
Jindřich Ház

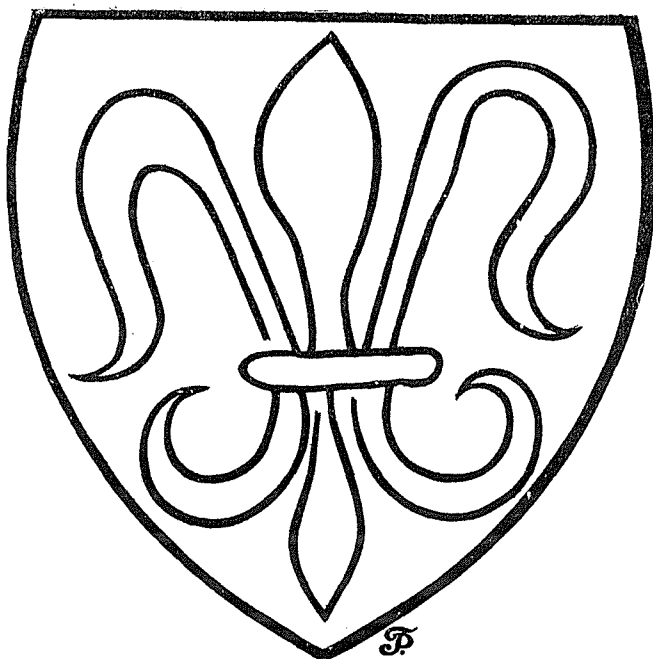
Obr. 5
Pavel z Jihlavy

Prameny, literatura, poznámky:

- (1) Hauptmann, F.: Das Wappenrecht. Bonn 1896, s.241-246.
Seyler, G.: Geschichte der Heraldik. Neustadt a.m.Aisch /reprint/ 1970, s.321.
U nás nověji Pokorný, P. R.: Původ erbu pánů z Deblína. In: Heraldická ročenka, 1982, s.48-52.
- (2) Hauptmann, op.c., oddíl diplomata.
- (3) V článku je užito terminologického rozlišení listin, které navrhl dr. T. Krejčík. Termín "listiny na erb" označuje listiny se soukromoprávními dispozicemi na rozdíl od listin s veřejnoprávním významem, jako jsou erbovní listiny v širším smyslu, tj. s nobilitačním účinkem nebo armáles, kterýžto termín označuje pouze udělení znaku.
- (4) Kekule von Stradonitz, S.: Rechtsgeschäfte über Wappen und Wappen-teile im Mittelalter. In: Jahrbuch Gesellschaft "Adler", Band XIV., Neue Folge, Wien 1904, s.50-59.
- (5) Připuštění ke znaku známe u nás ve formě tzv. erbovního strýcovství, které je typickým právně-heraldickým institutem pro 16. stol. Nejčastěji se objevuje v městském prostředí. V českém erbo-

vním právu bylo nutné, aby erbovní strýcovství bylo platné, souhlasné stanovisko panovníka. Ingerence panovníka zde podle všeho vzniká až koncem 15. stol. Lze vyslovit domněnku, že erbovní strýcovství má svůj původ v připuštění ke znaku za úplaty nebo bez ní. Hlubšího právního rozboru si zaslouží případ Ctibora Vranovského z Vranova, který po matce Anně Šabartové z Rudolce, poslední z rodu, zdědil znak, který postoupil dne 10.1.1534 Janu Kytlicemu. Toto jednání až dodatečně bylo schváleno panovníkem.

- (6) Jako příklad by mohla posloužit Vojtíšková teorie o vzniku městských znaků, která vycházela v podstatě ze dvou chybných postulátů: z nesprávného hodnocení právního postavení měst ve 14. stol., z nesprávné představy o právní a faktické funkci znaku.
- (7) Odvolávám se na závěry ročníkové práce T. Krejčíka "Nejstarší erbovní listiny", FF UJEP Brno. Autorovi tímto děkuji za možnost prostudování.
- (8) Nový, R.: Počátky znaků českých měst. In: Sborník archivních prací, XXVI./1976, sv.2, s.406-409.

Obr. 6
Jan Příbek z Odlochovic

- (9) Nový, op.c., upozorňuje na obtížnost aplikace obou teorií na české prostředí. V podstatě se přiklání k názoru, že měšťanská heraldika je projevem emancipace měst vůči šlechtě.
- (10) Filnáček, J.: Staromoravští rodové. Brno /reprint/ 1972, s.543. Zeitschrift d. Deutschen Vereines f. Geschichte Mährens u. Schlesiens, IV./1902, s.319.
- (11) Mezník, J.: Členové brněnských rad z let 1343-1473. /Přílohy k práci Brněnský patriciát a boje o vládu ve městě v 14. a 15. století./ In: Brno v minulosti a dnes, IV./1962. Brno 1962. Strojopis je uložen v Universitní knihovně v Brně a v Archivu města Brna.
- (12) Státní oblastní archiv v Brně /dále SOAB/, E 6 - Benediktini Rajhrad. /listiny - dílčí katalog, Švábenský, 1975/, sign. Cg 16, Cg 17. V listinách je zmínka o povinnostech k markraběti. Listina sign. Dg 9 z 28. srpna 1391 se týká přímo Konráda. Markrabě Jošt v ní zprošťuje Konráda povinnosti k markraběti a tyto povinnosti má konat kartuziánům v Králově Poli.
- (13) SOAB, E 6, Benediktini Rajhrad, /Švábenský, op.c./, sign. Dg 10.
- (14) Pečeť ze dne 24.8.1395 je přivěšena na pergamenovém proužku opačně než ostatní, hrotem štítu směřuje k listině. Je z přirozeného vosku, kulatá, ø 24 mm. V pečetním poli ohraničeném mezikružím tvořeným linkami na vnitřní straně nejprve jemnou linkou hned pod písmeny a o něco dále silnější linkou s opisem v gotické minuskuli
✠ • S • conradi • d • c • irroy c • x
se nachází gotický hrotitý štít s heraldickou lilí. /Spodní část lilie vzhledem k horšímu otištění není zřetelně viditelná./
- (15) Václav Ház /Wenczeslaus Ház, Wenczeslaus de Schirnawicz, Wenczlab Ház/ byl členem městské rady celkem sedmkrát, a to v letech: 29.7.1400 - asi 9.1.1402, 9.2.1402 - 14.7.1403, 14.7.1404 - asi 1406, 1407, 1408, 8.7.1411 - 27.1.1413, 3.2.1414 - asi 14.2.1415. Roku 1408 koupil společně s otcem ves Řečkovice od markraběte Jošta. R. 1411 je uváděn při Hruškách, prodal zde zboží v hodnotě 107 hř. O tom, že disponoval velkým majetkem, svědčí i zpráva, že vlastním nákladem zbudoval v Brně vodovod /srov. Dřímál: Dějiny Brna. Brno 1969, rejstřík/.
SOAB, E 6, Benediktini Rajhrad, /Švábenský, op.c./, sign. Dg 13 jeho pečeť ze dne 15.8.1405, která je přivěšena na pergamenovém proužku. Je ze zeleného vosku, kulatá, ø 25 mm. V pečetním poli ohraničeném mezikružím z perlovce, který je na vnější straně silnější s opisem v gotické majusculi
S VUENC SLAI
se nachází gotický štít, dole hrotitý. V něm je kvetoucí heraldická lilie, jejíž dolní část se podobá lilii jak bývala upevňována za klenot.
Archiv města Brna /dále AMB/, Sbírka listin, mandátů a listů /dále SIMAL/, listkový katalog, listina ze dne 15.3.1413. Zde se nachází další jeho pečeť - viz obr.3.

- (16) Hanušek Ház /Johannes, Hanussko Hazz/ byl členem městské rady celkem šestkrát v letech: 1406, 8.7.1411 - asi 27.1.1413, 14.2.1415 - asi 12.3.1416, 6.4.1419 - asi 8.10.1420, 27.9.1424 - asi 2.1.1427, 18.3.1432 - asi 20.8.1432, 9.12.1432 - asi 20.8.1433. Hanušek Ház získal značný majetek též asi tím, že se oženil po smrti Arnolda z Kumbachu s Markétou dcerou Vincence z Jihlavy /srov. AMB, Sbírka rukopisů, rkp. 48, fol. 548b, 549a/. R. 1432 zaplatil v městské sbírce 3 kopy a 12 gr., mimoto ještě 1 hř. z mlýnu na Kuttelhofu. Z r. 1442 známe jeho majetek ve městě. Jednalo se o dva domy v ceně 210 hř., dvůr, lázeň a mlýn v ceně 200 hř., osm vlnic za 128 hř. a dvě zahrady za 10 hř. /srov. AMB, ibid., rkp. 8, fol. 24a/. Nějako droubu držel zemský deskovní statek Vysokou u Jihlavy /Mezník, op.c., s.73/. Hanušek Ház byl též městským rychtářem a o jeho vlivu svědčí skutečnost, že r. 1420 z pověření zemského hejtmána dosazoval jihlavskou městskou radu /Mezník, op.c./.
- AMB, SIMAL, listina z 12.12.1425 obsahuje údaj, že jeho pečeť byla přivěšena na listině z 28.11.1425. Pečeť byla z přírodního vosku, v ní štít se dvěma postavami, u pravé postavy lilie s opisem: S Hanussii Ház in Brunna.
- (17) Desky brněnského soukenického cechu z r. 1434 jsou uloženy ve SOAB. Dosavadní literatura o nich: Dřímál, J.: Desky brněnského cechu soukenického z roku 1435. Brno /1948/. Hálová-Jahodová, C.: Zmizelá brněnská řemesla. Katalog výstavy Městského muzea v Brně "Zmizelá brněnská řemesla", Brno /1952 ?/.
- (18) Olomoucký biskup Jan XII. Ház v říjnu r. 1453 korunoval v Praze krále Ladislava. Do správy diecéze se nijak výrazně nezapsal. Zemřel v Mohelnici dne 29.5.1454.
- (19) Jindřich Ház /Henricus Ház, Hazonis, Henizeus Haze/ byl celkem šestkrát členem městské rady v letech: 12.3.1416 - asi 3.3.1417, 8.10.1420 - asi 24.11.1421, 24.11.1421 - asi 27.9.1424, 2.1.1427 - asi 31.7.1428, 29.8.1430 - asi 18.3.1432. V r. 1432 zaplatil v městské sbírce 3 hř. /AMB, Sbírka rkp., rkp. 21, fol. 39b/. Vlastnil též zemské deskovní zboží - statek Harasy, který v r. 1437 společně s Václavem Wenigpurgerem /?/ prodal. Jeho manželka byla Dorota, která je pravděpodobně totožná s Dorotou, manželkou Václava Háze /Mezník, op.c./. Tato Dorota byla sestrou Markéty, manželky Hanuška Háze, takže rodinné vztahy jsou zde komplikované.
- SOAB, E 25, Jesuité Brno, /inventář Švábenský, 1954/, sign. 41 I se nachází pečeť ze dne 5.2.1431, která je přivěšena na pergamenovém proužku. Je z přirozeného vosku, kulatá, ø 26 mm. V pečetním poli ohraničeném mezikružím z jemného perlovce, který je svrchu a zdola provázen vždy jemnou linkou, s opisem v gotické minuskuli: + : henrici : hazeis : p /?/ : bruna se nachází gotický štít. V něm je merka, což je zde svisle postavená vlevo otočená skoba, která má dolní rameno zakončeno křížkem, uprostřed je přeložena kosmým břevnem.
- Ze stejného typáře je pečeť ze dne 3.8.1427, kterou chybně popisuje Jindřich Šebánek, Archivy zrušených klášterů I. Inventář pergamenů z let 1078-1471, s.263.

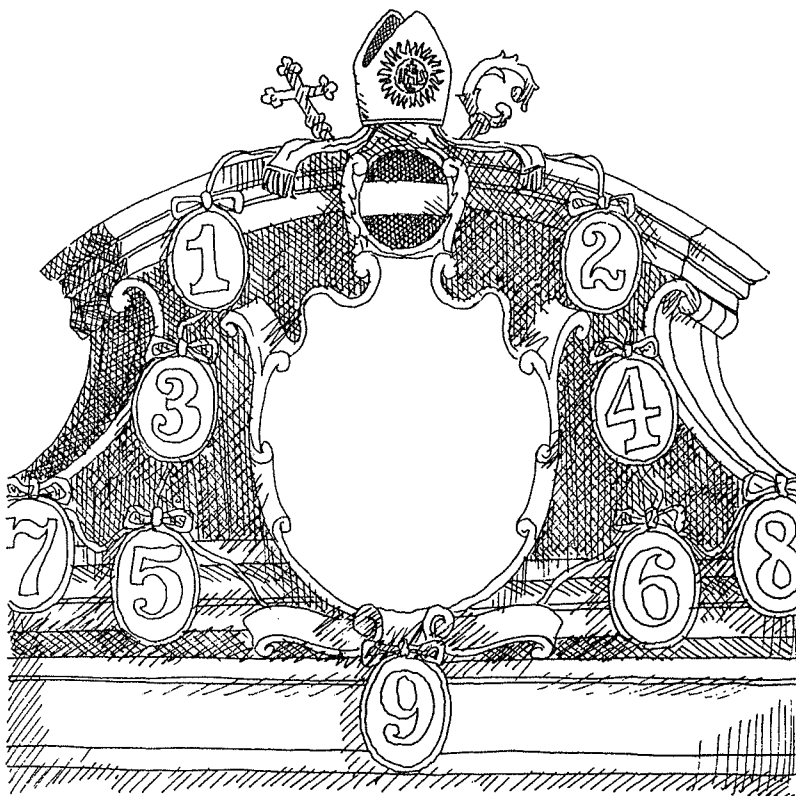
(20) AMB, SIMAL, listina ze dne 25.5.1466.

(21) Nový, op.c., uvádí případ sporu dvou pražských měšťanských rodin Rostů a Lempenfulerů o znak. Uvádí k němu starší literaturu a latinský přepis v poznámkovém aparátu.

(22) SOAB, E 6, Benediktini Rajhrad, /Švábenský, op.c./, sign. Dg 10.

Ilustrace:

- Obr. 1 Konrád z Černovic
Volná kresba podle otisku pečeti přivěšené k listině ze dne 24. srpna 1395.
- Obr. 2 Václav Ház
Volná kresba podle otisku pečeti .
- Obr. 3 Otisk pečeti Václava Háze.
- Obr. 4 Jindřich Ház
Merka, volná kresba podle otisku pečeti.
- Obr. 5 Otisk pečeti Pavla z Jihlavy.
- Obr. 6 Jan Příbek z Odlochovic
Volná kresba podle otisku pečeti z r. 1395.

Znakový portál v Mladotově domě

Budově bývalého děkanství Metropolitní kapituly u sv. Víta, nazývané obvykle podle svého posledního stavebníka Mladotovým domem, byla již v minulosti věnována patřičná pozornost. (1) Původně rožmberský dům z poloviny 14. stol. se dostal r. 1483 do majetku kapituly, která jej užívala jako obydlí kanovníků a choralistů. V r. 1591 jej však od základu přestavěla pro svou školu a ta se od poloviny 17. stol. stává i sídlem kapitulního děkana. K výrazné přestavbě značně zchátralé renesanční stavby došlo z popudu děkana Adama Ignáce Mladoty ze Solopisk. Ta byla dokončena, jak praví chronogram nad vchodem, v r. 1705. Jakýmsi epilogem této přestavby byla úprava prostor přízemí ve východní části domu pro knihovnu kapituly. Stalo se tak na základě u-

snesení ze srpna r. 1724 a vedením prací byl pověřen kanovník Jan Petr Dekert. (2) Výmalba byla svěřena malíři Janu Vodňanskému (3) a dne 14.2.1725 schválena smlouva o truhlářské práce na knihovním nábytku. Tvůrcem ideové koncepce freskové výzdoby byl Michal Adam Franck z Franckensteinu. (4) Vedle alegorií a dalších motivů, vztahujících se k určení prostoru, obvyklých ostatně i v jiných síních a sálech biblioték své doby, jsou v nástropních výsečích vyvedeny portréty významných příslušníků kapituly, počínaje kronikářem Kosmou. Za provedenou práci mu kapitula vyplatila 50 zl. /1725, 17.8./. Do listopadu postoupily práce natolik, že bylo možné přenést do nových prostor i knihy. (5) Úplné dokončení se však prodloužilo až do počátku příštího roku. Svědčí o tom alespoň slavnostní nápis nad vchodem do knihovny síně. Nad ostěním dvoukřídlých kovových dveří je iluzivní freskou proveden portál s volutovými výběhy a segmentovou římsou, vrcholící znakem kapituly převýšeným pontifikáliemi. Střed je vyplněn kartuší, která nese obsáhlý, dnes již jen obtížně čitelný, nápis:

D./eo/ O./ptimo/ M./aximo/ A./uspice/

ANNO QVO PROCESSVS APOTHEOSIS

BEATI IOANNIS DE NEPOMVCO FINITVS

REVERENDISSIMIS AC RESPECTIVE

ILLUSTRISIMIS PERILLUSTRIBUS AC AMPLISSIMIS

DANIELE IOSEPHO DE MAYERN EPISCOPO TIBERIIADOS

CAPITULARI PRAEPOSITO

CAROLO DOMINICO RZECZICKY DECANO

IOANNE MAURITIO MARTINI ARCHIDIACONO

IOANNE PETRO DEKRT SCHOLASTICO

IOSEPHO WENCESLAVO A LANCKYSCH SENIORE CANONICO

IOANNE RUDOLPHO S./acri/ R./omani/ I./mperii/ COMITE DE

SPORCK

GEORGIO IOANNE LIBERTINO

ET IOANNE MATHIA HOLLAN

METROPOL./itani/ PRAG./ensis/ ECCLESIAE COLLEGIUM

CANONICALE CONSTITUENTIBUS

BIBLIOTHECA HAEC

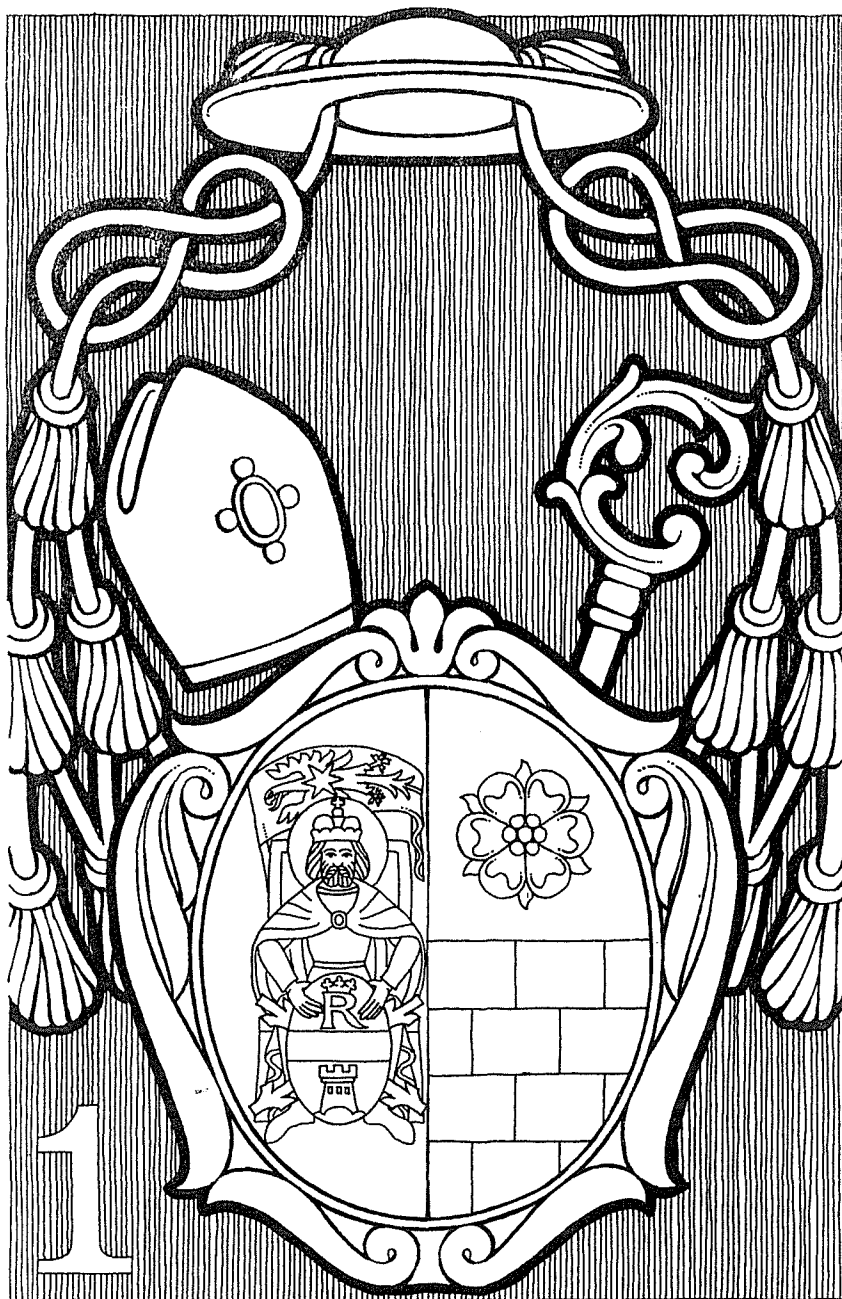
AD COMMODIOREM POSTERIORUM

AEDI ISTI RESTITVTA ET

IN LOCO SVO VETERI POSTLIMI

NIO REPOSITA EST

Podtržené litery jsou proti ostatní majuskuli psány versá-

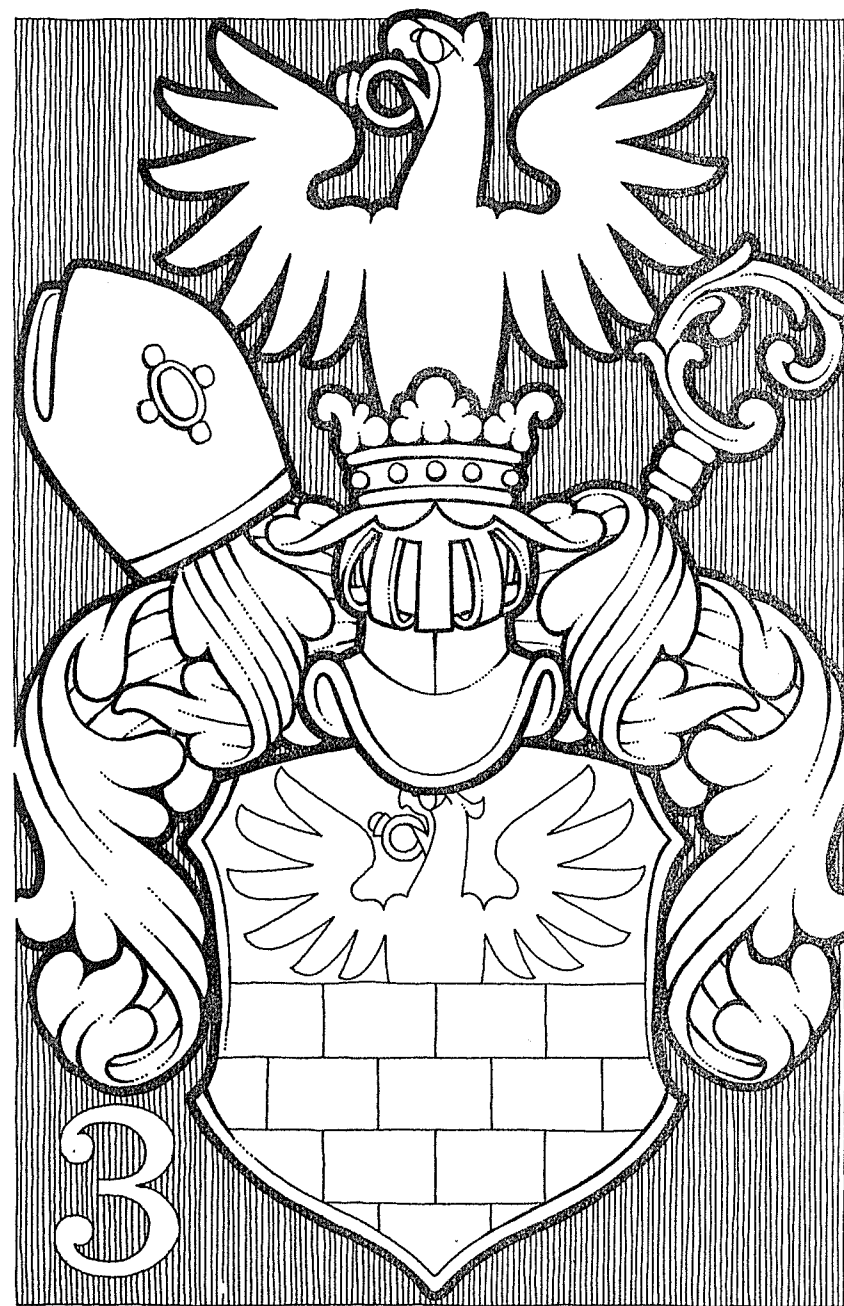
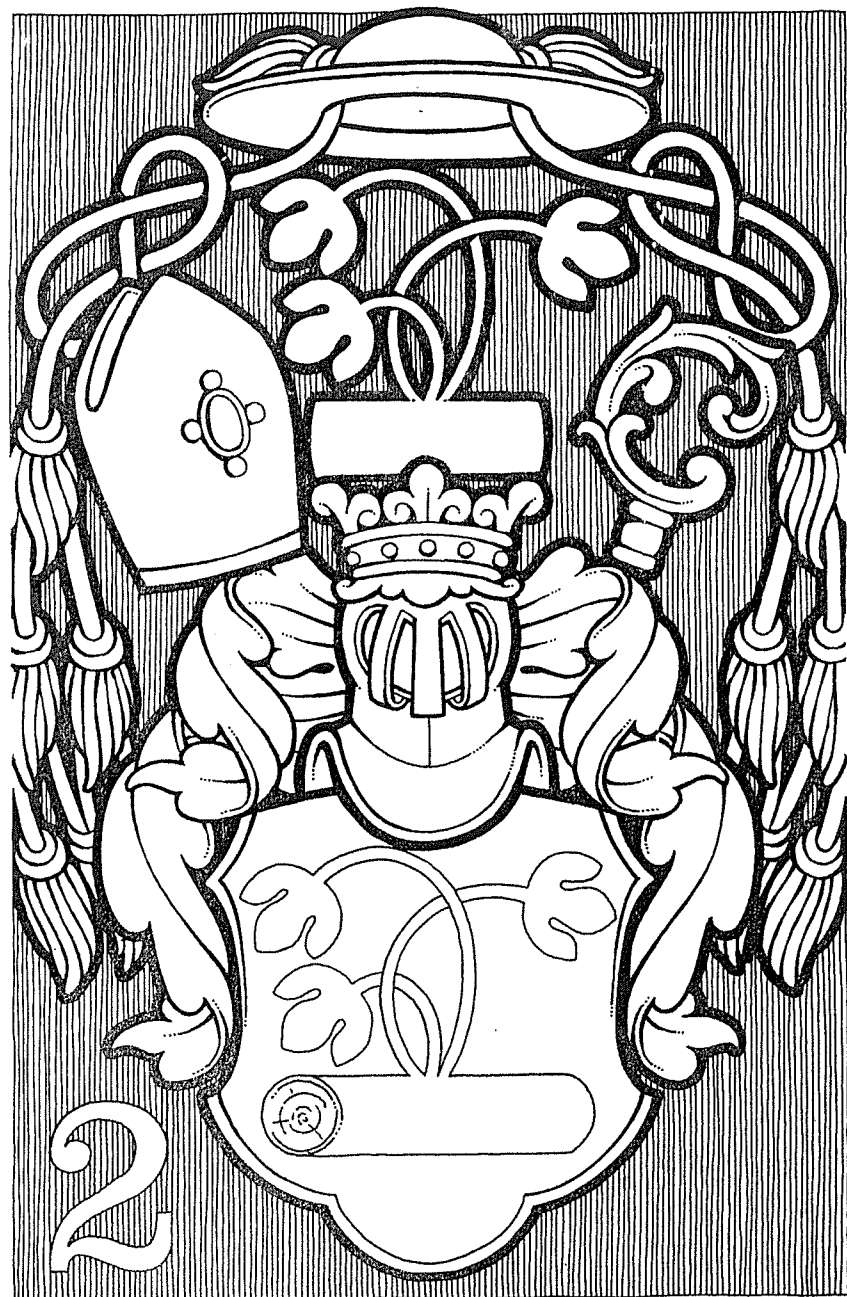
lami. Na počátku a na konci tvoří chronogramy 1726 a 1724, tedy léta ukončení a zahájení oprav.(6)
Text je možné přeložit takto:

Pod ochranou nejlepšího a největšího Boha
V roce, kdy proces oslavení blaženého Jana z Nepomuku byl ukončen, sbor kanovníků metropolitního kostela pražského tvořili vzešení, slavní, vynikající a nej důstojnější Daniel Josef z Mayern, biskup tiberiadský, kapitulní probošt, Karel Dominik Řečický, děkan, Jan Mořic Martini, arcijáhen, Jan Petr Dekrt, scholastik, Josef Václav z Lanckysch, starší kanovník, Jan Rudolf Svaté říše římské hrabě Sporck, Jiří Jan Libertín a Jan Matěj Hollan, tato knihovna v této budově obnovena a svému postavení navracena k většímu prospěchu budoucích.

Okolo středové kartuše je rozloženo devět oválů v postavení 2-2-4-1 vyplněných erby. Dosavadní literaturou zůstala zcela pomínuta právě heraldická stránka památky, která pro svou ojedinělost v barevném provedení zasluhuje podrobnější pozornost.

Současný stav.

1. Pole vložené v kartuši je polceno. V pravé červené polovině na trůně sedící postava sv. Václava v brnění, v pravici drží korunu a před sebou červený štítek s bílým břevnem. Levá polovina štítu dělena; v horním modrém poli zlatá růže, dolní pole vyplněno červenou kvádrou zdi. Nad kartuší vpravo bílá infule, vlevo zlatá ven obrácená berla.(7) Vše převýšeno zeleným kloboukem o šesti střapcích.
2. V červeném štítě vodorovně ležící zlatá silná větev, rašící uprostřed třemi zelenými trojlísty na zelených stoncích. Turnajská přílba se zlatou korunou a pokrývadly červeno-zlatými. V klenotu figura ze štítu. Po stranách infule a berla, vše převýšeno černým kloboukem o šesti střapcích.
3. V červeném štítě za stříbrnou kvádrou zdi rostoucí černá orlice se zlatým prstenem v zobáku. Korunovaná turnajská přílba s pokrývadly vpravo červeno-bílými, vlevo černo-červenými nese rostoucí orlici s prstenem v zobáku. Po stranách zlatá mitra a berla.
4. V tmavé kartuši na hnědém kameni sedící modře oděná postava se žlutou sukni, v pozadí zelená ratolest /?/. Nad znakem zlatá koruna, na ní stojí černý kohout s červenou zbrojí. Po stranách zlatá mitra a berla.
5. Modro-červeno-zlatě pokosem dělený štít. V červeném poli běžící jelen přirozené barvy, v krajních polích položená lilie barvy opačné. Korunovaná turnajská přílba s pokrývadly červeno-bílými a modro-zlatými nese bílo-červeně a zlato-černě dělené buvolí rohy, mezi nimi rostoucího jelena ze štítu. Po stranách mitra a berla.
6. V bílém poli půl černého loveckého psa. Na kartuši zlatá koruna provázená mitrou a berlou, vše převýšeno černým kloboukem o šesti střapcích.
7. Zlato-červeně čtvrcený štít s modrým korunovaným středním štítkem, v něm uťatá hlava Turka. V 1. a 4. poli černý korunovaný orel, ve 2. a 3. bílý dovnitř obrácený korunova-

ný lev, držící zlato-černě čtvrcený praporec. Na štítě pět korunovaných přileb; střední, s pokryvadly černo-zlatými a červeno-bílými, nese černého orla, 1. rostoucího lva ze štítu, 2. červeně oděného Turka s bílým turbanem, 3. paví kytu, 4. obrněnou paži s dýkou. Pokryvadla u pravých přileb černo-zlatá, u levých červeno-bílá. Po stranách mitra a berla.

8. V modrém štítě červený hrot provázený zlatými hvězdami, v něm zlatá kotva obtočená hadem přirozené barvy. Korunovaná turnajská přilba s pokryvadly modro-zlatými a červeno-bílými nese otevřená křídla, červené a bílé. Po stranách mitra a berla.

9. V červeném štítě bílý lev. Turnajská korunovaná přilba s pokryvadly červeno-bílými nese rostoucího lva mezi dvěma zelenými palmovými ratolestmi. Po stranách mitra a berla.

Původnost fresky a pozdější zásahy.

Knihovna a archiv byly v těchto prostorách umístěny až do r. 1873. Na návrh tehdejšího archiváře, kanovníka Antonína Frída, byly během následujícího roku přeneseny do kapitulního domu čp. 62/10 na Hradčanském náměstí (8), kde jsou zčásti uloženy dodnes. Prostory v Mladotově domě potom sloužily alespoň nějaký čas jako skladiště katedrálního kostela. (9) Po r. 1950 byly převzaty správou Pražského hradu jako depozitář a při úpravách byly fresky zabileny. V letech 1966-67 bylo přízemí domu upraveno pro potřeby reprezentační prodejny nakladatelství Pressfoto; tehdy také byly malby odkryty a restaurovány do dnešní podoby. (10) Dnes je zde umístěno Informační středisko Pražského hradu. Dočasně zabilení poškodilo především středový nápis a není vyloučeno i poškození některých znakových polí.

Určení znakového souboru.

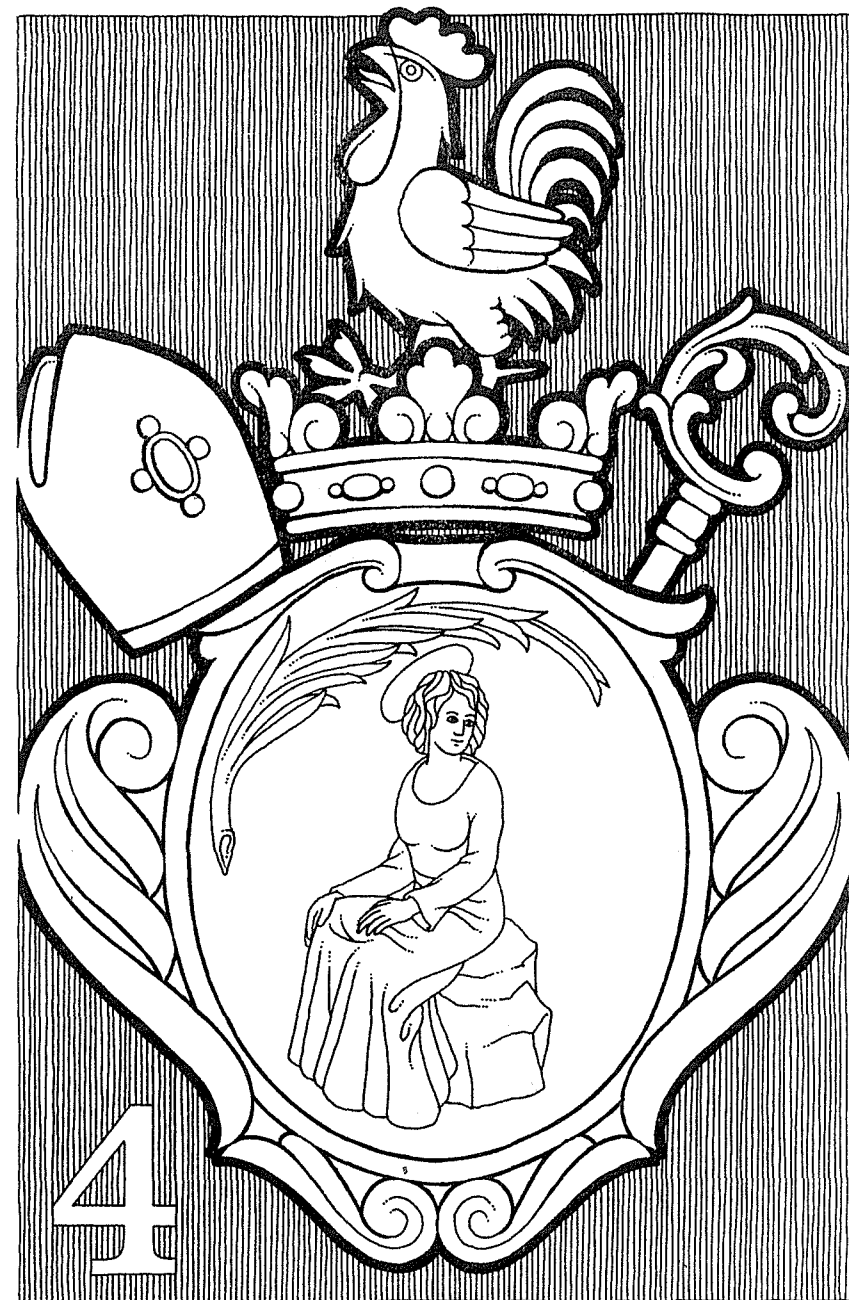
Úzké spojení erbů s textem nápisu již samo nabízí možnost, že náleží osobám v něm jmenovaným. Tak je ostatně sumárně označil již Podlaha v cit. studii. Máme-li však tuto hypotézu doložit, je třeba nejprve shrnout údaje o příslušných hodnostářích a srovnat sledovaný soubor s jimi skutečně užívanými znaky.

Daniel Josef Mayer z Mayern

Narozen v r. 1656 ve Vartenberku (dnes Stráž pod Ralskem). Po studiích v Jičíně a v Praze byl farářem v Příbuzi a v Hroznětích. Účastnil se mise Antonína hr. Nostice do Švédska. Apoštolský protonotář. Kanovníkem svatovítským zvolen 2.1.1693, proboštem 3.7.1701 a 17.4.1711 jmenován biskupem tibiériadekým jako světící biskup pražský. Dlouhá léta zastával úřad oficiála a generálního vikáře. Posléze 4.11.1731 jmenován, 7.5.1732 potvrzen a 6.9. intronizován jako arcibiskup pražský. Zemřel 10.4.1733.

Karel Dominik Řečický

Bakalář teologie, farář u Panny Marie na Louži, r. 1705 farářem u sv. Martina, 11.8.1708 jmenován apoštolským protonotářem, kanovník staroboleslavský, 23.7.1709 zvolen a 22.9. instalován kanovníkem svatovítským, zdejší český kazatel a děkan u sv. Apolináře. K r. 1720 doložen jako scholastik, od 30.4.1722 arcijáhnnem a 3.9.t.r. zvolen děkanem kapituly. V této hodnosti setrval až do r. 1732, 20.11. zvolen proboštem. Zemřel

dne 26.1.1734.

Jan Mořic Václav Martini
Původem z Levína (Bohemus Leovinensis), r. 1704 doktorem teologie, farář v Bělé pod Bezdězem, 11.11.1711 kanovníkem u sv. Víta, český kazatel a děkan u sv. Apolináře, k r. 1719 doložen jako starší kanovník a 4.9.1722 arcijáhnem kapituly. Po smrti Řečického byl dne 27.9.1734 zvolen děkanem. Oficiál a generální vikář arcibiskupů Mayera a Manderscheida. Zemřel dne 8.6.1744.

Jan Petr Dekrt
Původem z Prahy, v r. 1695 bakalářem teologie, farář u sv. Martina, dne 24.4.1715 zvolen kanovníkem svatovítským, k r. 1717 se připomíná jako děkan u sv. Apolináře, r. 1722 jako scholastik kapituly. Zemřel 24.1.1726.

Josef Václav von Lanckisch
Původem z Frýdlantu, studoval v konviktu u sv. Bartoloměje, r. 1701 bakalář teologie, dne 7.5.1717 zvolen kanovníkem svatovítským, zdejší německý kazatel, děkan u sv. Apolináře. K r. 1723 uváděn jako starší kanovník, r. 1740 arcijáhn. Po smrti Martiniho zvolen dne 24.8.1744 děkanem kapituly. Zemřel dne 26.7.1751.

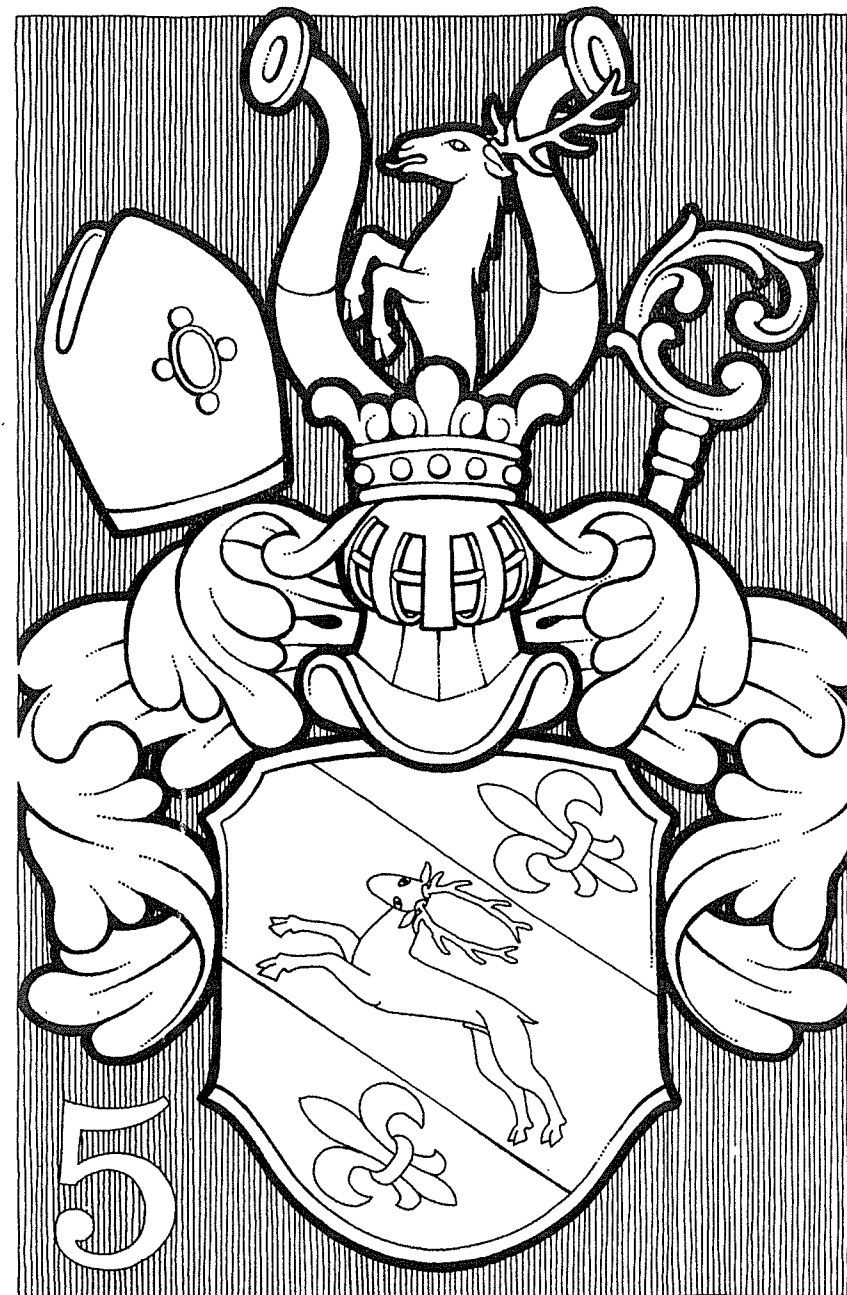
Zdeněk Jiří Josef Chřepický z Modliškovic
Narozen dne 7.3.1678 jako syn Jana Jindřicha ryt. Chřepického z Modliškovic a Kateřiny Alžběty roz. Lukavské z Řeneš (11); bakalář teologie, farář ve Vacově u Volyně, děkan ve Strakoniciích, r. 1716 kanovníkem v Litoměřicích, r. 1717 jmenován apoštolským protonotářem, dne 28.12.t.r. zvolen a 1.2.1718 instalován jako kanovník u sv. Víta. Český kazatel, děkan u sv. Apolináře, kanovník ve Staré Boleslavi. Dne 11.2.1733 zvolen děkanem a 10.6.1734 proboštem svatovítským. Snad již v r. 1743 jmenován titulárním biskupem meznitským jako světící biskup pražský. Zemřel dne 16.5.1755.

Jan Rudolf hr. Sporck
Narozen r. 1614 jako syn Ferdinanda Leopolda hr. Sporcka a Apolonie Rosalie Wratislawové z Mitrovic. Po studiích v Praze a v Římě byl v srpnu r. 1719 vysvěcen na kněze. Zřídil kanonikát u sv. Víta a sám byl na něj dne 15.3. zvolen a 19.3.1720 instalován. V l. 1722-1729 pobýval téměř trvale v Římě v souvislosti s kanonisací Jana Nepomuckého. Zde byl také dne 3.1.1729 vysvěcen jako titulární biskup adratský. Dne 18.3.1741 byl zvolen proboštem kapituly ve Staré Boleslavi. Zemřel dne 21.1.1759.(12)

Jiří Jan Libertin
Původem z Rakovníka, studoval v konviktu u sv. Bartoloměje, bakalář teologie, od r. 1713 děkanem ve svém rodišti, od 5.9.1722 kanovníkem u sv. Víta a zdejším německým kazatelem. Zemřel dne 29.4.1732.

Jan Matěk Hollan
Narozen okolo r. 1692, bakalář teologie, od r. 1717 kanovníkem v Litoměřicích, r. 1720 apoštolský protonotář, děkan kapituly, dne 27.2.1723 zvolen a 29.3. instalován jako kanovník svatovítský. Český kazatel a děkan u sv. Apolináře. Zemřel dne 9.3.1743 jako starší kanovník.(13)

Užití znaků je možné ověřit především na sfragistickém materiálu. U všech jsou dochovány vedle jiných dokladů přítisťné sekretní pečeti, pocházející z jejich úřední činnosti, nebo alespoň na testamětech. Vzhledem k potřebě této práce sleduji u většího výskytu především doklady z 20.

let 18. stol. a k pozdějším změnám již nepřihlížím. Širší zřetel je uplatněn ve sporných nebo nejasných případech.

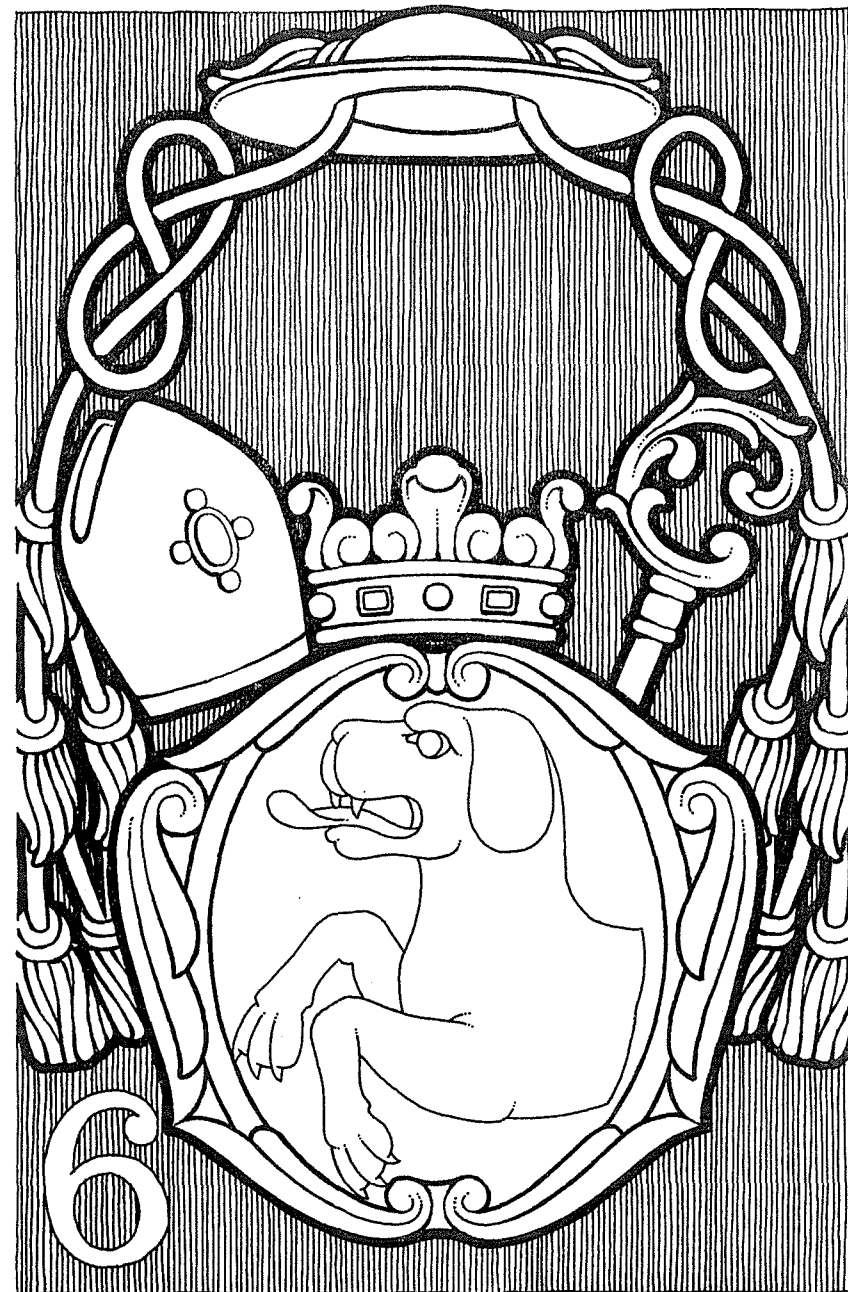
Daniel Josef Mayer z Mayern
 Již r. 1709 se píše jako Mayer de Mayern. Udělení erbu a původ predikátu se mi však dosud nepodařilo zjistit. Nobilitace není uvedena ani ve speciální monografii. (14) Nejstarší doklad jsem zjistil na grafické universitní thesi J. A. Langhofera z r. 1695. (15) Oválná štít je dělený, v horní polovině růže. Nad štítem klobouk apoštolského protonotáře o šesti střapcích. Obdobný znak popsal z pečetí již Al. Příbyl (16) k r. 1700-1701. Zde je v horní polovině štítu již zřetelná kvádřovaná zeď. Po zvolení proboštem klade znak obvykle do dvou oválných štítů, vpravo znak probošství, vlevo osobní. Nad ovály mitra s berlou pod kloboukem zprvu protonotářským, později biskupským. (17) Na větším provedení má zeď někdy stínky (17a), a mimo to nacházíme i oba znaky vložené do polceného štítu. (18) Tinktury však uvádí pouze kresba Frankova - zlatou růží v modrém poli nad bílou zdí. Oproti tomu Birkhardtova rytina Mayerova portrétu jako arcibiskupa z r. 1732 má šrafovaní zdi červené. (19) Erb byl svatovítským proboštům udělen cís. Rudolfem II. dne 2.2.1596: V modrém štítě na trůně sedící sv. Václav v brnění a zlatem protkávaném plášti. Před sebou drží černý štítek se zlatým břevnem provázeným nahore korunovaným písmenem R, dole bílou věží na zlatém trojvrší, podložený dvěma zkríženými černými ostrvemi. Za trůnem bílý praporec s černou orlicí nesoucí na křídle červenou hvězdu. (20)

Karel Dominik Řečický
 V oválném štítě ležící silná větev uprostřed rašící třemi trojlisty na dlouhých stoncích. Korunovaná turnajská přilba s pokryvadly nese figuru ze štítu. Po stranách vpravo mitra, vlevo ven obrácená berla, vše převýšeno kloboukem protonotáře o šesti střapcích. Když byl probošt Řečický povýšen dne 18.6.1733 do rytířského stavu, erb zůstal týž. (21)

Jan Mořic Martini
 Ve štítě kvádřovaná zeď se třemi stínkami. Za ní vyrůstá orlice s prstenem v zobáku. Turnajská přilba s pokryvadly nese orlici ze štítu. Vpravo mitra, vlevo ven obrácená berla. (22)

Jan Petr Dekrt
 Na jediné zjištěné pečetí je v oválném štítě klečící postava světce, snad mezi skalami. Na štítě koruna provázená pontifikáliemi a na ní stojí kohout. (23) Na svých universitních thesích je sice psán jako "Nobilis Joannes Petrus Dekrt de Chotic", ale později se již predikát nevyskytuje. (24) Kompozice štítu však svědčí o tom, že nejde o rodový erb ale o znak přijatý. Světec může být kajícím sv. Petrem, což dotvrzuje i kohout jako jeden z atributů. (25)

Josef Václav von Lanckisch
 Původem ze staré patricijské rodiny doložené v Žitavě již od 15. stol., obdařené erbem dne 1.7.1561, šlechtictvím 10.

3.1580 a píšíci se von Lanckisch nebo Lanckisch von Hor-nitz.(26) On sám užíval na pečeti kosmé břevno s jelenem provázené liliemi. Korunovaná turnajská přilba nese buvolí rohy a mezi nimi rostoucího jelena. Po stranách vpravo ven obrácená berla, vlevo mitra.(27)

Zdeněk Jiří Chřepický z Modliškovic
Ve štítě i v klenotu půl psa. Barvy nejsou uváděny jednot-ně; pes černý, pole stříbrné nebo modré, pes někdy jakoby plovoucí ve vodě. Kanovník sám užíval v oválném štítě půl psa. Nad štítem koruna provázená ven obrácenou berlou a mitrou, vše převýšeno protonotářským kloboukem.(28)

Jan Rudolf hr. Sporck
Hraběcí erb udělen dne 20.11.1666. Čtvrcen s korunovaným středním štítkem, v něm v modrém uťatá hlava Turka mrtvol-né barvy /1/ v bílém turbanu s červeným lemem a zeleným rajčím perem. V 1. a 4. zlatém poli černý korunovaný orel, ve 2. a 3. červeném na zeleném trojvrší stříbrný dovnitř obrácený korunovaný lev, držící zlato-černě čtvrcený prapo-rec na pozlacené žerdi. Pět korunovaných turnajských při-leb; střední nese černého orla, 1. rostoucího lva ze štítu, 2. bíle oděného Turka v červeném plášti se zlatým pásem, levici složenou na prsou, v pravici drží zlatý buzikán, na hlavě turban v podobě klobouku s červeným lemem a černým perím, 3. paví kytu, 4. obrněnou paži s kordem. Pokryvadla u pravých přileb černo-zlatá, u levých červeno-stříbrná. (29) Shodně užito i na pečeti, kde jsou po vnějších stra-nách krajních přileb pontifikálie.(30) Barevně je erb do-ložen např. na Přügerově hvězdném globu v Barokním sále Klementina. Varianta, kde rodový erb je zdoben korunou, z níž vyniká mitra a pokosem ven obrácená berla, je již er-bem biskupským.(31)

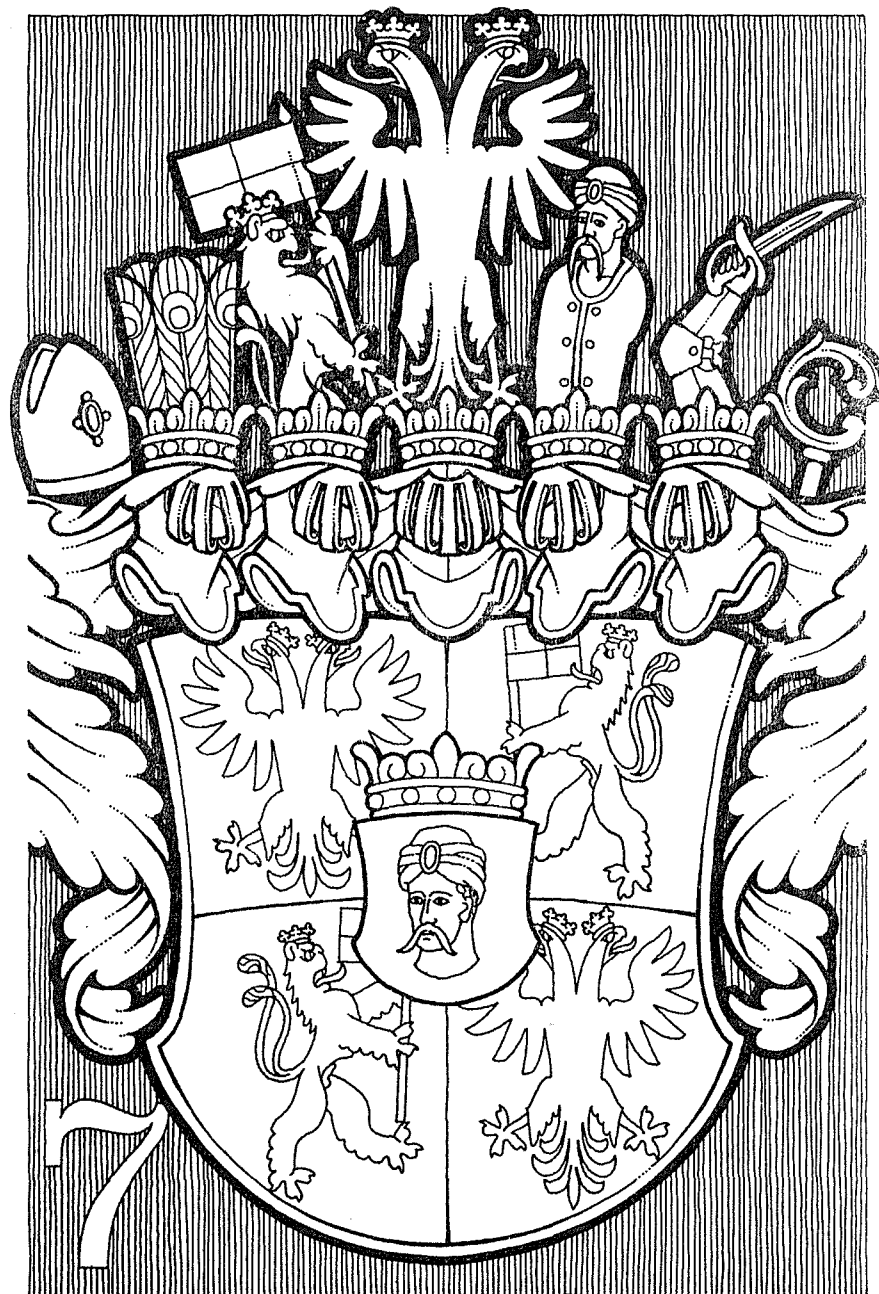
Jan Jiří Libertin
V oválném štítě hrot provázený dvěma hvězdami, v něm kotva obtočená hadem. Korunovaná turnajská přilba nese otevřená křídla.(32)

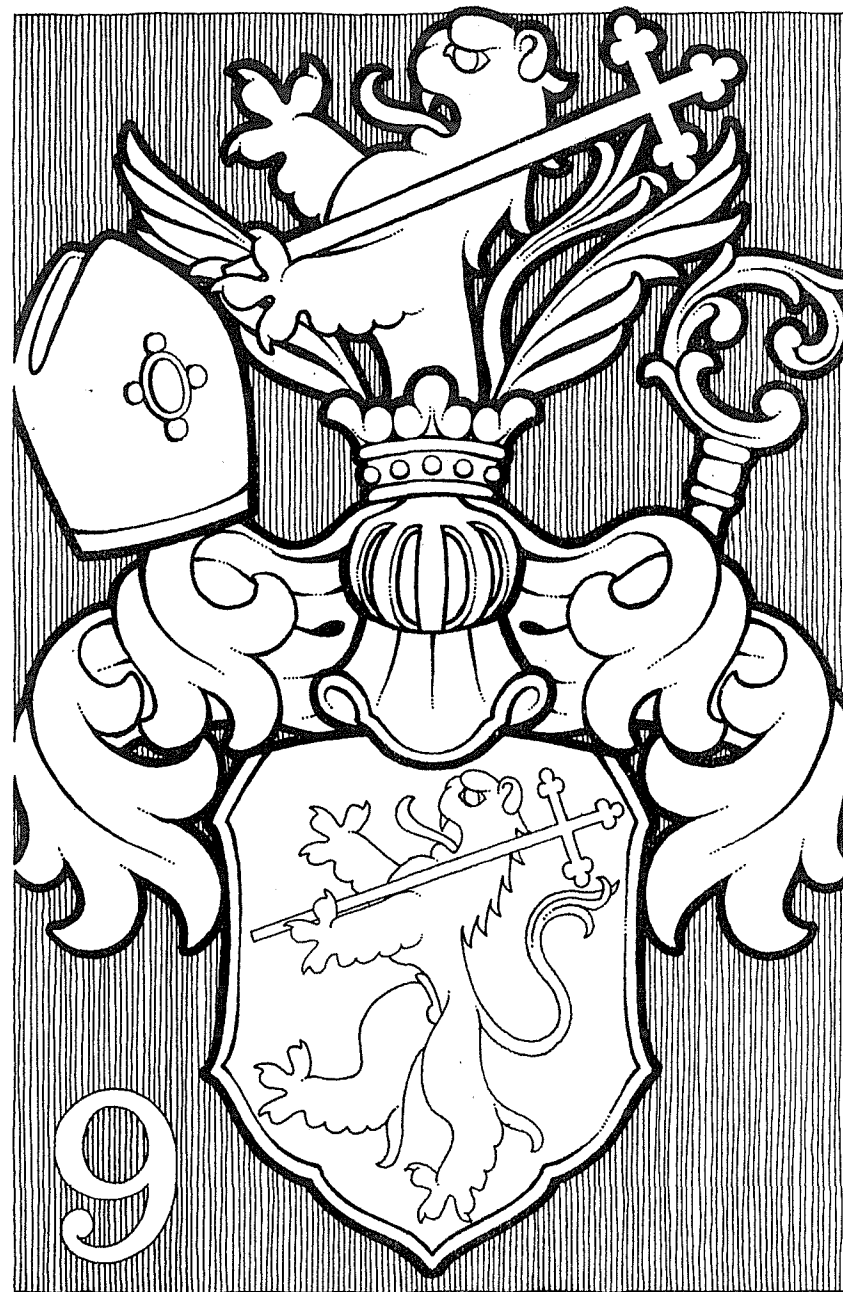
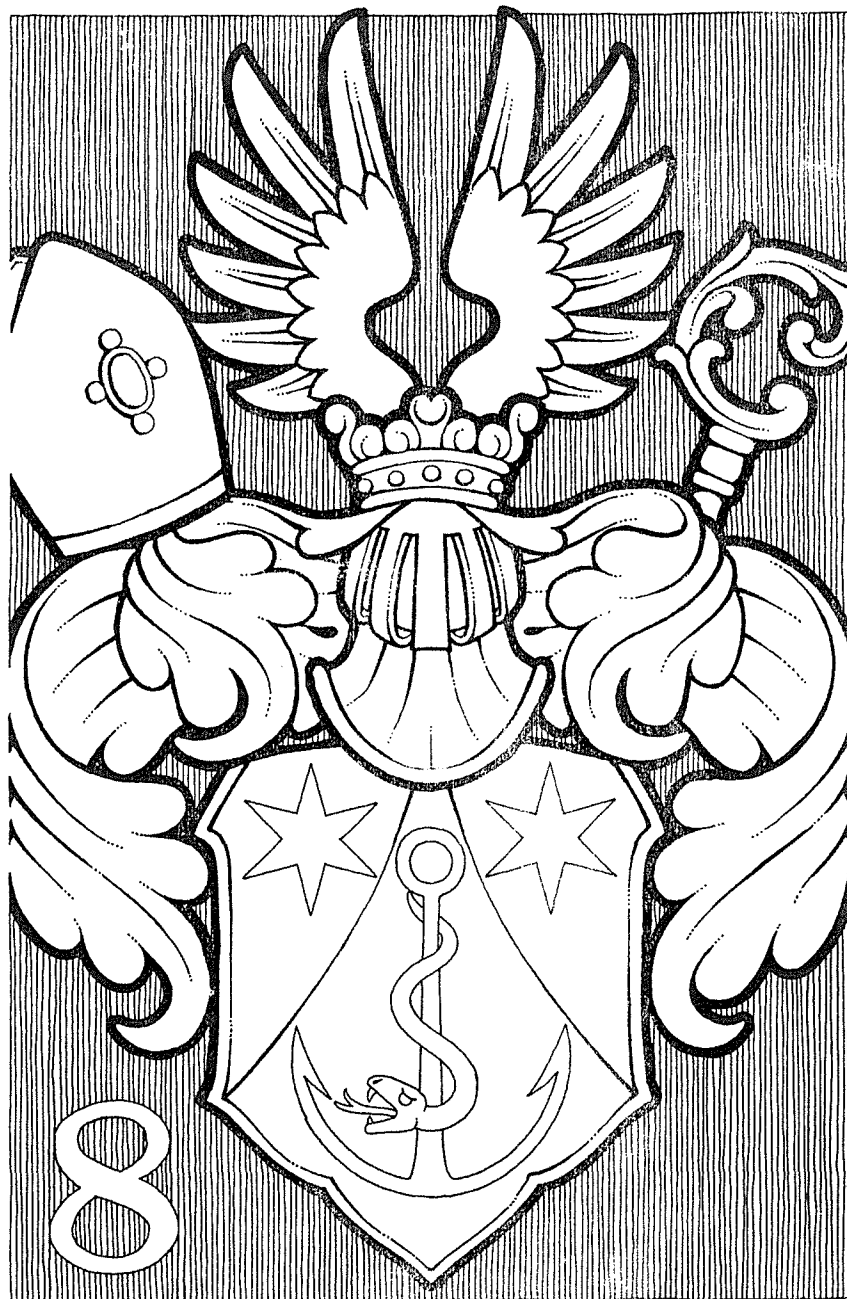
Jan Matěj Hollan
V oválném štítě lev drží přes rameno kříž. Korunovaná turnajská přilba nese rostoucího lva ze štítu mezi dvěma palmovými ratolestmi. Po stranách vpravo mitra, vlevo ven obrácená berla, vše převýšeno protonotářským kloboukem.(33)

Srovnáním heraldických dokladů převážně sfragistické povahy zjišťujeme, že skutečně všechny znaky náleží osobám uvedeným v nápise. Jejich pořadí zachovává heraldickou kur-toasii (viz úvodní obr.) a odpovídá hodnotem a délkou člen-ství v kapitule. Jsou tu uvedeni všichni tehdy žijící ka-novníci.

Datace

Chronogramy v textu nápisu tvoří letopočty 1726 a 1724. Prvý z nich je výslovně uváděn jako rok dokončení re-novačních prací a druhý pak jejich začátkem, jak je dolože-

no citovanými zprávami protokolu kapituly. Podrobné prosopografické údaje dovoluují vymezit dobu dokončení poměrně velice přesně. K změnám v obsazení kapitulních hodností došlo v polovině roku 1726, konkrétně 13. července, kdy byli také zvoleni další dva kanovníci. (34) Ti již v textu uvedeni nejsou a chybí i jejich znaky. Kromě toho scholastik Jan Petr Dekrt umírá dne 24. ledna 1726. Vzhledem k postupu prováděných prací, kdy knihovna byla do nových prostor přenesena již v listopadu 1725, je reálné předpokládat, že freska portálu byla vytvořena v jejich úplném závěru a dokončena před úmrtím Dekrtovým, tedy nejpozději v lednu r. 1726.

Heraldická zjištění

Porovnáním ostatních dokladů se znaky na fresce zjišťujeme výraznou obsahovou odchylku pouze v případě znaku Dekrtova. Zde však zatím chybí podrobnější srovnávací materiál. Pouze barevně odlišný je štít Mayerův. Schematické provedení pole proboštství i změna tinktur může být až výsledkem oprav v nové době. Stejně tak je jí téměř s určitostí i absence kříže v tlapě lva u znaku Jana Matěje Holana. Ostatní ověřitelné tinktury odpovídají dochovanému stavu, v případech odjinud neznámých neodporují heraldickým zvyklostem a lze je považovat za autentické. Pozoruhodná je odlišnost ve zbarvení klobouků. Nad znakem Mayerovým je klobouk zelený, u Řečického a Chřepického černý. Na základě podrobných biografických údajů a datace fresky je pak možno doložit, že zelený klobouk náleží biskupovi, černé apoštolským protonotářům, přestože ty nejsou uplatněny důsledně. (35)

Závěr

Heraldická výzdoba iluzivního portálu bývalé kapitulní knihovny byla dokončena na samém počátku roku 1726 a představuje znaky a erby všech tehdejších členů svatovítské kapituly. Za iniciátora lze důvodně označit genealoga a heraldika Michala Adama Francka z Franckensteina, tvůrce ideové kompozice celé výzdoby. Autorem fresky je Jan Ezechiel Vodňanský. Ta je ve své barevné složce dokladem zcela ojedinělým, který vedle znaků dosud neznámých, nebo známých pouze z pečetí, dokládá zatím poprvé i barevnou odlišnost mezi klobouky biskupa a apoštolských protonotářů, jednoho z významných atributů církevní heraldiky.

Pavel R. Pokorný

Prameny, literatura, poznámky:

- (1) Podlaha, Ant. - Fiala, K.: Bývalý dům děkana metropolitní kapituly na Hradě Pražském. In: Památky archeologické a místopisné, XXXII./1908-1909, sl. 398-414.
Vilímková, Milada: Mladotův dům. Praha, Pragopress 1969. 13 s.

- (2) Archiv Metropolitní kapituly (dnes v Archivu Pražského hradu; dále jen AMK), Cod. CLXVIII fol. 76 b.
- (3) O něm Toman, Prokop: Nový slovník čs. výtvarných umělců. II. Praha 1950, s. 659.
- (4) AMK, Cod. CLXVIII fol. 94 b. Michal Adam Franck z Franckensteina (1657-1728), historik, genealog a heraldik dnes téměř neznámý. Jeho činnosti se krátce dotkl T. Krejčík: Z dějin českých genealogických a heraldických zájmů do poloviny 19. století. In: Sborník archivních prací, XXXII./2, 1982, s. 494.
- (5) AMK, Cod. CLXVIII fol. 102 b - 1725, 10.11.
- (6) Podtržené litery na začátku a na konci nápisu tvoří chronogramy let 1726 a 1724, tedy dokončení a počátku oprav. Ukončením procesu sv. Jana Nepomuckého je zde míněno patrně uzavření dílčí fáze. Ke skutečné kanonisaci došlo, jak známo, až v r. 1729. Text je pro nečitelnost v originále převzat z edice Podlahovy.
- (7) Mitry jsou ve většině případů bílé, berly zlaté, obrácené závitem ven. V dalších popisech jsou proto uvedeny pouze odchylky.
- (8) Podlaha, Ant.: Catalogus codicum manu scriptorum, qui in archivo capituli metropolitani Pragensis asservantur. Pragae 1923, p. VI.
- (9) Podlaha, viz pozn. č. 1.
- (10) Přes pátrání v Archivu Pražského hradu i u restaurátorů, kteří odkrytí prováděli, nepodařilo se mně nalézt žádnou dokumentaci k zásahům na fresce portálu.
- (11) Vavroušková, A.: Rodinné zápisy Chřepických z Modliškovic. In: Časopis Rodopisné společnosti čsl. v Praze, VI./1934, s. 11.
- (12) Podlaha, Ant.: Hrabě Jan Rudolf Sporck a jeho kresby. In: Památky archeologické a místopisné, XX./1903, sl. 451-466.
- (13) Biograf. údaje u všech jmenovaných uvádí A. Podlaha: Series praepositorum et canonicorum ecclesiae Pragensis. Pragae 1912. Doplněno z dobových titulárních kalendářů a vlastních tištěných prací sledovaných osob.
- (14) Doerr, August von: Die Adels und Wappenbriefe des Namens Mayer. Wien, Adler 1911. 134 s.
- (15) Státní knihovna ČSR (dále jen SKČSR), Thes. č. 86. Defekt exempláře nedovoluje ověřit existenci pontifikálií.
- (16) Příbyl, Al.: Znaky a pečeti českých duchovních ze 17. a 18. století. In: Erbovní sešit, 1969, č. 2, s. 19. Podle popisu autora je již na pečeti z r. 1700 jméno ve formě von Mayer, ale v censurách dobových tisků je psán ještě v r. 1706 pouze D. J. Mayer.

- (17) Např. na univerzitní thesi Ignáce Duschera z r.1727. SKČSR, These č.297. Stejně na poháru ve sbírkách Uměleckoprůmyslového muzea v Praze, inv.č. 45571.
- (17a) Pečeť přitištěná 16.10.1725. AMK, kart. 151, fasc. 7.
- (18) These Adama Mayera z r.1718. SKČSR, These č.29. Kresba A. M. Francka z Franckensteina z r.1721. V kopii E. Petříka reprodukuje A. Podlaha: Series-supplementum I. Pragae 1916, tab.III. Přesto, že Franck byl ideovým tvůrcem fresek a uplatnění znaků na portálu je možné připsat jemu, v jeho kresbách není žádný další znak doložen.
- (19) Reprodukuje Podlaha: Series-supplementum I., tab.IV.
- (20) Orig. listiny dnes nezvěstný. Otiskl Ant. Rybička z erbůch, pečetůch a znacích stavu kněžského v Čechách. Praha 1862, příl. II. V textu je hvězda popisována na levém křídle, ale v praxi je kladena na křídlo nebo na hrud.
- (21) AMK, kart.136, fasc.13 - 1716, 5.12; kart.133, fasc.9 - 1723, 28.4.; kart.149, fasc.6 - 1723, 29.1.; kart.153, fasc.1 - 1726, 26.1. SKČSR, These č.376 z r.1726. Jako probašť užívá erb na dvou štítech, vpravo úřad, vlevo osobní. Nad štítů uprostřed mitra, vlevo berla, vše převyšeno kloboukem. Státní ústřední archiv Praha (dále jen SÚA), Revers k zemi, 1733, 26.8. Saalbuch 259, fol.162. Figura v červeném štítě popisována jako zlatá rašící souš /1/ se zelenými listy.
- (22) AMK, kart.136, fasc.13 - 1716, 5.12.; kart.145, fasc.8 - 1722, 12.6.; kart.153, fasc.12 - 1726, 12.7. Na posledním otisku je zřetelný prsten v zobáku, zeď bez atinek.
- (23) AMK, kart.149, fasc.6 - 1724, 1.2. Pečeť poškozena, ale aureola u hlavy klečící světice je zcela zřetelná.
- (24) SKČSR, These č.15,91,96. Rodinu tohoto jména jsem však nikde nezjistil.
- (25) Dekrtův znak na fresce je velmi nezřetelný, ale je možné jej interpretovat jako sedící světici. Rozpor mezi pečeti a freskou v této chvíli nedovedu vysvětlit, nechci-li jej připsat podstatnějšímu zásahu při restauraci.
- (26) Betingger, Walter von: Geschichte des Oberlausitzischen Adels und seine Güter. Bd.II.Oberlössnitz 1913,s.10-13. Genealogisches Taschenbuch der adeligen Häuser Oesterreich. Jg. 2. Wien 1907, s.229. Sedláček, A.: Českomoravská heraldika II. Praha 1925, s.501. Podle lit. i při popisu erbu při povýšení do ryt. stavu v r.1792 (Saalbuch 259, fol.162) jsou krajní pole pokosem dělena, vnější půle modré, vnitřní zlaté a lilie opačných barev.
- (27) AMK, kart.200, fasc.15 - 1750, 6.9. Obdobně proveden i zlatený erb na dvojstěnném flakonu ve sbírkách Uměleckoprůmyslového muzea v Praze, inv.č. 13192. Oproti pečeti je zde mitra vpravo,berla vlevo.

- (28) AMK, kart.149, fasc.6 - 1724,1.2. Dosavadní lit. - Král:Heraldika, s.332,128; Sedláček: Českomoravská heraldika II.,s.177; Pilnáček: Staromoravští rodové,s.453 - se shoduje v erb. figurě s tím, že Král píše (s.128) a kreslí (Hrady VII.) psa plovoucího ve vodě. Zcela nejasno je však v barvě štítu: Kolář v Ottově slov.naučném, XII.,s.308 uvádí pole zlaté; Král stříbrné resp. modré; ve strahovském rukopisu DH IV 3 (viz pozn.č.11) je malován černý pes v modrém poli.
- (29) SÚA, Saalbuch 79, fol.103.
- (30) AMK, kart.138, fasc.5 - 1720,13.3.; kart.153, fasc.13 - 1726,8.5.
- (31) Pohár ve sbírkách Uměleckoprůmyslového muzea v Praze, inv.č.24679 nebo na Birkhadtově rytině, kterou reprodukuje Podlaha: Series - supplementum I., tab.V.
- (32) AMK, kart.168, fasc.10 - 1732,22.3.
- (33) AMK, kart.192, fasc.3 - 1742-1743; fasc.9b - 1743,1.3.
- (34) Jsou jimi Jan Antonín Langhoff a Antonín Michael Cajó. Srov. Podlaha: Series I., s.254.
- (35) Klobouk chybí u znaku Hollanova, který byl apoštolským protonotářem bezpečně již v r. 1720.

Ilustrace:

- s.68 Kompozice portálu a rozmístění jednotlivých znaků.
- s.70 Znak Daniela Josefa Mayera z Mayern, popis na s.78.
- s.72 Znak Karla Dominika Řečického, popis na s.78.
- s.73 Znak Jana Mořice Martiniho, popis na s.78.
- s.75 Znak Jana Petra Dekrta, popis na s.78.
- s.77 Znak Josefa Václava von Lanckisch, popis na s.78 a 80.
- s.79 Erb Zdenka Jiřího Chřepického z Modliškovic, popis na s.80.
- s.81 Erb Jana Rudolfa hraběte Sporcka, popis na s.80.
- s.82 Znak Jana Jiřího Libertina, popis na s.80.
- s.83 Znak Jana Matěje Hollana, popis na s.80.

Terminologie

Oškrt versus kypřice - snad už naposledy

Mlynářství přineslo do řemeslné symboliky několik zajímavých atributů, jimiž obohatilo heraldiku i sfragistiku. Zejména v cechovní symbolice se objevují pracovní nástroje i součásti mlýnského soustrojí. Jsou to: palečné kolo, kružidlo, vodní kolo, sekery, žernov, oškrt a kypřice.(1)

Zatímco kružidlo, vodní kolo, žernov i sekery jsou jako symboly vykládány a zobrazovány vcelku jednoznačně, není tomu tak u palečného kola, oškrtu a kypřice.

Palečné kolo je dokonce vysvětlováno jako mučící nástroj (2), což odporuje jak technickému popisu mlýna tak "technologii" práva útrpného.

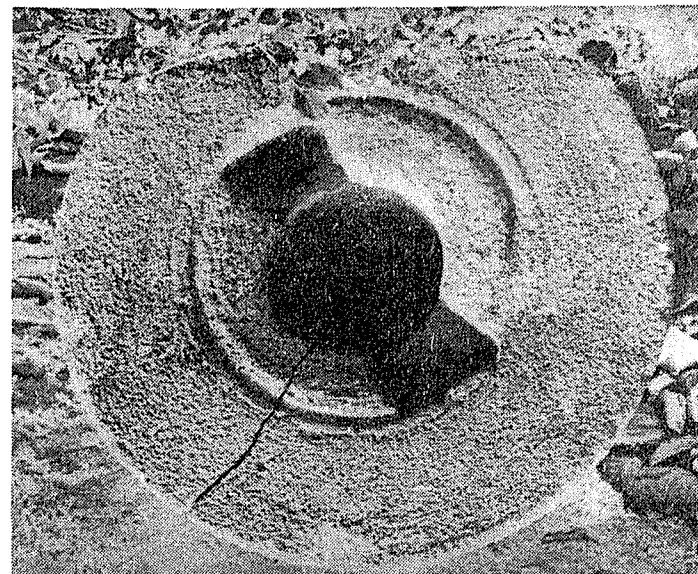
Palečné kolo je kolem suchým; v mlýnici je pomocí hřídele napojeno na kolo vodní - mokré - a rozvádí vodní sílu na mlecí zařízení.(3)

Terminologickým problémem oškrtu a kypřice v heraldice se již zabývalo několik badatelů. Významný je článek Josefa Kočandrla "Oškrt nebo kypřice?"(4); třebaže se autor dopouští několika dílčích nepřesností - zejména v popisu českého složení mlýna - je to poprvé, kdy se odhaluje zmatečné používání obou termínů v heraldické praxi. V článku však chybí alespoň úvaha o důvodech mylného užívání, k němuž v minulosti docházelo a bohužel stále ještě dochází.

Údajně se tuto problematiku snažil vyřešit i Josef Milde.(5) Z rukopisu jeho práce je většinou heraldiků k dispozici pouze heslář (6), v němž je kypřice uvedena pod č. 332 a oškrd pod č.426. Oba termíny jsou oddělené, a proto je možné, že v době sestavování hesláře byl rozdíl mezi oběma termíny znám.

Zmíněného problému se ve své práci dotkl i Mojmír Chromý, když uvedl, že kypřice se v heraldice nazývá i oškrt.(7)

Jiří Čarek se v "Poznámkách k soupisu typů" (8) o sledova-

ných termínech vůbec nevyjadřuje, přestože mu při studiu pramenů nemohla kypřice, jako symbol na typářích často užívaných, uniknout.

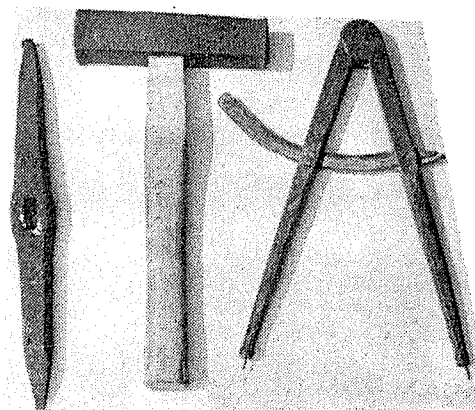
Samostatně se oba termíny nevyskytují ani v rozsáhlé příručce Viktora Palivce "Heraldická symbolika"; pouze pod heslem Žernov se uvádí: "... Mlýnský kámen s mlýnským železem (oškrt nebo lépe kypřice) ...".(9) Na první pohled je zřejmé, že i tento autor byl přesvědčen o tom, že ztotožňovat oškrt a kypřici není na místě.

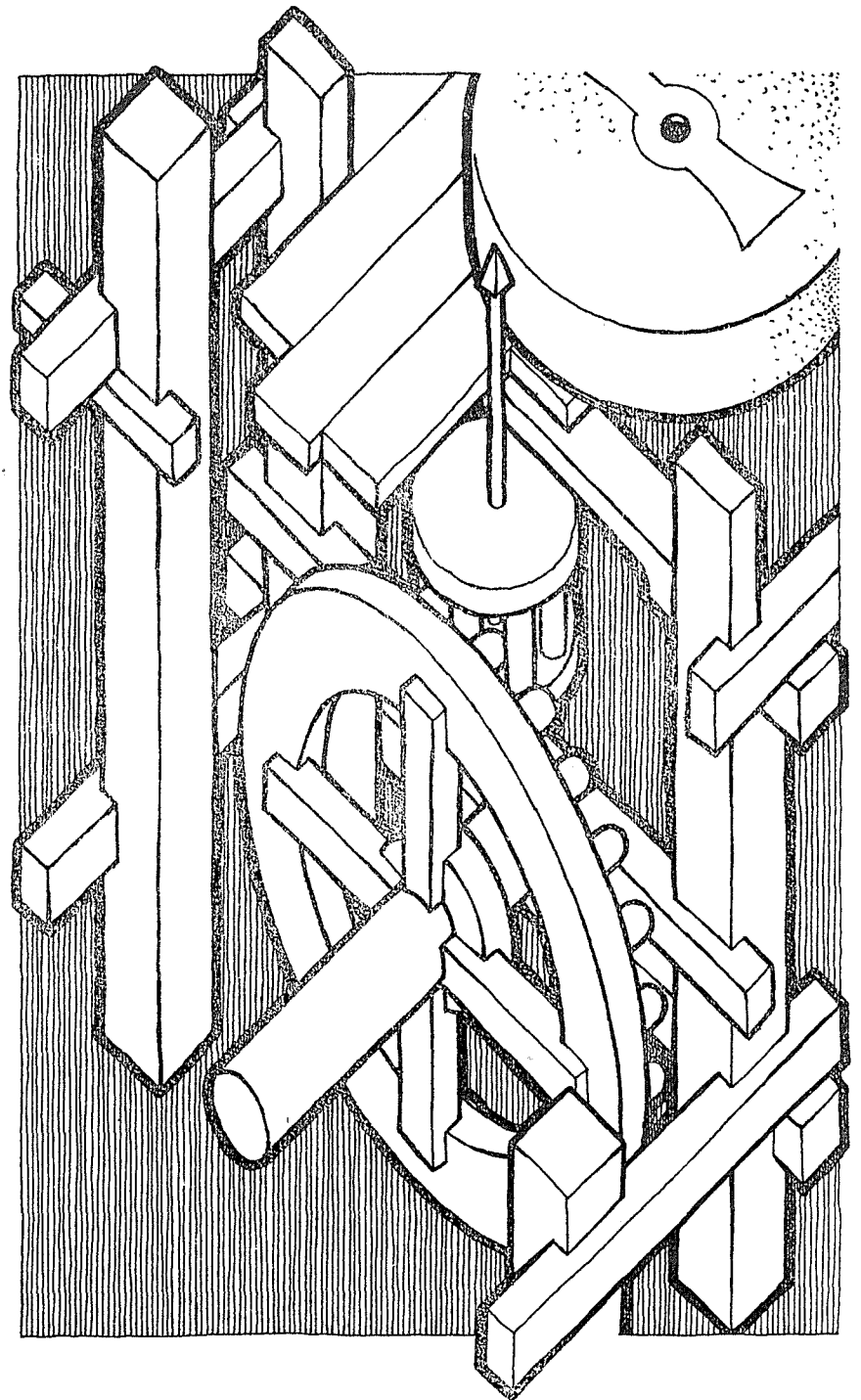
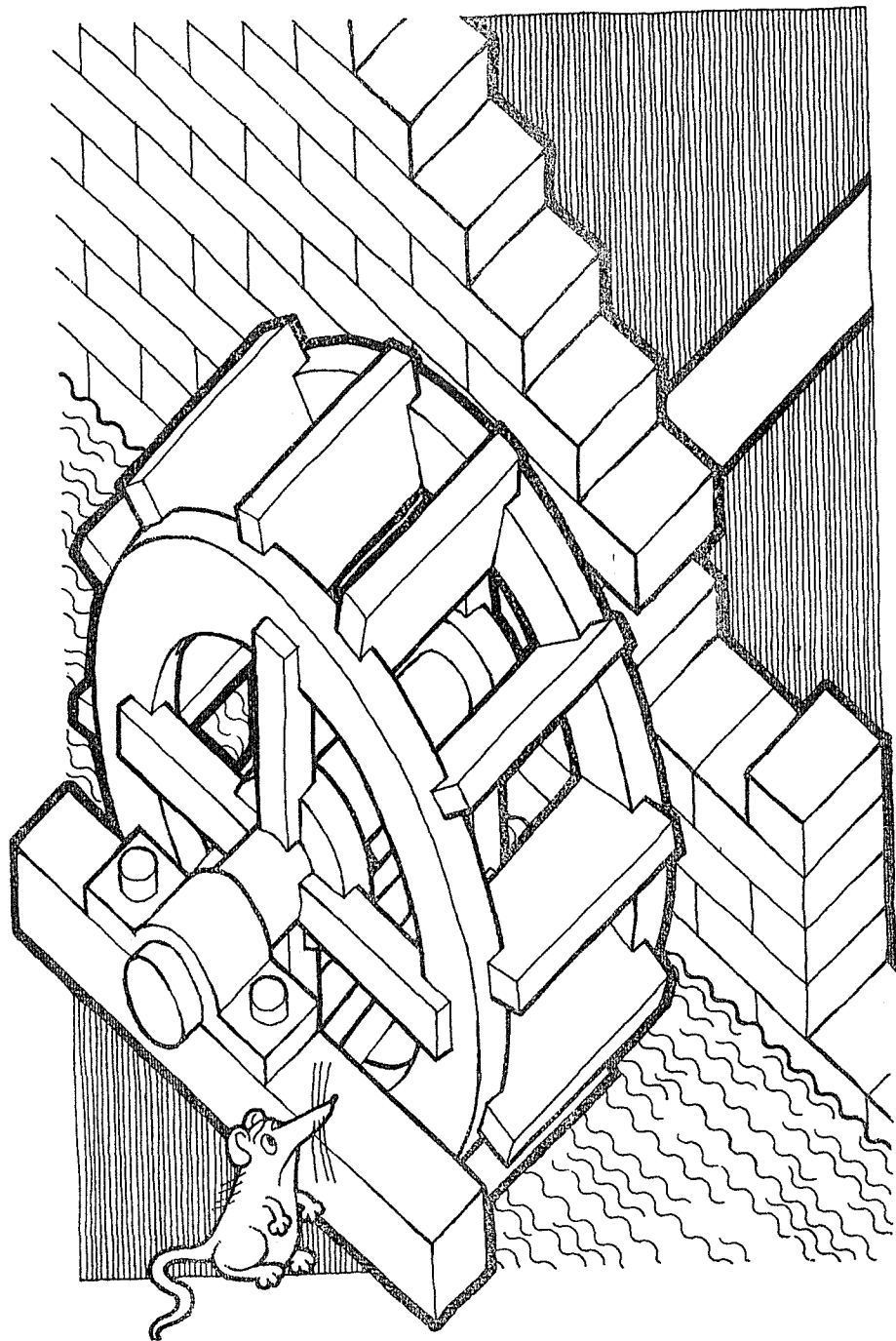
Je třeba uvést výskyt sledovaných termínů v základních kompendiích.

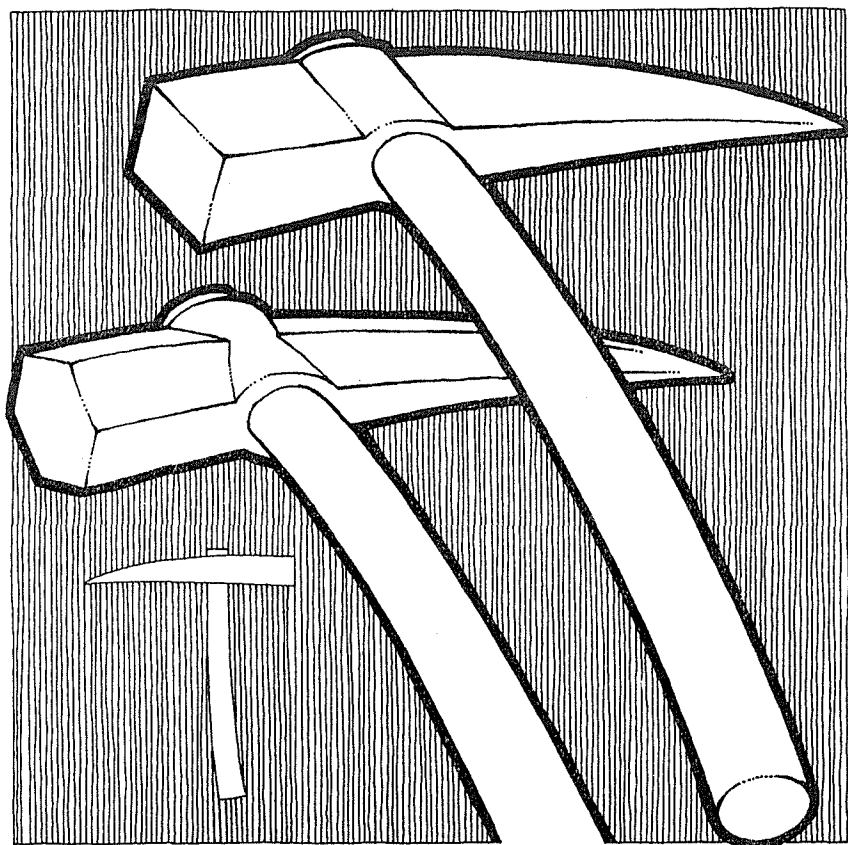
Král uvádí: "Žernov (mlýnský kámen), n. Mühlstein, jest opatřen kulatým otvorem uprostřed a napříč zapuštěným železem, oškrtem ...". "Železo mlýnské, oškrt ... jaké jest viděti zapuštěné v žernovu a zděr tohoto tvoří ...".(10) Termín kypřice vůbec nezná, přestože předmět, který nazývá oškrt, je ve skutečnosti kypřicí.

Martin Kolář zná pouze "oškrd", kypřici neuvádí, podobně jako Karel Schwarzenberg a Zdeněk M. Zenger v době pozdější.(11)

Z uvedeného vyplývá, že záměna termínů obou mlynářských symbolů, nebo lépe řečeno potření jednoho z nich, pochází z období Krále z Dobré Vody; ostatní autoři použili tohoto termínu ve svých pracích bez provedení kritické analýzy. Vše pramení nejen z neznalosti techniky ale též z malé znalosti cechovní symboliky. Tam existují oba symboly

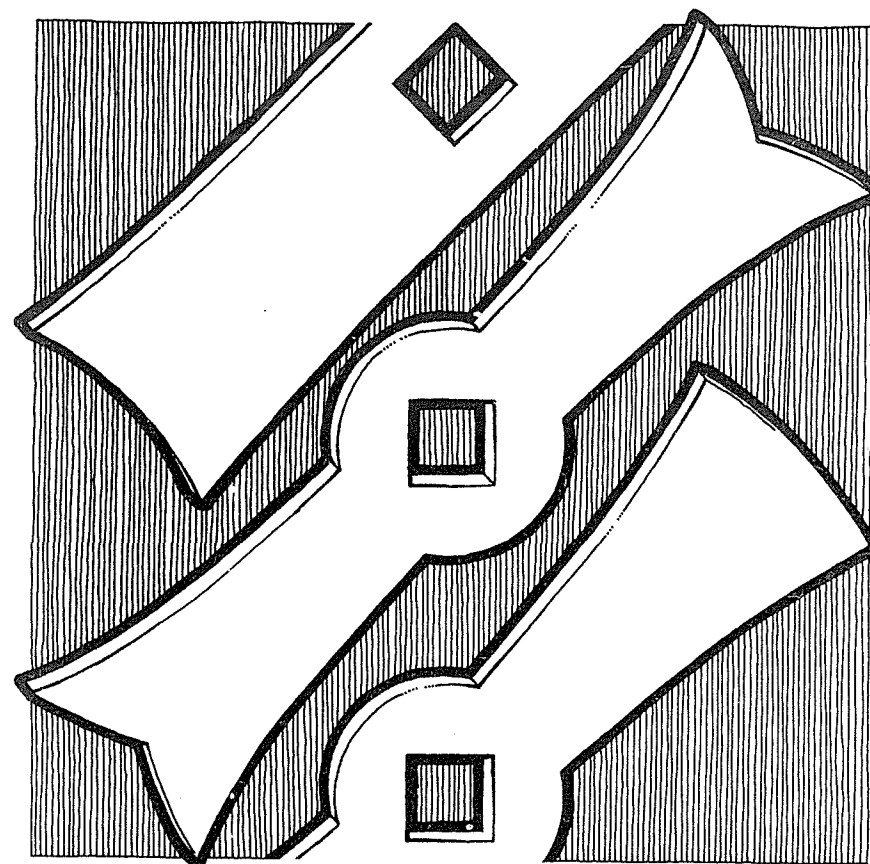

vedle sebe a nelze je ztotožňovat.

Velmi pěkným příkladem je pečť cechu mlynářů města Stráž (Neistat) z r. 1586. V pečtním poli je v kartuši žernov s kypřicí, provázený oškrtkem a mlátkem. Pod žernovem je palečné kolo provázené letopočtem 1586. Opis: + SIGIL . DER . MILER . HANDWERCK . IN . DER . STADT . NEIST (12)

Zde přicházíme k základním otázkám: Co je to kypřice? Co je to oškrt?

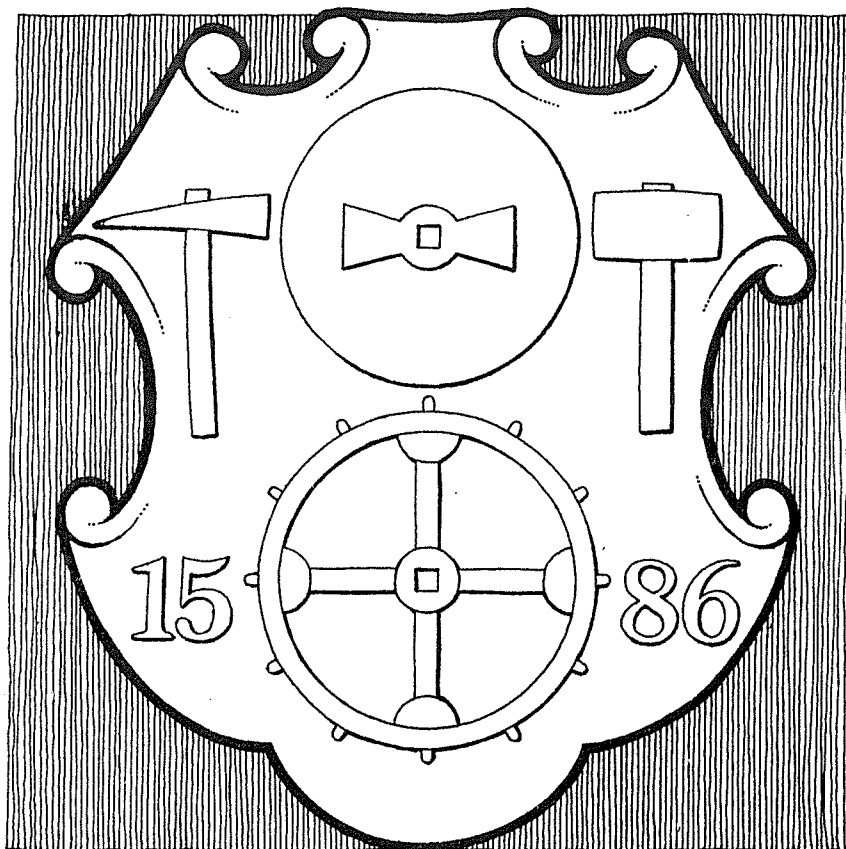
Při výkladu obou pojmů se neobejdeme bez technického popisu mlýnského soustrojí. Obilí, čili melivo, se mlelo mezi dvěma mlýnskými kameny, uloženými v dřevěném krytu, tzv. lubu. Při mletí se otáčel pouze kámen svrchní - běhoun. Spodní kámen byl umístěn na podlaze položené na trámčích - svorech. Ostatní podlaha, položená na trámčích zv. moučnících, byla poněkud zvýšená.

Středem spodního kamene procházel kuželíci hřídel - železí, na němž byla upevněna kladnice; to byl stojatý válec, jehož osu tvořil hřídel a stěny věnce habrových kolíků tzv. céví. Palce, neboli náboje, palečného kola zabíraly do zubů kladnice - tzv. trýbu a tím přenášely pohyb na hřídel mlýnského kamene. Železí sedělo spodním zakulaceným koncem v nožním ložisku - nárazu. Na jehlu železí byl nasazen čili složen během pomocí kypřice pevně v běhounu zaklínované. (13)

Kypřice je přístroj sloužící k spojení běhounu mlecího soustrojí s pohonným hřídelem a umožňující přenos točivého pohybu.

Naproti tomu oškrt je "Ocelový nástroj podobný sekáči leč špičatý, který se zasazuje na násadu a slouží k t. zv. křesání mlýnských kamenů, při kterém se na povrchu kamene tvoří mělké rýhy rovnoběžné s hlavními rýhami. Zároveň

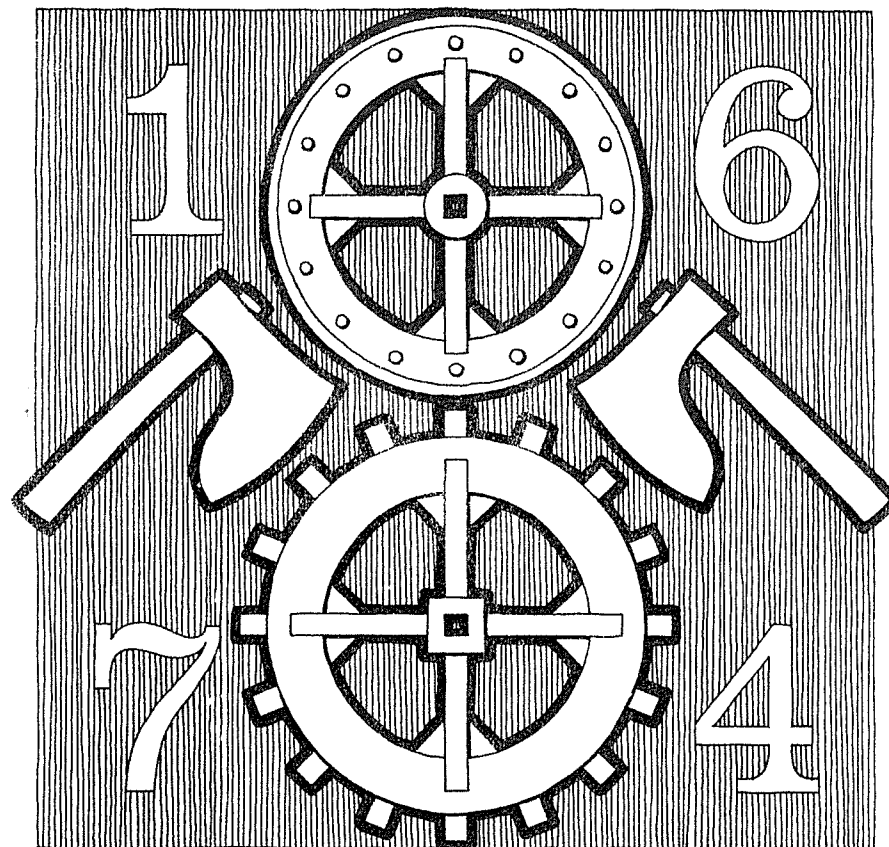
se při křesání oškrtem urovnává kámen podle pravítka. Oškrtů, nebo oškrdlíků (14), též špičáků zvaných se užívá též např. na hotovení záseků pro klíny při odlamování kamene ap. Bývá ze čtyřhranné nebo osmihranné oceli s krátkou ostrou kalenou špičkou a něco málo zúženou hlavou se zaoblenými hranami. Při práci se drží levou rukou a pravou se naň přitlouká mlátkem." (15)

Stručně řečeno: O š k r t je n á s t r o j na opracování mlýnských kamenů.

Zde je nutno zdůraznit, že oškrt a kypřice jsou tedy v mlýnářské praxi dva diametrálně rozdílné předměty.

Názvy sledovaných předmětů mají v mlýnářské hantýrce několik modifikací. V technické literatuře se vyskytuje název "oškrd", "oškrna", "oškrdlík", "oškrln" apod.

Krajově se tomuto nástroji říká různě: voškrd (Klatovsko), oškrdlo (Karlovarsko), oškrd (Jablonecko), bilák (Cheb-

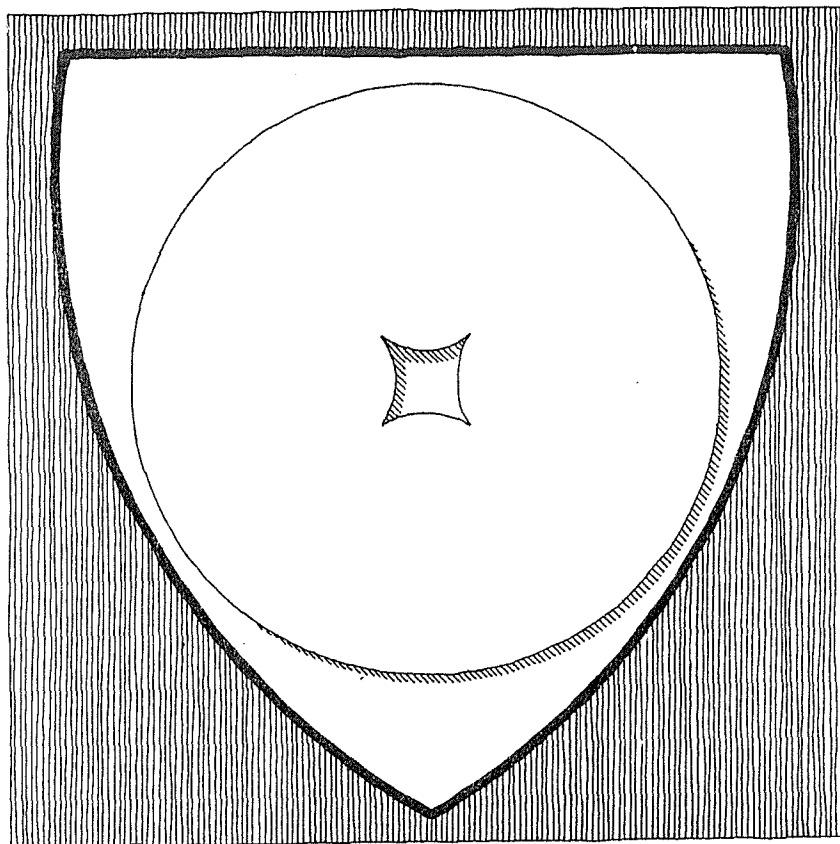

sko) a oskard (Opavsko).

Krajová pojmenování pro kypřici jsou rovněž variabilní: kypřidlo (Klatovsko), železo (Karlovarsko), kypřic (Jablonecko), haue (Chebsko) a papřice (Opavsko). (16)

U některých názvů je nutno se zastavit. Název oškrtu užívaný na Chebsku - bilák - je odvozen z německého slova "die Bille"; pojmenování kypřice - haue - je také z němčiny "die Haue". Polský vliv je patrný v názvech z Opavska: oskard - oškrt (17) a papřice - paprzyca - pro kypřici; název Paprzyca je pojmenování polské heraldické figury. (18)

Důvod nesprávné interpretace pramení s největší pravděpodobností z mylného překladu německého slova "die Bille", které není vždy dobře vysvětleno ani v dostupných technických slovnících. V "Encyklopedickém německo-českém slovníku" (19) z počátku tohoto století je uvedeno: die Bille - 1) Oškrd (mlyn.): a/ čep v hřídeli; b/ oškrd -

špic na mlýnské kameny.

Slovník neuvádí adekvátní výraz pro kypřici.

Později vydaný technický slovník (20) uvádí:

die Bille (mlyn.) = železí, čep mlýnského hřídele

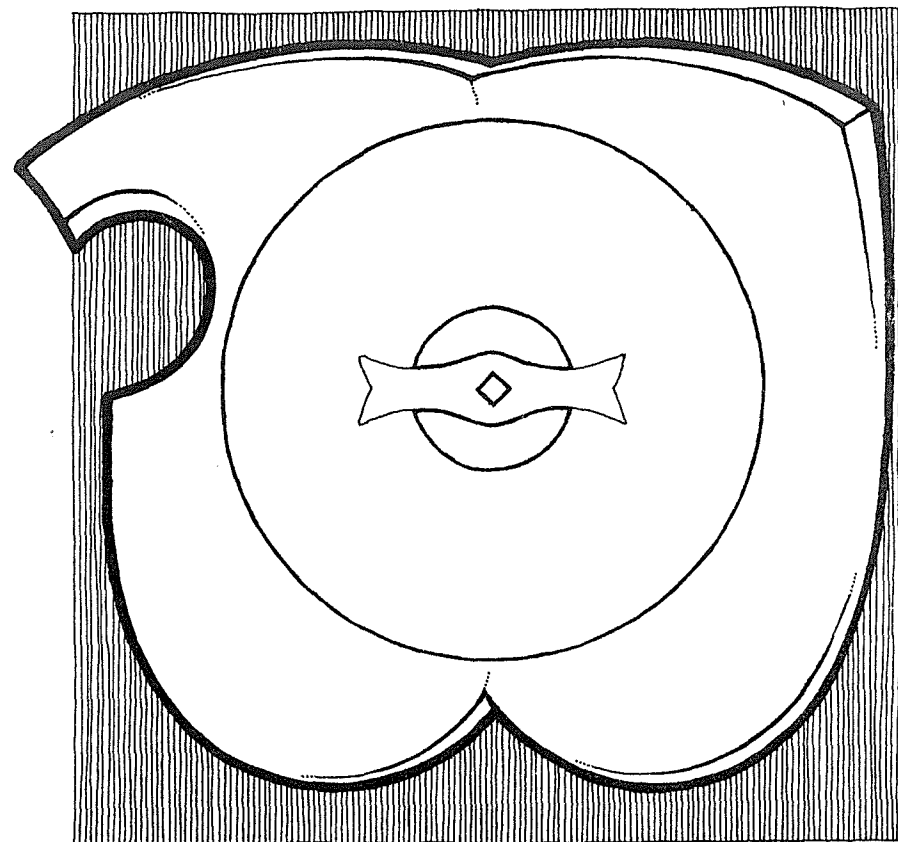
billenklingen = křesat kámen, oškrdovat, oškrdit, lid. též křesat, klepat

die Billenklinge = oškrd, želízko, lid. též oškrno, oskrt.

Pro slova "železí" a "mlýnské vřeteno" uvádí synonymum

"das Mühleisen" a kypřice je překládána jako "die Haue", což odpovídá slangovému výrazu užívanému mlynáři na Chebsku.

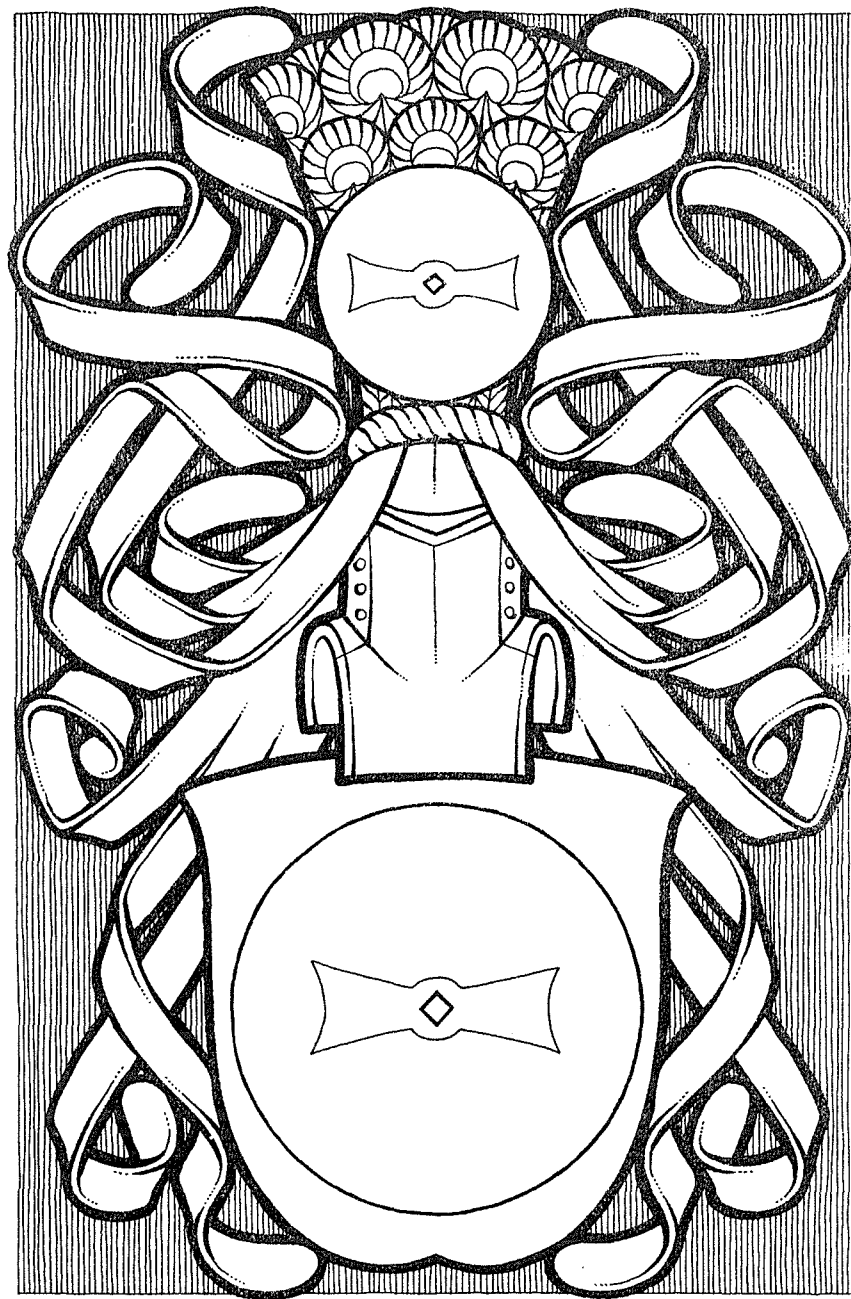
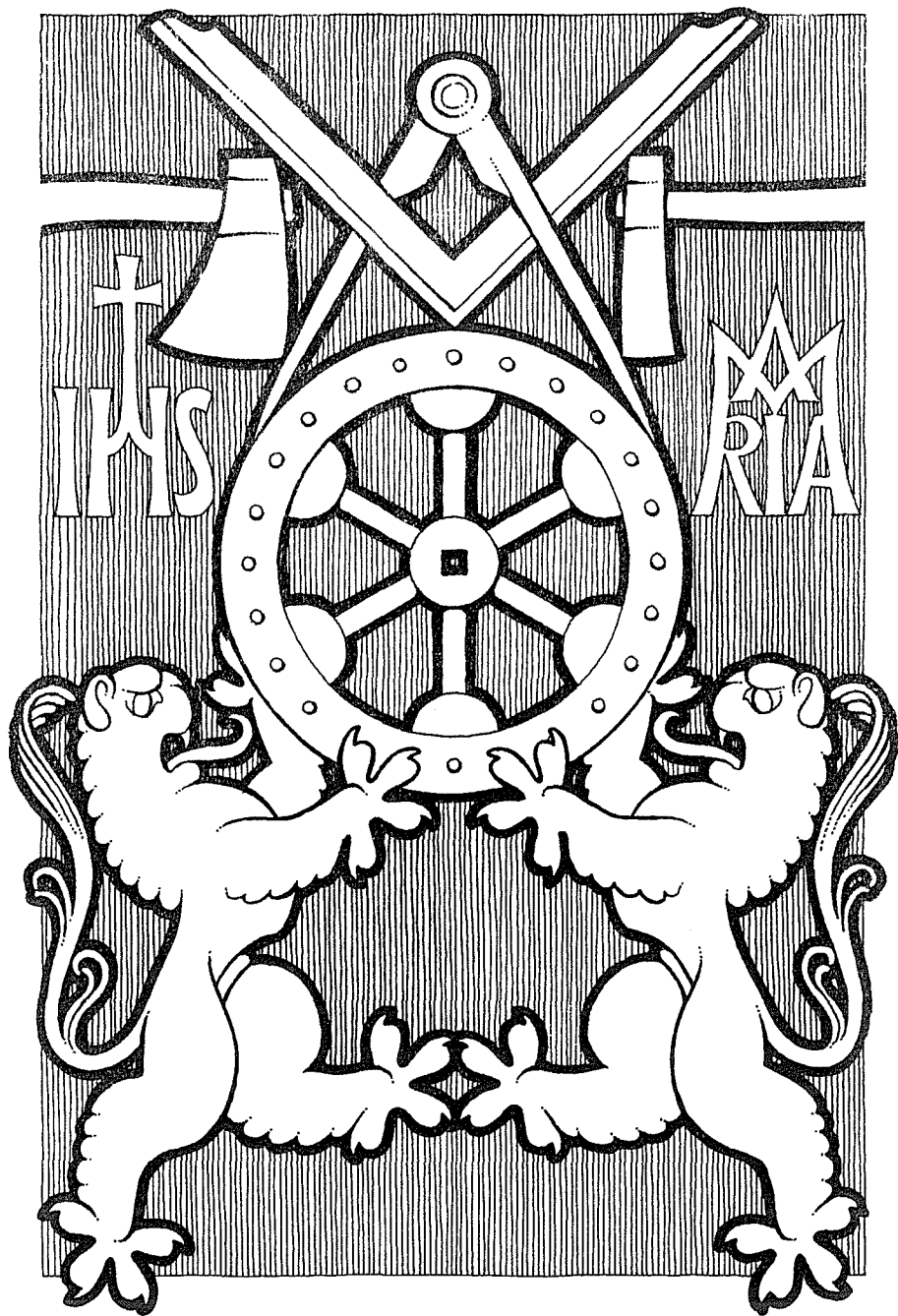
Historikové, heraldiky nevyjímaje, nemají zpravidla odpovídající technické znalosti. Převzali proto při českém popisu erbů, bez kritického zhodnocení, již dost nejasný překlad výrazů ze slovníků. Tím pravděpodobně došlo k sloučení termínů oskrt a kypřice v jeden výraz, vzájemně zamě-

ňovaný resp. synonymní.

Užití symbolu kypřice jako heraldické figury je v české a moravské heraldice poměrně časté. Patří sem např. erb rodu z Veitmile, který má žernov s kypřicí ve štítě i v klenotu. (21) Erb novoštitné rodiny Müllerů z Mülbachu má ve štítě mlýnský kámen s kypřicí a v klenotu rostoucího lva, který kypřici drží. (22) Reinhard z Mühlhausenu, přísežný Starého Města pražského, nosil ve štítě tři kypřice položené nad sebou. (23) Další rody, které užívaly toto znamení uvádím alespoň výběrově v poznámkách, přičemž by zajisté nebylo nezajímavé sledovat jejich původ. (24)

V cechovní symbolice je užití kypřice pochopitelně častější; oskrt se však vyskytuje minimálně. O pečeti cechu mlynářů ve Stráži jsem se již zmínil. Kypřice se dále vyskytuje např. v pečeti cechu mlynářů ze Sokolova z roku

1626 (25) a cechu mlynářů v Nové Bystřici ze 17.-18. století. (26) Na pečeti cechu mlynářů z Chyše z r. 1731 je v pečetním poli kartuš, v ní palečné kolo přeložené žernovem s kypřicí. (27)

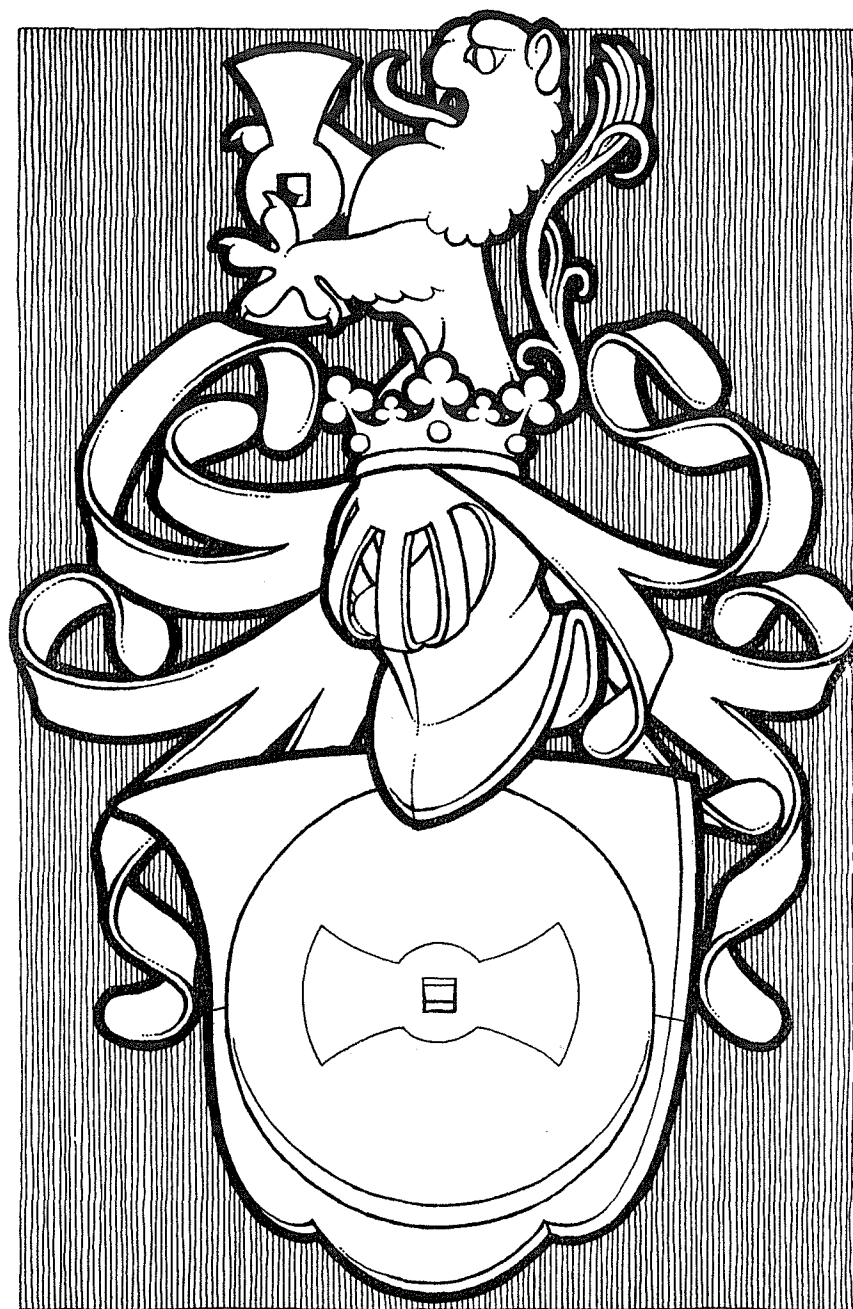
Jak z výše uvedeného přehledu vyplývá, vyskytuje se v šlechtické heraldice jako heraldická figura pouze kypřice (28); oškrt je znám jen v cechovní symbolice na sfragistickém materiálu a to ještě velmi zřídka. (29)

Domnívám se proto právem, že v současných popisech erbů je nejen terminologicky správné ale přímo nutné používat výhradně termínu k y p ř i c e; nebojme se v heraldickém názvosloví používat termínů technicky řádně doložených, zhodnocených a zdůvodněných.

Jaroslav Jásek

Prameny, literatura, poznámky

- (1) Chromý, Mojmír: Cechovní heraldika. In: Heraldická ročenka, 1980, s.45-61.
- Čarek, Jiří: Poznámky k soupisu typářů. Archivní časopis, 1973, č.1, s.4-16.
- Jásek, Jaroslav: Cechovní symbolika na sfragistickém materiálu. In: Sborník příspěvků z I. setkání genealogů a heraldiků. Ostrava, b.r. /1981/, s.53-54.
- (2) Palivec, Viktor: Heraldická symbolika. Praha, Genealogická a heraldická společnost v Praze 1978.
- (3) Nový, Luboš a kol.: Dějiny techniky v Československu do konce 18. století. Praha 1974.
- (4) Kočandrlé, Josef: Oškrt nebo kypřice? Heraldika, bulletin pro pomocné vědy historické, IX./1976, č.1-2, s.45-47.
- (5) Kočandrlé, op.cit.
- (6) Heraldická terminologie. /Souhrn terminologických poznámek a heslář./ Čtyřlíst ze Skript Letní školy heraldiky 1972, která vydala Heraldická sekce v Jílovém u Prahy, v srpnu 1972 k uctění památky badatele Josefa Mildeho byl vydán též jako zvláštní otisk pro potřebu zájemců z okruhu čtenářů čas. Heraldika. Pro Letní školu heraldiky 1972 s terminologickým týmem připravil Miloš Zárybnický.
- (7) Chromý, op.cit.
- (8) Čarek, op.cit.
- (9) Palivec, op.cit.
- (10) Král z Dobré Vody, Vojtěch: Heraldika. Praha, Štorch b.r./1900/, s.160.

- (11) Sedláček, August: Martina Koláře Českomoravská heraldika. I. Praha 1902.
Schwarzenberg, Karel: Heraldika. Praha 1941.
Zenger, Zdeněk M.: Heraldika. Praha 1971.
- (12) Okresní archiv (dále jen OA) Tachov se sídlem ve Stříbře.
Fond Cechy Stráž.
- (13) Popis proveden podle:
a/ Nový, op.cit.
b/ Karas, J.: Mlýnářství a stavba mlýnů. Praha 1922.
c/ Dějiny techniky ze feudalizmu. Referáty ze semináře v Národním technickém muzeu z 10.4.1972. Praha 1974.
d/ Průzkum mlýna Klopoty v obci Orlické Podhůří, osada Říčky čp. 46, okres Ústí n/Orl., provedený v r. 1982.
e/ Průzkum mlýna v osadě Puchverk čp.6, obec Hlavňovice, okres Klatovy, provedený v r. 1982.
Průzkumy mlýnů byly provedeny pro ověření údajů ve výše uvedených publikacích. Děkuji majitelům za umožnění průzkumu a za poskytnutí cenných informací.
- (14) Viz též Ottův slovník naučný, XVIII., s.960.
- (15) Teysaler - Kotyška: Technický slovník naučný. IX. Praha 1933.
Pro úplnost udávám ještě další způsob použití oškrtu při křesání mlýnských kamenů z výše zmíněné publikace:
"Křes, křesání mlýnských kamenů. Všechny druhy kamenů, vyjma kamene francouzského a smirkového, musí se křesati. K tomu účelu používá se ostřího kaleného nástroje zv. oškrt, který se nasadí na dřevěné topírko, oškrtisko. Při práci uchopíme oškrtisko pravou rukou na volném konci, a levou rukou u oškrtu. Pravá ruka třímá oškrtisko pevně, avšak pružně. Křesání se děje tím způsobem, že levou rukou oškrtisko nadzdvihneme, mírně se ke kameni přirazí, čímž v něm vznikne zásek. Těchto záseků vedle sebe se vytvoří celá souvislá čára - přibližně kružnice - neboť pravá ruka s koncem oškrtiska se na místě vytáčí. Těmito souvislými výseky se pokryje celá mléčí plocha, při čemž dvě sousední čáry jsou přibližně rovnoběžné. Hloubka křesu, rozteč, a poloha křesu se řídí podle tvaru větrníku, podle materiálu obou kamenů (spodku i běhounu) a účelu, jemuž má kámen sloužiti."
- (16) Ústní informace. Děkuji jednotlivým bývalým pánům otcům za ochotu a za informace.
- (17) Tomczyk, Damian: Pieczęcie górnośląskich cechów rzemieślniczych z XV - XVIII wieku i ich znaczenie historyczne. Opole 1975. Na s.152 se v popisu pečeti cechu mlynářů ze Skoczowa z r. 1802 uvádí: "W polu czteroszyprychowe koło młyńskie, po bokach którego oskard i młot, zaś u góry topór, cyrkiel i katownica. W otoku napis uzupełniony cyframi roku: /rozetka/ SKOTSCHAUER.MÜHLLER.ZUNFT.INSIGEL.1802." Na s.153 je fotografie pečeti. Typář je uložen v Muzeu v Cieszyńie, inv.č. 1100/MC.

- (18) Herb Paprzyca
Kamień młyński do góry postawiony, ... z żelazcem w środku.
In: Niesiecki, Kaspar: Herbarz Polski. Tom VII. Lipsk 1841, s.248.
Srov. též: Štafl, Ivan K. J.: Poručík Seweryn Paprzyca-Swieżawski
v Hradci Králové. In: Heraldická ročenka, 1974, s.62-64.
- (19) Sterzinger, J. V.: Encyklopedický německo-český slovník. I.
Praha 1916.
- (20) Jindra, Jan: Německo-český a česko-německý technický slovník
všech oborů. Praha 1940.
- (21) Pilnáček, Josef: Staromoravští rodové. Brno 1972 /reprint/, s.267
-268, obr. erbu na s.267, popis na s.268.
Bernau, Friedrich: Studien und Materialien zur Specialgeschichte
und Heimatskunde des deutschen Sprachgebiets in
Böhmen und Mähren. Prag 1903, s.653-654, obr.
erbu na tab.V.
- (22) Pilnáček, op.cit., s.446 uvádí v popisu znaku: "... Klenot rostoucí
polovičný lev, drží železné kování (osy) mlýnského kamene."
Popis odpovídá kypřici; erb vyobrazen není.
- (23) Archiv Metropolitní kapituly pražské, sign. 44 XVII 18, listina z
24.IV.1388.
- (24) Král např. uvádí: Krabicové z Veitmile, z Porub, z Medonos, z Bu-
dečka, Petrkovští z Petrkova, Chánovští, Oselečtí, Častolarové a
Kraselovicové z Dlouhé Vsi a z Kraselova, vladykové z Mutířovic,
z Kostelce, Dubnové z Nebovid, z Jalovky, Reichenpachští z Reichen-
pachu, Logové z Netky a vladykové ze Sudoměře.
- (25) OA Sokolov, fond Cech mlynářů Sokolov.
Srov. též: Jásek, J. - Čech, Z. J. K.: Pokladnice cechovní symbo-
liky. In: Heraldická ročenka, 1981, s.19.
- (26) OA Jindřichův Hradec, fond Cech Nová Bystřice.
Srov. též: Jásek, J. - Čech, Z. J. K.: Pokladnice cechovní symbo-
liky. In: Heraldická ročenka, 1981, s.20.
- (27) OA Louny, fond 370, sign.33.
- (28) V základních heraldických kompendiích se mi nepodařilo v popisech
erbů nalézt popis, který by odpovídal technickému popisu oškrtu.
- (29) Prostudoval jsem množství pečeti cechů mlynářů z Čech a z Moravy;
oškrt se vyskytl pouze v jediném případě.

Ilustrace

- s.88 Některé z nástrojů používaných v mlynářské symbolice: kopáč,
mlátek, kružidlo.
Mlýn Klopoty, okres Ústí n/Orl. (viz text).
- s.89 Zářez pro kypřici.
Mlýn v osadě Puchverk, okres Klatovy (viz text).
- s.90 Mlýnské kolo na spodní vodu.
- s.91 Schema mlýnského složení: palečné kolo, céví kladnice a mlýn-
ský kámen s kypřicí.
- s.92 Čtyřhranný a šestihranný oškrd nasazený na oškrdisku (topůrku).
- s.93 Tři typy kypřice.
- s.94 Symboly z pečeti cechu mlynářů ze Stráže (Neistat) z r.1586
(viz text).
- s.95 Mlynářská symbolika z konvice cechu mlynářů Starého Města
pražského z r. 1674. Pod palečným kolem je kolo vodní na spod-
ní vodu provázené sekýrami a letopočtem 1674. (Foto uloženo v
Podnikovém archivu Pražských vodáren.)
- s.96 Erb kanovníka Matyáše Krabice z Veitmile (dle jiných Beneš
Krabice z Veitmile). Triforium v chrámu sv. Víta v Praze,
1378-1379. In: Kalista - Funke: Svatovítské triforium. Praha,
Aventinum 1946.
V žernovu je otvor pro kypřici vzácného typu.
- s.97 Erb Beneše z Veitmile z nároží zámku v Chomutově z r. 1520.
In: Měnclová, Dobroslava: České hrady. II. Praha, Odeon 1972,
s.440, obr.č.655.
V běhounu je neobvyklý druh kypřice.
- s.98 Mlynářská symbolika z ostění dveří mlýna v Košťálově z r.1815.
In: Krob - Hrdlička - Krejzlík: Český ráj a Podkrkonoší. Se-
mily 1972.
- s.99 Kypřice v žernovu v erbu Ivických z Ivičné.
- s.101 Kypřice v žernovu a ve lvích tlapách v klenotu v erbu Müllera
z Mühlbachu.
- s.103 Erb Eberharta a Reinharta von Mülhusen. Oltář z Mülhausen u
r. 1385. Stuttgart, Státní galerie, č.1038. Reprodukce in:
Matějček, Ant.: Česká malba gotická. Deskové malířství 1350-
1450. Praha, Melantrich 1940.
Ve štítě jsou tři kypřice nad sebou.

VÝROČÍ našich MĚST

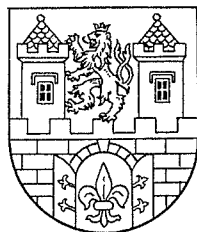

L i t o m y š l
okres Svitavy

1000 let od první zmínky v r. 983

V r. 983 se připomíná župní hrad na známé Trstenické stezce. Kolem r. 1098 založil zde kníže Břetislav benediktinský klášter (od r. 1141 premonstrátský), kolem něhož vznikla osada, povýšená na přímluvu opata králem Přemyslem Otakarem II. v r. 1259 na město. Kdy byl udělen městský znak - stříbrná lilie v červeném poli -

není známo. Lilie se objevuje již na nejstarší pečeti, dochované na listině z r. 1335; připomíná příslušnost k premonstrátskému klášteru.

S t ř í b r o
okres Tachov

800 let od první zmínky v r. 1183

První písemná zmínka se vyskytuje v latinsky psané listině z r. 1183, kdy zde kněžna Eliška, manželka knížete Bedřicha, založila kostel s farou "... scilicet parochiam sanctae Mariae ad Argentarium..."; lze tedy soudit, že hornická osada zde existovala již před tímto datem. Městem se jmenuje výslovně v r. 1275, v r. 1372 císař

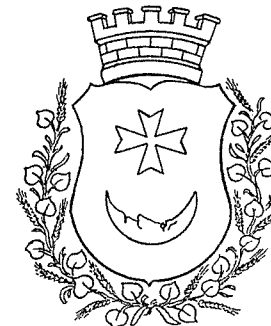
Karel IV. udělil práva podle Starého Města pražského. Původní městský znak tvořil červený štít se stříbrnou lilí, jak je patrné z nejstarší pečeti známé z listiny z r. 1342. Dne 7.6.1469 král Jiří z Poděbrad uděluje nový znak: "... obyvatelům města Stříbra nade Mží pro jejich šlechtěné a statečné zachování erb jejich dosavadní, totiž štít červený, v němž se spatřuje lilium bílé ..." rozhodl takto: "... na štítě modrém zeď bílé barvy a v ní brána otevřená černé barvy, v níž jest malována zlatá lilie, nade zdí královský lev se zlatou korunou mezi věžemi, z nichž jedné předními nohama se dotýká, tak aby se lvem statečnost obyvatel stříbrských a věžmi odpor nepříteli činěný vůbec vyrozumívaly a vyhlašovaly ...". V novější době barva pole i vnitřku brány změněna na červenou a jako strážci znaku

přidání dva horníci po stranách štítu.

I v a n o v i c e na Hané
okres Vyškov

800 let od první zmínky v r. 1183

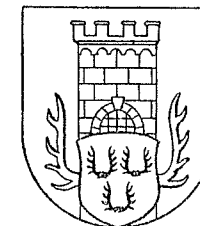
V listině knížete Bedřicha z r. 1183 se připomínají jako majetek johanitského špitálu v Praze. Městečkem se staly v r. 1436, když jim císař Zikmund udělil tržní právo. Na město byly povýšeny císařem Františkem Josefem I. dne 9. 2. 1909 a 22.3.1911 udělen městský znak: "... v modrém štítě vystupuje vytvořený stříbrný půlměsíc s hroty vzhůru obrácenými, nad nímž se vznáší stříbrný maltézský kříž. Štít, na jehož horním okraji spočívá stříbrobarevná zděná koruna s patero viditelným cimbuřím, jest ověnčen přirozeným věncem z lipových listů a ječných klasův ...".

H r o z n ě t í n
okres Karlovy Vary

650 let od povýšení na město v r. 1333

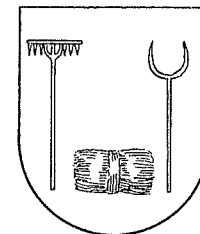
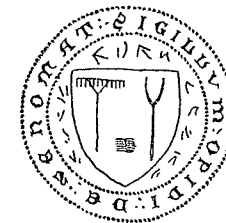
Původně trhová ves, kterou v r. 1212 daroval Hroznata tepelskému klášteru. V r. 1333 potvrdil markrabí Karel městská práva. Městský znak se vyskytuje poprvé na pečeti z 15. stol., přesná doba jeho udělení však není známa. Znak se popisuje takto: V červeném štítu stříbrná věž s cimbuřím a otevřenou branou s černou vytaženou mříží. Před věží je rodový erb Hroznatovců - zlatý štít s trojím černým paroží - po obou stranách věže vyrůstá černý jelení paroh.

S e n o m a t y
okres Rakovník

750 let od první zmínky v r. 1233

Původní ves se připomíná poprvé v r. 1233, kdy ji daroval král Václav I. řádu Německých rytířů. Na městečko podle žateckého práva byly povýšeny v r. 1319 králem Janem Lucemburským. Z té doby pochází též vsutku vzácná pečeť, která má v pečetním poli raně gotický štít s jednoduchým zemědělským znamením. Podle této pečeti vznikl

městský znak: Modrý štít, v něm otýpka sena přirozené barvy převázaná zlatým povřísllem, provázená stříbrnými hráběmi a vidlemi.

T ř e b e n i c e
okres Litoměřice

560 let od udělení znaku v r. 1423

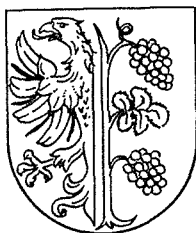
Osada připomínaná již před r. 1173 jako majetek svatojiřského kláštera. V r. 1299 byla povýšena na městečko. Na přímluvu Jana Kaplíře ze Sulevic udělil král Zikmund majestátem daným na Budíně dne 5. 10. 1423 různé výsady a též městský znak: Ve zlatém štítě sv. Jiří zabíjející draka. Tak je znak zobrazen i na šesti dochovaných pečetích. Po moravském Slavkovu, který obdržel znakové privilegium v r. 1416 od krále Václava IV., je třebenické privilegium z r. 1423 druhým nejstarším v Čechách a na Moravě.

J i n d ř i c h ů v H r a d e c

500 let od polepšení znaku v r. 1483

V r. 1220 zde byl založen hrad Jindřichem Vítkovcem. Pod hradem vznikla osada, která se rychle rozrůstala, takže již v r. 1293 se nazývá městem. Na přímluvu Jindřicha z Hradce potvrdil král Vladislav II. majestátem daným v Třebíči dne 25. 9. 1483 městská práva a zároveň polepšil dosavadní městský znak: "... jakož mají prve na erbu a na pečeti zlatou růži v modrém poli, že jim k tomu přidáváme dva lvy celé zlaté barvy pod zlatými korunami, každý se dvěma ocasy, jeden s pravé a druhý s levé strany, aby v štítu modrém stojíce na zadních nohách, předními nohama oběma zlatou růží o pěti listech mezi sebou drželi a k tomu nad tu růži aby bylo postavené zlaté W pod korunou zlatou v témž modrém štítu".

M i r o s l a v
okres Znojmo

450 let od povýšení na městečko a udělení znaku v r. 1533

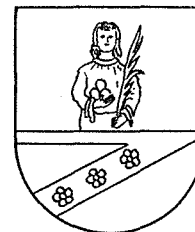
Připomíná se v r. 1221, kdy král Přemysl Otakar I. daroval zdejší desátek rajhradskému klášteru. Na prosbu Zikmunda Váleckého z Mírova vysadil král Ferdinand I. majestátem daným ve Vídni v pondělí po neděli Judica = 31. 3. 1533 ves jeho Mitterdorf - tak se kdysi nazýval střed městečka s trhovým náměstím - na městečko, nadal je trhem, erbem

a pečeti: "... nejprve erb totižto štít červený, v něm půl orla bílého a dva hrozny vinné ...". V r. 1965 obdržela Miroslav statut města, v němž je uveden i městský znak ve změněných barvách: Štít polcený. Ve stříbrném poli půl orlice černé, v červeném zelená vinná réva s modrými hrozny. V původním znaku byly hrozny zlaté.

S v i t á v k a
okres Blansko

400 let od udělení znaku v r. 1583

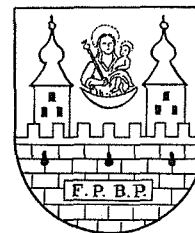
První zmínka o osadě se vyskytuje v darovací listině krále Vladislava klášteru hradištskému v r. 1169. V r. 1200 byla trhovou osadou a za krále Václava I. se jmenuje městečkem s tržním a soudním právem. Majestátem daným ve Vídni v pondělí po Oktábu sv. Tří králů = 16. 1. 1583 císař Rudolf II. rozmnožil práva a udělil znak: "... zejména štít uprostřed černým štrychem napříč rozdělený, spodní díl téhož štítu od svrchu levé až k pravé straně pošikem dolů také černým štrychem, v němž rozdílné tři růže rozkvetlé, svrchní a spodní bílé neb stříbrné a prostřední třetí růže červené neb rubínové barvy. Spodní pole téhož štítu zlaté neb žluté a svrchní modré neb lazurové barvy. Druhá hořejší polovice téhož štítu žluté barvy, v němž uprostřed obraz sv. Štěpána mučedníka Božího stojí, v levé ruce k sobě stažené tři kameny své přirozené barvy, v pravé ruce ratolest palmovou drže ...". V současném znaku se atributy kreslí opačně. Tak je to i na dochované pečeti s letopočtem 1583.

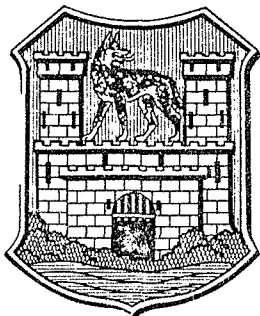
P e c k a
okres Jičín

350 let od udělení znaku v r. 1633

Vznikla jako podhradí hradu Pecka. Podle staré listiny z r. 1382, v níž Jan z Pecky ujímá odúmrti po bratru Martinovi, nazývá se Pecka městečkem - oppidum. Za držby vladických kartusiánů přičiněním převora Filipa Buška získala od císaře Ferdinanda II. znak: V modrém štítě stříbrná hradba s cimbuřím, třemi střílnami a (barokními) věžemi, každá s oknem, černou kupolovitou střechou a zlatou makovicí. Mezi věžemi se vznášá na stříbrném půlměsíci Panna Maria s Jezulátkem a zlatým žezlem. Ve spodní části hradby jsou zlaté litery F.P.B.P. tvořící latinský nápis Fecit Phillipus Bussek Prior (učinil Filip Bušek převor). Někdy se přidává nad obraz P. Marie letopočet 1633, avšak na dvou dochovaných pečetích a dvou kovových razítkách je tento letopočet pouze v opisu SIGILLVM OPPIDI PETZKENSIS CARTVSIANORVM 1633.

Výběr z literatury & ZPRÁVY

Erste Fassung (in der bereits etwas überarbeiteten Form) des Wolfsburger Wappens (1945-1950)

může či má prostudovat v příslušné odborné literatuře, přistupuje autor "in medias res". V krátké předmluvě stručně nastínil administrativní vývoj města související s územní reformou v r. 1972 a postup městské rady v záležitosti vytvoření znaků jednotlivých wolfsburských čtvrtí. Následující kapitoly jsou věnovány jednotlivým lokalitám: Wolfsburg, Fallersleben, Vorsfelde, Almke, Barnstorf, Brackstedt, Ehmen, Hattorf, Hehlingen, Heiligendorf, Kästorf, Mörsse, Neindorf, Neuhaus, Nordsteinke, Reisingen, Sandkamp, Sülfeld, Velstove, Warmenau, Wendschott.

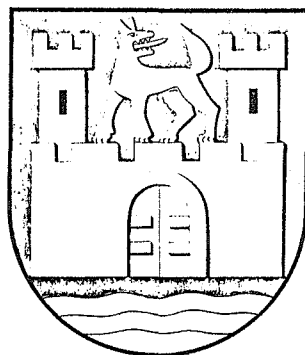
Největší pozornost je pochopitelně věnována Wolfsburgu; po stručném pohledu do historie se autor věnoval vývoji znaku, který patří do kategorie tzv. znaků mluvících a jehož první podobu vytvořil v r. 1945 Philipp Kern. Tomuto úředně schválenému znaku však bylo vytýkáno neheraldické až naturalistické provedení. Proto v r. 1950 schválila městská rada i ministerstvo vnitra novou podobu znaku, jehož návrhovatelem byl hannoverský heraldik Gustav Völker. Z poněkud pozměněného, původně Kernova, znaku odstranil vytýkané neheraldické prvky, zejména naturalistickou podobu vlka stojícího na hradebách mezi věžemi. Avšak již za dva roky, v roce 1952, schválila městská rada a

Arnold Rabbow: Wolfsburger Wappen.

Die Wahrzeichen der Stadt Wolfsburg und ihrer Ortsteile. Herausgegeben vom Referat Presse und Information und dem Stadtarchiv der Stadt Wolfsburg 1979. 60 s., 2 černobílé + 24 barevných vyobrazení znaků.

Německé město Wolfsburg získalo v práci Dr. Arnolda Rabbowa velice pěknou a užitečnou publikaci, kterou bychom zajisté uvítali i u řady československých měst.

Bez dlouhých, a v publikacích tohoto charakteru zbytečných, teoretických úvodů, jimiž se autoři zpravidla snaží obeznamit čtenáře se základy heraldiky, ale které si každý čtenář

poté ministerstvo vnitra novou moderní podobu znaku, jehož autorem byl opět Gustav Völker. Tímto aktem však vývoj wolfsburského znaku neskončil; v r. 1960-61 byla grafikem Kausem Grözingerem vypracována nová podoba znaku a úředně schválena. Současný wolfsburský znak vypadá takto: V červeném štítu na stříbrných vlnách stojí na zeleném trávníku stříbrná hradba se dvěma věžemi a cimbuřím a s jedním oknem, mezi věžemi stojí na hradebním cimbuří zlatý ohlížečící se vlk s otevřenou tlamou se stříbrnými vyceněnými zuby a modrým vyplazeným jazykem. Druhá část této kapitoly je věnována problematice městských barev a jejich správného použití na městské vlajce, neboť jejich stanovení rovněž kolísalo a podléhalo několika vývojovým změnám a úředním schválením. Stejná pozornost je věnována i vývoji znaku Fallerslebeu, jehož lev je odvozen od znaku Dánského království, jak autor historicko-heraldickým exkursem dokládá.

U ostatních znaků jednotlivých čtvrtí, jímž je věnována pozornost přiměřená významu, se vůbec nesetkáme s klasickou městskou symbolikou; některé znaky jsou zřejmě odvozeny od erbů někdejších držitelů, na dalších spatřujeme znamení vzniklá z charakteru lokality, např. u Brackstedtu vs zlato-modře děleném štítu radlice střídavých tinktur, u Kästorfu v modrém štítu zlatá křídla větrného mlýnu.

Wolfsburské znaky nakreslil Dr. Rabbow, znaky tří partnerských měst podle úředních předloh Joachim Scharf. Z výtvarného hlediska je kresba všech znaků provedena čistě a čitelně ovšem se silnou inklinací k schematickému pojetí jednotlivých figur. Tento schematicismus se - podle mého názoru - projevuje nepříznivě zejména u figur životných - wolfsburského vlka, lípy ve znaku Sandkampu aj. - které tak stácejí svou přirozenost v heraldickém smyslu. Naproti tomu však fallerslebenský modrý lev ve zlatém štítu posypaném červenými srdíčky nebo divoký kanec ve znaku Vorsfelde jsou zvířata skutečně heraldicky účinná.

Z hlediska polygrafického je kniha ukázkou vysoké technické úrovně; je tištěna na hlazeném křídovém papíře, všechny znaky jsou vyobrazeny barevně, přičemž soutisk barev je dokonalý. Kniha je velmi vhodnou reprezentací města.

Pavel Palát

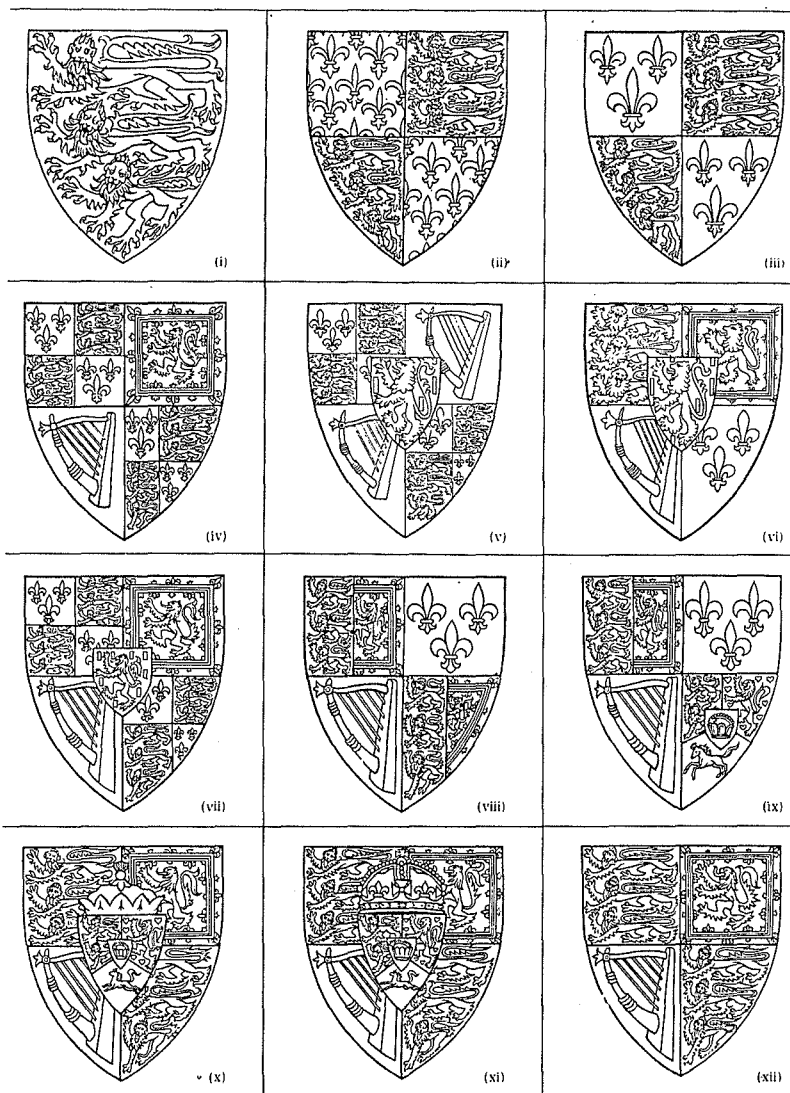

Ältere Form des Stadtwappens von Fallersleben

British Heraldry from its origins to c. 1800.

Compiled and edited by Richard Marks and Ann Payne. London, British Museum and British Library 1978.

"Britská heraldika od svých počátků do r. 1800" - monumentální expozice dochovaných heraldických památek se vztahem k dějinám Velké Británie, kterou již v r. 1930 uspořádaly dvě nejvýznamnější britské kulturní instituce - Britské muzeum a Britská knihovna - za pomoci a spolupráce 17 dalších společností, ústavů i privátních osob, které jsou jmenovitě uvedeny. V expozici je shromážděno 268 předmětů, z nichž mnohé představují historické a umělecké unikáty. K této ojedinělé kolekci byl vydán katalog, který svým metodickým, odborným a polygrafickým zpracováním představuje především důležitý studijní pramen evropské insulární heraldiky. Katalog, tištěný na kvalitním bílém papíru, má 136 stran, z 268 uve-

ných exponátů je 107 vyobrazeno černobíle a 13 barevně. Obrátme pozornost k odbornému a metodickému zpracování katalogu. Podle povahy a charakteru jednotlivých exponátů bylo vytvořeno 7 tříd: Počátky heraldiky. Prapory, příznaky a zvířata. Heroldi. Občanská, institucionální, obchodní a církevní heraldika. Osobní znaky. Královská heraldika. Řády Podvazku a Lázně. Autoři katalogu dále připojili slovník vybraných heraldických termínů, seznam literatury o jednotlivých exponátech pojednávající a jmenový rejstřík. Jednotlivé tematické celky jsou uvedeny stručnými ale obsahově hutnými předmluvami, poté následuje seznam exponátů, které jsou podrobně určeny a popsány, je uvedena bibliografie s odkazem na připojený seznam literatury a nakonec je údaj o uložení resp. odkud byl předmět do expozice zapůjčen.

Připojená ilustrace ukazuje vývoj královského znaku:

I	do r. 1340	VII	od pol. r. 1689 - 1702
II	1340 - 1406	VIII	1707 - 1714
III	1406 - 1603	IX	1714 - 1801
IV	1603 - 1689, 1702 - 1707	X	1801 - 1816
V	William a Mary do pol. 1689	XI	1816 - 1837
VI	William a Mary v pol. 1689	XII	od r. 1837 do současnosti

Pavel Palát

Jan Chaloupka: K historii obce Kralic nad Oslavou.

In: Časopis Moravského muzea - vědy společenské, LXIV./1979, s.87-94, 25 fotografických příloh. Vydáno též jako zvl. otisk (separát).

Pod nenápadným názvem se skrývá drobná ale hodnotná studie pracovníka historicko-archeologického odd. Moravského muzea v Brně, zaměřivší se na dokumentaci funerálních památek, které se nacházejí v kostele sv. Martina - v těsném sousedství kralické tvrze, někdejšího sídla tajné tiskárny Jednoty bratrské. Celkem 19 náhrobníků z l. 1476-1606 je představeno základní charakteristikou, rozměrovými údaji, přepisem legendy, popisem erbu, bližším určením osoby pochovaného a materiálem, z něhož je deska zhotovena.

Nejvýraznější památkou je krásně zachovalý figurální náhrobník Jindřicha Kralického z Kralic z r. 1576. Erb Kralických - zkřížené sekery-bradatiče - spatřujeme kromě zmíněného náhrobníku Jindřichova ještě na dalších dvou, z nichž zasluhuje zařazení nejstarší kámen Víta z Kralic z r. 1476 a rytým erbem v gotickém slohu. Z dalších heraldických motivů na kralických náhrobnících je možno uvést erby rodů z Petřvaldu, z Tvorkova, Osovských z Doubravice, z Lomnice, ze Žeravic a Kvasic, Rájeckých z Mirova, z Hřivínova Újezda a Venžiků z Osyn. Erb posledně uvedeného rodu nese v českomoravské provenienci dosti neobvyklou figuru hada vlevo hledícího, korunovaného a čtyřikrát prohnutého. Z hlediska epigrafického a kulturně-historického jsou pozoruhodné také čtyři nápisové náhrobní kameny čelných osobností bratrské tiskárny.

Studie tohoto druhu jsou velice záslužné a potřebné, jelikož nejen dokumentují současný stav heraldických památek, jejichž životnost je omezená, nýbrž také zpřístupňují širokému okruhu badatelů srovnávací materiál pramenné povahy.

Mojmír Chromý

Bibliografie zahraniční archivní literatury 1975-1977.

Uspořádala Jana Pražáková. In: Sborník archivních prací, XXX./1980, svaz. 2., s. I-III + 250-545. Praha, Archivní správa ministerstva vnitra ČSR v nakl. Panorama 1980.

Vydaná bibliografie je 5. dílem přehledu zahraniční archivní literatury, který byl sestaven excerpcí tiskovin došlých do knihovny Archivní správy min. vnitra ČSR za uvedené období; současné - jak je v předmluvě poznamenáno - byla zařazena rezidua z předchozího období. Na excerpci se podílel široký tým archivních pracovníků, kteří jsou v předmluvě uvedeni včetně zpracovaných excerpčních okruhů. Jednotlivé záznamy jsou velice stručně anotovány, takže poskytují alespoň základní představu o obsahu příslušného článku. Excerpci byly podrobeny 54 tituly, které jsou podrobně rozepsány v seznamu na s. 260-263 vč. v bibliografii použitých zkratk. Bibliografické schéma obsahuje 12 základních skupin dělených dále na řadu podskupin. Bibliografie je doplněna třemi samostatnými rejstříky - předmětovým, jmenným a zeměpisným.

Más bude zajímat především skupina X. - Pomocné vědy historické, která obsahuje celkem 127 záznamů rozdělených do poskupin takto: 1. Všeobecné. 2. Paleografie, kodikologie, epigrafika. 3. Diplomatika. 4. Nauka o pramenech. 5. Chronologie. 6. Sfragistika. 7. Genealogie, heraldika. 8. Metrologie, numismatika.

Z jednotlivých disciplín zde upozorníme na některé studie a články, které uvedeme v českém překladu a s použitím vypracovaných anotací.

1. Všeobecně.

- 2096. Bielinska, Maria: Pomocné vědy historické v Polsku. BEC, 133, 1975, s.351-356. Vývoj a současný stav jednotlivých disciplín.
- 2098. Tomczak, Andrzej: Archivnictví a pomocné vědy historické na sjezdech polských historiků. In: Nauki pomocnicze historii na XI Poweszechnym Zjeździe Historików Polskich w Toruniu. Warszawa-Lódź, Polskie Towarzystwo Historyczne - Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych 1976, s.5-17. Vývoj archivnictví a pomocných věd historických na sjezdech polských historiků od r. 1880 do současnosti. Předneseno jako úvodní referát na zasedání archivní sekce.

2. Paleografie, kodikologie, epigrafika.

- 2109. Dianova, T. V.: Metoda datování dokumentů pomocí průsvitek a principy publikování filigránů. Arch. jež., 1974, s.59-61. Hlavní zásady a využití beta-radiografické metody.
- 2112. Bibliografie. Kodikologický bulletin. Script., 29, 1975, s.1-157, 159-323; 30, 1976, s.1-87, 91-183; 31, 1977, s.1-109, 113-215. Mezinárodní anotovaná bibliografie, uvedeny též práce z ČSSR, MLR, PIR, SSSR.
- 2137. Biernat, Andrzej: Polské epigrafické prameny 19. století. Propozice nové problematiky. In: Nauki pomocnicze ..., s.129-139. Současný vývoj epigrafiky, posun epigraf. zájmů z antiky a středověku do současnosti. Předneseno jako referát na 11. sjezdu pol. historiků v Toruni.

3. Diplomatika.

- 2144. Rieckenberg, Hans Jürgen: K původu Jana ze Středy, kancléře Karla IV. DAFEM, 31, 1975, s.555-569. Farář Jan z Vysokého Mýta nebyl totožný s Janem ze Středy.
- 2155. Hlaváček, Ivan - Hledíková, Zdenka: Nebohemikální středověké originální listiny v českých zemích. Köln - Wien, Generaldirektion d. Staatlichen Archive Bayerns 1977. IX + 200 s. - Archiv u. Wissenschaft, Schriftenreihe d. Archivalischen Zeitschrift, Neue Folge Bd. 1.

6. Sfragistika.

- 2187. Haudot, Charles: Malá nauka o pečetích. MAA, 3/1971-1973, s.351-358. Velmi stručně o druzích pečetí a jejich používání.
- 2191. Laurent, René: Pečetí opatství a opatů ve Floreffe. Misc. arch., 9, 1975, 29 s. + 56 obr. Premonstrátský klášter u Namuru založen v r. 1121 sv. Norbertem. Soupis pečetí, nejst. z 12. stol.
- 2196. Schömann, Hans O.: Dosud neznámá metoda zhotovování a upevňování pečetí. MAB, 23, 1977, s.60-62. Pečeť tohoto typu je přivázena k čís. listině z r. 1194, nyní uložená v Bavorském hl. stát. archivu v Mnichově.
- 2197. Piendl, Max: Pečetní typáře v Ústředním archivu knížat Thurn-Taxisů. AZ, 73, 1977, s.82-98. Význam a skladba sbírky 670 typářů, popis, reprodukce.
- 2198. Schmeisser, Christa: Sbírká pečetí Bavorského hlavního státního archivu. MAB, 21, 1975, s.31-36. Sbírká založena v r. 1792, v r. 1944 z větší části zničena bombardováním města, údaje o současném stavu.
- 2200. Mandziuk, Józef: Sbírká pečetních typářů vratislavských biskupů v arcidiecézním archivu ve Vratislavi. ABMK, 33, 1976, s.225-231. Popis 52 dochovaných typářů z let 1683-1974.
- 2201. Havrylenko, V. O.: Pečetí řemeslnických cechů v Kamenci Podolském. AU, 1976/1, s.79-80. Popis a vyobr. pečetí ze 17.- 19. stol. uložených ve Lvovských muzeích.

7. Genealogie, heraldika.

- 2202. Dogaru, Maria: 13. mezinárodní genealogický a heraldický kongres v Londýně 1976. RA, 38, 1976, s.427-428, Zpr. o průběhu jednání.
- 2203. Powell, Ted F.: Záchrana minulosti pro budoucnost - vyprávění o mezinárodním výzkumu a spolupráci. Am. Arch., 39, 1976, s.311-318. Genealogická společnost v Utahu, financovaná mormonskou církví, provádí mikrosnímkování matrik a buduje tak největší genealogickou sbírku světa.
- 2213. Wijnaendts van Resandt, W.: Archivní služba a Ústřední úřad pro genealogii. Pohled zpět, zamyšlení, pohled kupředu. NAB, 79, 1975, s.175-179. Organizační a vědecká činnost, mj. fotodokumentace matrik 2000 farností.
- 2216. Pastoureaux, Michel: První erby na západě: současný stav výzkumu. BEC, 134, 1976, s.281-300. Počátek užívání erbů není zcela pro-

zkoumán, pravděpodobně však souvisí s rozvojem vojenské výstroje.

2219. Zpráva o činnosti heraldické sekce za léta 1970-1973. MSR, 1970-1973, s.83-95. Sekce se zabývá především stanovením obecních znaků.

Zkratky časopisů:

AEWK - Archiw, Biblioteki i Muzea Kościelne.

Arch. jež. - Archeografičeskij ježegodnik.

AU - Archivy Ukrajiny.

AZ - Archivalische Zeitschrift.

HEC - Bibliothèque de l'École des Chartres.

DAEM - Deutsches Archiv f. Erforschung d. Mittelalters namens d. Monumenta Germaniae Historica.

MAA - Mitteilungen d. Internationalen Arbeitsgemeinschaft d. Archiv-, Bibliotheks- u. Graphikrestauratoren.

MAB - Mitteilungen f. d. Archivpflege in Bayern.

Misc. arch. - Miscellanea archivistica.

MSR - Meddelanden från Svenska Riksarkivet för åren 1970-1973.

NAB - Nederlands Archievenblad.

RA - Revista arhivelor.

Script. - Scriptorium. Revue internationale des Etudes relatives aux Manuscrits.

Uvedli jsme některé - podle našeho soudu zajímavé - tituly z heraldiky a z oborů heraldice blízkých. K samotné Bibliografii závěrem několik kritických slov. Je zřejmé, že sestavovat bibliografické přehledy z tiskovin, které nejsou běžně dostupné. Proto se domníváme, že by i anotace měly být poněkud podrobnější, neboť nahlédnutím do některých z uvedených časopisů jsme zjistili, že anotace jsou až příliš stručné a v řadě případů nepostihují podstatu. K zde uvedeným záznamům jsme nepoužívali zpracované anotace v doslovném znění, neboť v některých případech pouze opakovaly název článku, resp. jeho český překlad. Rovněž bychom doporučovali, aby bylo používáno více účelových zkratk sloz v anotacích, čímž lze ušetřit místo (např. století - stol., císařem - cis., apod.) a naopak by bylo možné anotace více propracovat; též by bylo vhodné, aby byly zkratkami psány všechny excerpované tituly (viz záznamy např. 2098 a 2137 u nichž citace na čtyřech řádcích). Toto jsou však nedostatky spíše technicko-redakčního charakteru. Celkově však lze konstatovat, že předložená Bibliografie splňuje všechny požadavky na práce tohoto druhu kladené.

Pavel Palát

Znaky československých měst 1.

Autor textu M. Horyna. Kresby znaků K. Liška. Grafická úprava V. Gleich. Odpovědný redaktor R. Mucha. Výtvarný redaktor J. Smutný. Technický redaktor D. Gaydečka. Praha, Panorama b.r.

První svazek znaků československých měst - v edici Zajímavosti, záhady, záliby, zájmy, svaz. H 25 - je tematicky zaměřen na znaky krajských a okresních měst. Již samotný tematický výběr znaků představuje v československé městské heraldice zbytečnou multiplicitu, neboť stejná a shodná vyobrazení těchto znaků lze nalézt nejen v heraldických publikacích vydaných v posledních letech ale též v různých časopiseckých seriálech.

Z hlediska technického uspořádání se jedná o dvanáctistránkovou skládačku formátu cca 15x31 cm se 6 stranami textu, na jejichž rubové straně jsou barevné kresby - celkem 56 znaků.

Podívejme se nejprve na část textovou.

V úvodní části - jakési předmluvě - je poukazováno na význam uchování historických tradic v dějinách i v architektonickém vývoji československých měst, v neposlední řadě též na význam jejich symboliky, která se promítá především do městských znaků. S tímto názorem lze samozřejmě souhlasit, teoreticky, ale v praxi doznala řada měst zásadních a převratných stavebních změn, které v mnoha případech nebraly zřetel na historickou kontinuitu, takže mnoho památek - a nikoli bezvýznamných - vzalo za své. Zajištění nelze generalizovat, avšak každý z čtenářů této předmluvy by mohl uvést nejméně deset příkladů necitlivého přístupu současných projektantů k danému prostoru právě z hlediska architektonické kontinuity.

Další kapitoly jsou věnovány jednotlivým městům z hlediska historického vývoje politického, ekonomického a kulturního. Bohatě a mnohotvárně dějiny každého města postavily před autora těchto textů úkol značně ne snadný - vybrat z množství historických faktů ta nejdůležitější a podstatná, která měla rozhodující vliv na další vývoj. Domníváme se proto, že tato část textu musí být posuzována právě s ohledem na tuto obtížnost a to především ve výběru faktografickém; zpracovaný historický exkurs o každém městě je tedy nutno považovat za postačující v práci tohoto charakteru, neboť pro hlubší poznání dějin musí zákonitě čtenář sáhnout po řadě monografických prací.

Zcela jinak je však nutné posuzovat část heraldickou, neboť práce má heraldické zaměření - alespoň podle názvu. Mělo z čtenářů nebude zřejmě tak pošetilý, aby hledal na šesti stranách textu vyčerpávající heraldické event. sfragistické údaje o vývoji městských znaků či pečeti. Za tím účelem by měl opět sáhnout po příslušné odborné literatuře. Avšak čtenář má právo žádat h e r a l d i c k ý - a toto slovo je nutno podtrhnout - popis vyobrazeného znaku. A zde se nacházíme u kořene problému. Nelze vytýkat heraldické neznalosti autoru textu M. Horynovi, který heraldikem být nemusí a patrně jím ani není, ale naše výtky směřují především k osobě odpovědného redaktora R. Muchy a rovněž k autoru kreseb znaků Karlu Liškovi, který je přece dlouholetým zkušeným badatelem v oblasti městské heraldiky a sfragistiky a který měl za povinnost - řekněme morální - upozornit na terminologické a v některých případech i faktografické chyby. "Errare humanum est", ale jednou chybně napsané se velice obtížně post festum opravuje; a konečně od toho má každá tiskovina odpovědného redaktora, který v případě pochybností si má vyžádat konzultaci nebo odborný posudek. Abychom nemluvíli obecně, podívejme se na některé tzv. heraldické popisy jmenovitě.

Praha hlavní město Československa.

"Základem znaku je štít Starého Města pražského /viz dále/, osazený třemi kolčími helmami ... Z prostřední helmy vyrůstá klenot českého lva se slovenským znakem na prsou. Z korun bočních helm vybihaají praporce ... Štít drží z každé strany stříbrný dvouocasý lev, stojící na lipové větvi."

Co to je "základ znaku"? Základ může mít stavba (dům, hrad, kostel), nikoliv však znak, který může být naopak od jiného znaku odvozen. V poznámce "viz dále" se odkazuje na znak Starého Města pražského, ale právě u něho heraldický popis chybí a je nahrazen nesouvisejícími informacemi o dvou polepšeních, barevnosti a o ruce s mečem v bráně.

Helma - lépe a česky řečeno přilba - se na znak neosazuje, neboť přilba není pamětní deska ale hlavní součást ochranné zbroje bojovníka. Štít tedy přilbu nese tak, jako ji nosí bojovník.

Praporce - správnost termínu nechť posoudí vexilologové - z přilby nevybíhají, ale jsou na ní připevněny - tedy vynikají - a toto připevnění je zakryto korunou event. točenici.

Termínem "český lev" rozumíme v heraldice tradičně stříbrného lva ve skoku korunovaného zlatou heraldickou korunou; pokud se tento lev vyskytoval s korunou svatováclavskou, jednalo se o záměrně zdůrazňovanou státoprávní symboliku Českého státu v době rakouské monarchie.

Termín "klenot českého lva" je jednak logický nesmysl, jednak autorova stylistická neobratnost, která je - bohužel - dominantní v řadě dalších "heraldických popisů". Český lev může být pochopitelně klenotem tak, jako každá jiná heraldická figura. Na nesprávnost označení "český lev nese na prsou štítek se slovenským znakem" bylo již v minulosti několikrát upozorňováno, neboť ve skutečnosti je tento štítek umístěn na levém rameni kloubu.

Rovněž stylisticky neobratné je označení "štít drží z každé strany stříbrný ..."; jednak je nutné nazvat oba lvy českými, neboť jsou korunováni heraldickou korunou a jednak je pro toto obvyklé postavení heraldických figur u štítu nutno užít termínu "strážce" event. "štítonoš" a každý heraldik ví, jak jsou příslušné figury v kompozici znaku umístěny, aniž by bylo třeba složitě popisovat jejich postavení a funkci.

Nové Město pražské.

Celý text o znaku je stylisticky špatný ("znak modrého štítu", "štít osazen helmou a dvěma černými orlicemi" - považovat orlice za "osazené na štítu" je ovšem zvláště pikantní) a v závěru i faktograficky, neboť tvrdí, že v brněnské novoměstské znaku je ruka s mečem; tu tam však marně budeme hledat!

Bardejov.

Jednotlivé heraldické figury mohou být buď rovnocenné nebo hlavní a vedlejší. V případě bardejovského znaku vedlejší figury p r o v á z e j í figuru hlavní a není tudíž nutné jejich vzájemné postavení složitě popisovat.

Beroun.

Termín "polopostava" se snad užívá v jiné oblasti výtvarného umění; v heraldice je postava "vynikající" nebo "rostoucí", u zvířat se užívá též termínu "vyskakující". Kromě toho postava v berounském znaku nadržuje štítu ale štít se znakem Českého království!

Blansko.

"Znak červeného pole ..." - bylo již upozorněno na autorovy stylistické potíže; kromě toho "popis" znaku neodpovídá vyobrazení.

Česká Lípa.

Klenotem štítu s erbem p. z Lipé jsou zkřížené ostrve, nikoli "stejný štítek"; vyobrazená přilba není turnajová ale kolčí a dále není uvedeno, zda nese korunu nebo točenici.

Dolný Kubín.

O kolu sv. Kateřiny jsme podrobněji psali v Heraldické ročence 1982.

Humenné.

Celý "popis" znaku je opět názorným příkladem základních terminologických neznalostí.

Chomutov.

Co znamená termín "český heraldický lev"? Existuje snad jako pendant též "český lev neheraldický"? Správné má být, že v brněnské je štít království Českého. Korunováč není znak ale štít.

Cheb.

Považovat chebský znak za "půlený" je nutno klasifikovat jako projev heraldické ignorance; k ostatnímu "popisu" již nemá smyslu se vyjadřovat.

Uvedli jsme zde zcela náhodným výběrem 10 měst a vytkli nejzávažnější prohršky proti duchu heraldiky. Pokud bychom chtěli pokračovat dále, bylo by nutné veškeré texty od základu přepracovat.

Položme si nyní otázky:

Proč musí být československý knižní trh zaplaven komerčními pracemi takto nízké - ba diletantské - úrovně?

Proč musí být potiskován papír obrazy znaků obecně známých, kvalitnější vyobrazených a fundovaně zpracovaných v odborných publikacích?

A konečně - proč těmto diletujičím pokusům o popularizaci heraldiky věnujeme zde tolik místa?

Odpověď na první dvě otázky by měli dát ti, kteří svými podpisy schvalují ideový záměr každé tiskoviny a zároveň posuzují její odbornou úroveň. Na třetí otázku však odpovíme sami: Poněvadž tyto diletujičím pokusy jsou rozšiřovány ve značném nákladu mezi zájemce o heraldiku, kteří si z těchto publikací tvoří dojem, že heraldika je něco jako zábavné sbírání barvotisků, poněvadž jim dávají informace naprosto zcestné a mylné, utvrzují v nich přesvědčení, že heraldiku může "dělát" každý a konečně - poněvadž snižují tuto původně rytířskou symboliku a dnes vědní disciplínu na úroveň sběratelství libivých obrázků, nahrazujíce tak pečlivé studium lacinou povrchností. Cena jednoho výtisku obnáší 15,- Kčs.

Pavel Palát

Polská historická medaile 16. - 18. století ze sbírek Kabinetu mincí a medailí Národního muzea ve Varšavě.

Katalog k výstavě pořádané v mramorových sálech Moravského muzea v Brně od května do srpna 1980. Úvodní slovo Jiří Sejbál, textová část Liliana Gintowt-Dzięwaltowska. Přeložili Jaroslav Obermajer a Taťána Kučerovská. Brno, Moravské muzeum 1980. 32 s., 33 reprodukcí fotografií. (Katalog uvádí celkem 163 položky.)

Zasvěcená studie Dr. Liliany Gintowt-Dzięwaltowské seznamuje s bohatstvím polského medailérství období renesance, baroka a klasicismu. Je to období posledních dvou Jagellovců, Štěpána Báthoryho, Vasovců a dalších volených králů původu domácího i z kurfiřtské rodiny saské. Častým námětem jsou portréty králů a jejich manželék, výjevy alegorické i skutečné; heraldika je v katalogu zastoupena třemi vyobrazenými medail-

lemi s panovnickými znaky, které zkratkovitě ilustrují její vývoj od rané renesance (doba Zikmunda I. Starého) přes nastupující baroko (Zikmund III. Vasa) až po klasicismus (Stanislaw August Poniatowski). Na medaili ražené r. 1527 k 60. výr. narození Zikmunda I. Starého, který byl bratrem českého krále Vladislava II., spatřujeme na aversu podobiznu panovníka ozdobeného řádem Zlatého rouna s kolanou, na reversu pod královskou korunou štít s polskou orlicí provázený čtyřmi menšími štíty se znaky ovládaných území. Tato seskupení znaků, známá i u našich panovníků, předcházela spojování na jediný štít rozdělený na mnoho polí.

Zcela odlišně vyhlíží znak Zikmunda III. Vasy z r. 1621, kde na reversu je již vyražen pod královskou korunou jediný štít ovínutý kolanou Zlatého rouna; štít je čtvercový se středním štítkem, který je také čtvercový, a se štítkem srdečním, který nese rodový mluvící erb Vasovců - vázu. Střední štítek připomíná, že Vasovci byli již před příchodem do Polska králi švédskými - 1. a 4. pole "Tre kronor", 2. a 3. pole lev Folkungů. Hlavní štít reprezentuje říši polsko-litevskou - 1. a 4. pole polská orlice, 2. a 3. pole litevský ozbrojený rytíř na koni s mečem v pravici a štítem s dvouramenným křížem v levici.

Z hlediska politického úpadkovou, leč umělecky vypjatou, dobou bylo panování posledního polského krále Stanislawa Augusta Poniatowského v letech 1764 - 1795, jehož připomíná medaile vyražená na paměť obnovení řádu Bílého orla. Na aversu je antikvisující hlava panovníka, na reversu klasicistně pojednaný znak - pod královskou korunou oválný čtvercový štít se středním štítkem, rovněž korunovaný (8 viditelných perel), nescoucím rodový erb býka; hlavní štít představuje obdobně jako v předchozím případě Polsko a Litvu. Štít je ovínut řádovou stuhou, na níž je zavěšena dekorace řádu Bílého orla; doplňkem kompozice jsou po stranách dubová a palmová ratolest.

Z medailí s podobiznami připomeňme jako zajímavost, vztahující se k letošnímu 300. výročí bitvy pod Vídní, čtyřportrét členů protiturecké ligy - papeže Inocence XI., císaře Leopolda I., polského krále Jana III. Sobieského a benátského dóžete Marka Giustinianiho.

Historické medaile jsou současně malými výtvarnými díly i dějepisnými prameny. To platí v plné míře také o polském medailérství 16. - 18. věku, jak je představuje výstavní katalog, kvalitně výtiskový na křídovém papíře, s velmi citlivě volenými a zdařile reprodukovanými snímky.

Mojmír Chromý

K. Boudová: O vývoji erbu pánů z Bubna a Lític.

In: Heraldika a genealogie, zpravodaj České heraldické a genealogické společnosti, 1982, č.1, s.3/-/17/.

Úvod článku je neorganicky přičleněn k titulní problematice. Autorka nevyvětluje původ rodu ani vztah mezi rodovým jménem (predikátem) a erbovním znamením. Na jedné straně tvrdí "pod každým slovem (rozuměj: blasonu, pozn. M.B.) má tvůrčí fantazie malíře volný průchod", zatímco na druhé straně si detailně všímá velikosti a tvarové variability mluvícího znamení bubnu.

Rovněž terminologicky lze autorce mnohé vytknout - např. užívá termínu "barva" místo tinktura, "bílá" místo stříbrná, "točenka" místo točenice apod.

Autorka neuvádí ani data povýšení jednotlivých členů rodu do stavu panického, hraběcího a naposled do stavu svobodných pánů, neuvádí originální blasony udělených erbů podle majestátů, nerozlišuje přesně jednotlivé linie rodu, neví, že při udělení hraběcího stavu nebyl erb modifikován, neuvádí ani další usurpovanou úpravu hraběcí varianty erbu, neuvádí prameny, odkud erby jednotlivých příslušníků rodu blasonuje, zato literaturu, z níž svůj "příspěvek" opsala, uvádí zcela vágním odkazem "čerpáno z děl Augustina Sedláčka", přičemž i křestní jméno českého heraldického a genealogického koryfeje politováníhodným způsobem zkomolila.

Na druhé straně však podává zmatečný blason erbu Žofie Gryspakové z Bubna (1614).

Celý text nejenom že nic neříká a nic neřeší, ale navíc uvádí danou problematiku spíše do ještě většího zmatku.

Milan Buben

Věra Laudová: Cechovní znaky.

In: Panorama, 1981, č.6, s.7-12. Fotografie V. Širůčka na obálce + 7 reprodukcí v textu.

Článek informativním způsobem přibližuje cechovní organizaci, zvyklosti, přijímání členů a užívání řemeslné symboliky při nejrozličnějších příležitostech, např. na cechovních domech či v jizbách, na truhlách, nádobí a náčiní, na pečeti, vývěsních štítech, nábytku a celé řadě dalších předmětů. Autorka připomíná úzký vztah cechů k církvi a užití cechovní symboliky při náboženských obřadech, naproti tomu ovšem také při populárních cechovních slavnostech, jakými byly v Praze krejčovský "slavník" a ševcovská "fidlovačka".

Přestože autorka nesporně vychází z rozsáhlých znalostí cechovních památek ve středoevropských muzeích, zůstává článek dosti dlužen svému názvu. Chybí mu totiž soustavnější heraldické zhodnocení cechovní symboliky a vymezení rozdílu mezi užitím skutečného cechovního znaku na straně jedné a volnými variacemi řemeslných motivů v emblémech na straně druhé. Pro úplnost by také měly být podrobněji zmíněny cechovní památkovosti archivy - majestáty udělující znak, privilegia apod., na nichž nacházíme nejhodnotnější doklady cechovní heraldiky.

Doprovodné ilustrace jsou vybrány ze širokého okruhu památek včetně příkladů německé a rakouské proveniencí, mezi nimiž namátkou uvedme zajímavý pohřební štít řezanských rybářů z r. 1630 nebo původem rakouský vývěsní štít cechovního hostince z 18. stol. s odznaky šesti řemesel komponovanými do kruhů, jež jsou vloženy do společného štítu, neseného ko-

runovanými dvouocasými lvy.

Nesporným přínosem článku je popularisace historie řemeslné výroby a cechovních institucí, jakož i letmé seznámení čtenáře s účelem mnoha cechovních artefaktů, jejichž pravé poslání často nebývá návštěvníkům muzeí zřejmé.

Mojmír Chromý

Kapesní atlas světových dějin.

1. díl. Praha, Kartografie 1977. 82 s. map a plánů, 38 s. abecedního seznamu názvů.

Kapesní atlas světových dějin.

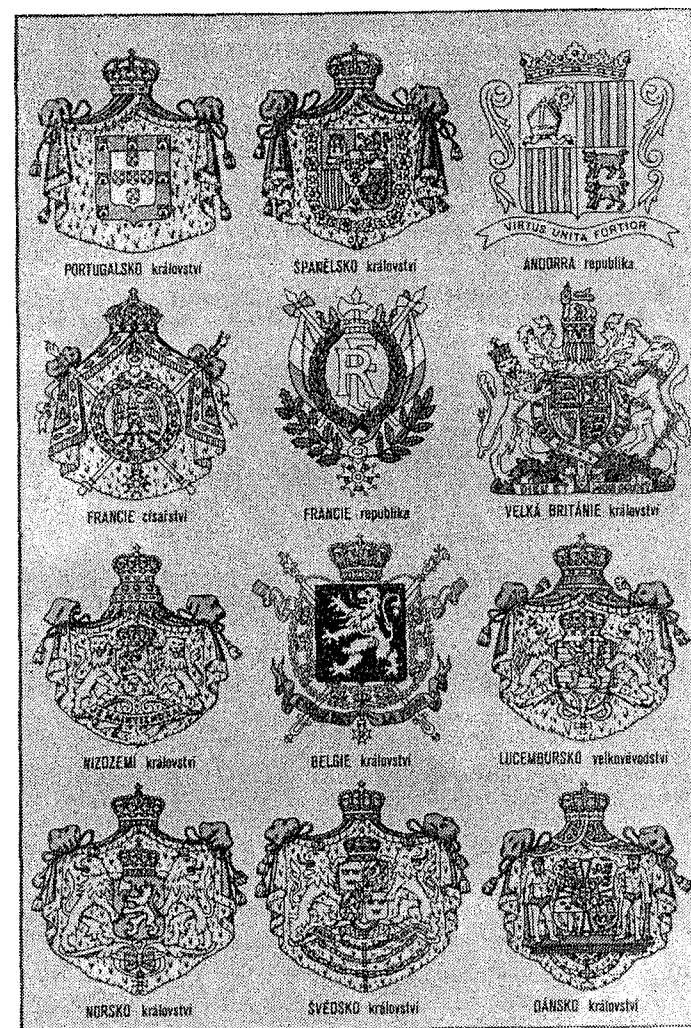
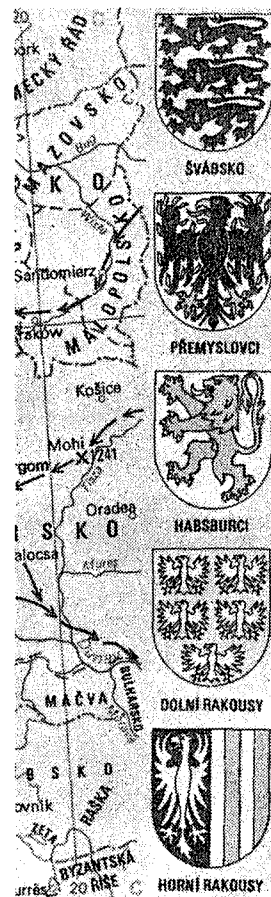
2. díl. Praha, Kartografie 1982. 81 s. map a plánů, 8 znak. tab., 29 s. abecedního seznamu názvů.

Kartografie je osvědčeným zpracovatelem i vydavatelem účelových map a atlasů. Proto je zapotřebí jednoznačně přivítat vydání obou dílů Kapesního atlasu světových dějin.

Na velkém množství map a plánů jsou zobrazeny hranice územních celků, politické a hospodářské poměry od paleolitu do počátku 17. stol. /1.díl/ a od poč. 17. stol. do r.1945 /2.díl/. Kapesní atlas vhodným způsobem doplňuje vědecké i populárně-vědecké publikace a s přihlédnutím k historickým kartografickým ukázkám má široké uplatnění. Kartografické zpracování je na vysoké úrovni, účelně ilustrované unifikovanými státními znaky a dynastickými erby. Mapový obsah byl vytvořen podle osvědčených atlasů světové úrovně a heraldické znaky podle známých evropských heraldických kompendií; mapové i heraldické podklady jsou citovány.

Bohužel ani tyto užitečné publikace se nevyvarovaly několika chyb a nepřesností. Pojmenování rodu "Habsburci" je sice gramaticky správné, ale dosti kostrbaté; je proto vhodnější užívat tvaru "Habsburkové" tak, jako říkáme "Lucemburkové" a nikoli "Lucemburci".

Obsahové náplni map je nutno vytknout používání současných názvů sídlišť na mapách postihujících určité historické období. Tak se např. můžeme dovědět z mapy "Východní Evropa od pol. XVI. do pol. XVII. stol." /1. díl, s.76-77/, že Volgograd leží v Astrachanském chanátu, Kaliningrad v Prusku apod., z mapy "Dělnické hnutí v Evropě do r. 1871" /2. díl., s.120/, že v Německu existuje Karl-Marx-Stadt a v Rakousku-Uhersku leží Bratislava. Obdobná situace je u použití názvu Istanbul a dalších. V rámci objektivit je nutné konstatovat, že způsob užití názvosloví je v atlasech po-

psán. V mapách, které zobrazují určité historické období, by mělo být použito odpovídajících zeměpisných názvů. Na rozdíl od autorů se domnívám, že zrycený způsob je anachronismem a kazí jinak velmi dobrou odbornou úroveň obou publikací.

Jaroslav Jásek

Zpravodaj Klubu genealogů a heraldiků při DKP VŽSKG.

Roč. IV./1982, č.1-2, 3, 4. Příloha Jiřího Hanáčka "Vešli do historie". Redakční rada Libuše Cimalová, Karel Hrbáček, Leopold Kaňok, Miloslav Kroček, Petr Pavlína, Jiří Stibor (od č.3 neuváděna). Klub genealogů a heraldiků při DKP Vítkovic 1982. /65 s./.

Prohlédneme-li obsah čtyř čísel a heraldicko-biografické přílohy "Vešli do historie" a přidáme-li k tomu vzornou grafickou i typografickou úpravu, můžeme konstatovat, že ostravští genealogové a heraldici odvedli ve čtvrtém ročníku svého Zpravodaje poctivou práci a přispěli tak k dalšímu rozvoji jednotlivých disciplín pomocných věd historických. Podívejme se nejprve na články heraldického zaměření.

Brněnský heraldik dr. Jiří L. Bílý je dnes již uznávaným badatelem v oblasti občanské heraldiky a sfragistiky. Ve studii "Merky neboli kamenické značky či domovní znamení" uvedl k dané problematice základní údaje a upozornil na nesporný význam merků v souvislosti s tvorbou občanských znaků a pečeti. Jeho stať je sice téměř v celé šíři založena na studiu a náročné komparaci údajů porůznu se vyskytujícími v literatuře, avšak autor si vytkl nastínit okruh problémů této doposud opomíjené oblasti. Studie je doplněna 13 ukázkami merků různé proveniencí (č.1-2, s.11-14).

Karel Hrbáček provedl v krátkém článku "Náhrobek Jiřího Sedlnického z Choltic" opravu Sedláčkova údaje z "Pýchy urozenosti". Sedláček totiž nekriticky převzal údaj z Paprockého a přisoudil, na základě neověřeného popisu náhrobníku, Sedlnickým příbuzenství s rody Pogorelů a Kunčických, zatímco Hrbáček rozbořem dokázal, že uvedené erby patří rodům Oslinských z Žitné a Kladerubských ze Svrčova. Článek je doplněn kresbami erbů z předmětného náhrobníku a fotografií erbů Sedlnických z jejich hrobky ve Velkých Albrechticích (č.1-2, s.21-23).

Ve stati "Zakódované historie v erbech" rozvíjí dr. Viktor Palivec myšlenku výkladu erbovních znamení a symboliky figur. Upozorňuje přitom na skutečné historické události, které snad mohly mít vliv na volbu erbovních znamení a zároveň připomíná některé erbovní pověsti v tom rozsahu, jak je sebrali autoři v připojeném seznamu literatury. Tato "beletrizovaná heraldika" - jak ji Palivec nazývá - má zajisté kouzlo romantiky, avšak k stanovení skutečného podílu historických událostí a z nich event. vzniklých erbovních pověstí by bylo nutné přinést hodnověrné důkazy. Lze však s Palivcem souhlasit, že i tato kulturně-historická oblast má v heraldice své místo a v budoucnu by snad bylo vhodné věnovat jí poněkud více pozornosti (č.3, s.13-15).

Genealogie je zastoupena rovněž několika hodnotnými články.

Ve stati "Mladoboleslavské mládí Františka Gallnera" představuje Jaroslav Kovář "... básníka, spisovatele, redaktora, malíře, karikaturistu ale také upřímného kamaráda, zhrálého studenta, bohémského buřtáka, satirika, nihilistu a až do kořenů lidství citlivého člověka". Stať má charakter biograficko-rodopisný, je psána čtivým slohem a se znalostí věci; doplňuje ji částečný Gallnerův rodokmen a bohatý poznámkový aparát (č.1-2, s.3-11).

Alianční erb Jindřicha Řeplinského z Berečka a Valburgy Kotulinské z Kotulína, nacházející se na průčelí značně zdevastované kapličky v areálu někdejšího zámku ve Studénce, se stal Jiřímu Stiborovi podnětem k napsání krátké genealogické statě "Řeplínští z Berečka", v níž věnoval

pozornost rodům, které byly s Řeplinskými spřízněny. Stať je sice založena pouze na předchozím studiu literatury, avšak přínosem je právě prezentace aliančního erbů na architektonické památce, která může vzhledem k současnému stavovému stavu a kategorizaci z hlediska případné památkové ochrany vzít v krátké době za své. Považujeme proto za správné a prospěšné, je-li tomuto druhu památek věnována pozornost alespoň dokumentační, když operativní správce areálu neplní své základní povinnosti uložené zákonem č. 22/1958 Sb! Stať je doplněna celkovým pohledem na objekt zchátralé kapličky a detailem snímku aliančního erbů (č.1-2, s.23-25). Ve stati "Nejstarší "sčítání lidu" v Ostravě roku 1667" se Miloslav Kroček zabývá důležitým genealogickým pramenem - "Konsignací a visitací panství hukvaldského" - německy psaným seznamem osedlých v pěti městech a 34 vsích, majetku olomouckého biskupství. Autor provedl velice obtížnou, avšak záslužnou, práci - totiž opravu transkripčních omylů a nesprávností, jichž se dopustil J. Klitzner v r. 1944, který přepis Konsignace v uvedeném roce vydal. Význam této práce ocení především aktivní rodopisci, bádající v uvedeném regionu. Stať je doplněna tabulkou osedlých (č.3, s.1-4).

"Vývod Marie Eleonory Petřvaldské z Petřvaldu na hradě Buchlově" je název statě Jiřího Stibora, který věnoval pozornost významnému genealogickému prameni obsahujícímu šest generací. Autor zde předvedl ukázkou náročné genealogické práce a zevrubné komparace souvisejících údajů; rozsah poznámkového aparátu - 79 položek - je toho dostatečným důkazem. Vývod je vyobrazen na obálce (č.4, s.3-10).

Ludvík Kozelka a Miloslav Kroček vybrali několik zajímavých zápisů z ostravské Knihy památné z l. 1565-1737, která je nyní deponována v Archivu města Ostravy (č.4, s.10-12).

Potěšitelným jevem ostravského Zpravodaje je, že věnuje pozornost i ostatním disciplínám pomocných věd historických, konkrétně sfragistice a faleristice.

Studie Františka Chocholatého "Pečetě a znak opavských Přemyslovců" představuje významný sfragistický příspěvek. Práce je založena na bedlivém studiu archivních materiálů a doplňující literatury, pečlivě uvedených v poznámkovém aparátu - celkem 34 položek. Opavské knížectví drželi jako léno nelegitimní potomci českých králů, tzv. opavští Přemyslovců. Chocholatý vychází od r. 1318, kdy král Jan Lucemburský udělil knížeti Mikuláši II. Opavsko lénem, a provádí sfragistický popis jednotlivých na listinách zjištěných pečeti tohoto a následujících knížat až do r. 1437, do vlády knížete Arnošta. Studie je doplněna 12 kvalitními reprodukcemi pečeti (č.1-2, s.14-20).

K popisu pečeti však mám terminologické připomínky. V textech se několikrát vyskytují synonymně termíny "helm - přilbice"; domnívám se, že by bylo vhodnější užívat českého názvu "přilbice" event. "přilba", který je odvozen od slov "leb", "leбка", poněvadž i druhý z uvedených termínů byl užíván ve smyslu ochranné zbroje bojovníka.

Druhý případ je ovšem závažnější. Autor totiž používá termínu "kropáč" pro označení ozdobné pokrývky pro koně; slovo se vyskytuje v textech několikrát. Tato pokrývka se však nazývá "k r o p í ř"; slovo je původu francouzského a v českém středověkém prostředí asimilovalo do podoby "kropieř" či "kropěř". Kropáč je označení pro zbraň podobnou palci či bájáku posázenou železnými hřeby. Původně byl nasazen na krátkém ratišti, v husitských válkách byl zdokonalen - upevněn na kratší řetěz a ten na dlouhé ratišti - a stal se obávanou zbraní pro sílu úderu a průbojnost.

Jestliže si v souvislosti s Chocholetého studií připomeneme práci Eri-cha Šefčíka "Pečetí těšínských Piastovců", kterou vydal Klub genealogů a heraldiků v r. 1982 (referoval o ní dr. Krejčík v předchozí Heraldic-ké ročence a na tomto místě ji znovu vřele doporučujeme pozornosti na-ších heraldiků), zjišťujeme, že region Slezska získává tímto badatelským úsilím v relativně krátké době kvalitní sfragistické práce pramenného charakteru. Doufáme, že i František Chocholetý, který s obdobnou tema- tikou vystoupil již na I. setkání genealogů a heraldiků v Ostravě v r. 1980, provede na základě svých heuristických prací v dohledné době ale- spon dílčí syntézu, jejíž výsledky by měly být vydány v samostatné pu- blikaci a vytvořit tak pendant k práci Šefčíkově.

Další sfragistickou studií je práce Jaromíra Indry "Pečetě střeleckých společností na Moravě a ve Slezsku". V rámci studia a přípravných prací pro monografii "Medaile střeleckých spolků na Moravě a ve Slezsku", kte- rou má vydat Moravské muzeum v Brně v edici Numismatica Moravia, věno- val Indra pozornost pečetím pěti střeleckých společností - Olomouc 1606, Uničov 1799, Moravský Krumlov, Frenštát pod Radhoštěm, Opava 1703 - u nichž provedl sfragistický popis; všechny zmíněné pečetě jsou kvalitně reprodukovány (č.4, s.1-3).

Faleristickou problematiku uvedl do Zpravodaje František Kopeček statí "Faleristika a československé řády". Po obecnějším úvodu do oboru a po připomenutí jediného českého vyznamenání vzniklého ještě v době Rakous- ké monarchie - Českého šlechtického kříže 1814, podrobnější studii o něm napsal Václav Měřička ve sborníku "Karel Castelin" vydaném Českou numismatickou společností - pobočkou Hradec Králové, 1973, s.97-107 - se autor podrobněji zabývá československými vojenskými medaillemi a řády: řádem Za svobodu (1918), řádem Sokola (1919), Válečným křížem 1914-1918 (1918 resp. 1920), Čsl. revoluční medailí (1918), Čsl. medailí za vítěz- ství (1920), Pamětním odznakem čsl. dobrovolce 1918-1919 (1938), řádem Bílého lva (1922). V závěru publikuje zatím zjištěné údaje o Odznaku leteckého třídního specialisty 5. leteckého pluku Brno, který je nutné považovat za faleristický unikát; odznak je vyobrazen na obálce (č.3, s.11-13).

Faleristickou tematikou se zabývají další dva články. Karel Hrbáček ve statí "Sportovní odznaky a heraldika" věnoval pozornost odznaku Sportov- ního klubu Slezská Ostrava a Jan Skutil upozornil článkem "Cyklistické odznaky ve sbírkách Moravského muzea" na zajímavou kolekci (č.4, s.12-15).

V bibliografickém příspěvku "Genealogie, heraldika a regionální dějiny v pracích studentů historie na FF UP v Olomouci za posledních 20 let" provedl Karel Müller soupis těchto prací, bohužel bez bližších údajů či stručného hodnocení (č.1-2, s.25-26).

Kromě hlavních a obsahově závažných statí a studií najdeme ve Zpravoda- ji i články mimoooborové, zprávy o činnosti Klubu a bohatou referátovou rubriku. Z ní upozornuji na článek "Bibliografická skupina", v němž Jiří Palát podal souhrnnou zprávu o činnosti ostravského bibliografic- kého pracoviště, které vzniklo na základě vzájemné dohody o spolupráci s Bibliografickou skupinou pobočky Heraldika ČNS po ostravském setkání v r. 1980.

Brněnský heraldik Jiří Hanáček je znám několika desítkám svých přátel jako autor úspěšných "Ročenek" a "Kalendářů", v nichž kresebně dokumen- toval dochované heraldické památky na brněnských architekturních. Nyní jsme se s jeho kresbami setkali i ve Zpravodaji; do 3. a 4. čísla byla zařazena heraldicko-biografická příloha "Vešli do historie". Hanáček

zde nakreslil zatím 24 známých i méně známých erbů osobností a tuto ga- lerii doprovodil krátkými biografiemi a heraldickým popisem vyobrazených erbů. Bude-li Hanáček v této práci pokračovat, získají abonenti Zpravo- daje velmi pěkné heraldické album.

Právem tedy můžeme konstatovat, že ostravští genealogové a heraldici ny- ní stojí v popředí československé heraldické a genealogické práce.

Genealogické a heraldické informace.

1982, č.1, 2, 3, 4. Příloha František Zvolský "Znaky moravských měst a městeček. Poznámky a doplňky. Sešit 2. 27 s."

Vydává jako interní tisk pro potřebu členů v nepravidelných lhůtách Ge- nealogický a heraldický klub při DK ROH Královopolské strojírny v Brně. Odpovědný redaktor František Špírk, redakční rada PhDr. Tomáš Krejčík, JUDr. Jiří L. Bílý, Vilém Walter. Brno 1982. 112 s.

Po loňském nultém čísle, o němž jsme referovali, zahájili letos brněn- ští heraldici a genealogové pravidelné vydávání zpravodaje. Odlišná te- chnologie výroby - ve srovnání s ostravským - i zvolený formát A-5 mají nepochybně vliv na celkovou koncepci. Brněnský zpravodaj je totiž zpra- vodajem ve vlastním slova smyslu; přináší především informace o činnosti Klubu, o činnosti ostatních heraldických a genealogických pracovišť a v neposlední řadě referáty o nové vydané literatuře. Přesto se domnívám, že nebude na škodu jednotlivá čísla prolistovat.

V č.1 je především zpráva o výroční schůzi, dále dva referáty o před- náškách proslavených na schůzích Klubu - "Znak města Brna" (dr. J. Adá- mek), "Vývoj malířství a jeho odraz v heraldice" (J. Hanáček). Dr. Tomáš Krejčík zde publikoval stat "Erbovník moravské šlechty", v níž věnoval pozornost osobě Ernesta Krahle, známého heraldického malíře 2. pol. 19. stol., autora zmíněného Erbovníku, který moravská zemská šlechta věnova- la čis. Františku Josefu I. v r. 1888 u příležitosti 40. výročí panová- ní. V závěru statě jsou uvedeny všechny osoby, jejichž erby se v Erbov- níku nacházejí (s.6-12).

V referátové části otiskl Vilém Walter stručnou noticku o Hanáčkových heraldických ročenkách (s.14-15), týž autor upozornil na zdařilou novo- ročenku Zdeňka M. Zengra (s.15-16) a dr. František Pícha v krátkém člán- ku "Deset let Vexilologického klubu" informoval o činnosti jediného pracoviště tohoto oboru v Československu (s.16-18).

V č.2 nalezneme informace o přednáškách - "Moravští Kounicové a restitu- ce knížecí hrobky ve Slavkově u Brna" (J. Linhart - J. Perníčka), "Vo- jenské matriky" (dr. O. Frankenberger) - a vycházce za památkami Slavko- va. Jiří Adámek v čl. "Vzpomínka na Jožu Uprku" věnoval pozornost bio- grafii i genealogii malíře Moravského Slováčka (s.27-32).

Třetí číslo přináší "Zprávu o jednání zástupců moravských genealogic- kých a heraldických klubů v Olomouci dne 27.3.1982" (s.41-42), dále ná- sledují informace o činnosti Klubu. Článek "Znak města Dubnan" informu- je o nově vzniklém znaku, přináší popis i vyobrazení (s.48-49). Obsá- hlým čl. "K citaci archivních pramenů" vysvětluje Mojmír Švábenský zá- sady, které je nutno dodržovat.

Referátové rubriky přináší podrobnější informace o řadě vydaných prací, o nových poštovních známkách se znaky čsl. měst a Jiří Hanáček zde po- drobně referuje o "III. členské výstavě heraldiky v Jílovém u Prahy" (s.66-70/).

Čtvrté číslo přináší opět především informace o přednáškové a vycházko-

vé činnosti Klubu; upozorním zde zejména na obsah přednášky Jiřího Lou-
dy "Anglický řád Podvazku a jeho vztah k českým zemím" (s.71-75).
Mojmír Svábenský věnoval pozornost přednímu moravskému genealogu Josefu
Pilaňkovi ve stati "K třicátému výročí smrti Josefa Pilaňky" (s.82-5).
"Heraldica Brunensis 1. Znaky významných brněnských osobností" je název
seriálu, v němž redakce za spolupráce výtvarníka Jiřího Hanáčka bude pu-
blikovat kratší články; zatím máme před sebou znaky Mořice Grima a Še-
bestiána Hanzelyho včetně heraldických popisů a stručné biografie (s.85-
90).

Z referátové rubriky upozorním především na oprávněně kritický článek
Viléma Waltera "Nad televizním pořadem - soutěží sběratelů - Ano - ne".
Walter zde zcela právem vytkl naprosto chybnou režijní koncepci, která
představila - také díky oběma "soutěžícím" Karlu Liškovi a Emilu Konopás-
kovi - heraldiku nikoli jako vědní disciplínu ale jako sběratelský obor
postavený na roven sběratelství obalů od žvýkaček a sýrů. "Ptám se," pí-
še Vilém Walter, "zasedal v porotě vůbec nějaký specialista a znalec he-
raldiky?" Na tuto zřetelnou otázku můžeme dát jednoznačně negativní od-
pověď a podle toho také pořad dopadl; zase o jednu "popularizaci" heral-
diky na veřejnosti více! (s.96-98).

Dr. Jiří L. Bílý vypracoval podrobnou zprávu o "Prvním sympoziu o sloven-
ské heraldice", které se konalo ve dnech 7.- 8.9.1982 v Trenčíně (s.98-
108).

Samostatné příloze Františka Zvolského budeme věnovat pozornost v příští
Heraldické ročence.

Brněnští genealogové a heraldici mají za sebou první ročník Klubového
zpravodaje a bylo by snad na místě zhodnotit jejich úsilí. Jak již bylo
řečeno v úvodu, jedná se o tiskovinu, která má skutečně charakter zpra-
vovadaje a tento charakter vychází z celkové koncepce heraldické a genea-
logické práce, zároveň je však poznamenán pracovními možnostmi Klubu ja-
ko celku i jeho jednotlivých členů. Sympatickým rysem práce úzkého re-
dakčního kruhu je, že se nesnaží potisknout určitou kvótu papíru za kaž-
dou cenu, ale naopak publikují tolik, kolik mohou kvalitně zpracovat.
Jak jsem již naznačil v referátu v předchozí Heraldické ročence, bylo
by patrně k prospěchu rozvoje moravské genealogie a heraldiky, aby obě
pracoviště - ostravské i brněnské - si vymezila vzhledem k daným možnos-
tem sféry zájmů a našla cestu k úzké vzájemné spolupráci.

Pavel Palát

Ještě k 550. výročí řádu Zlatého rouna (1430-1980)

Zaokrouhlená výročí významných kulturně-historických událostí bývají
zpravidla vítaným podnětem nejen k oslavám ale též k vzniku literárních,
hudebních, výtvarných či jiných uměleckých děl; 550. výročí založení řá-
du Zlatého rouna burgundským vévodou Filipem Dobrým (10. ledna 1430) k
významným výročím kulturních dějin lidstva bezesporu patří.
Heraldici, kteří jsou sdruženi v České numismatické společnosti - poboč-
ce Heraldika, si toto výročí připomněli již v roce 1976 - jaksi ve čtyř-
letém předstihu - studií Alfréda C. Wierera nazvanou "Potence", publiko-
vanou v Heraldické ročence 1976, s.43-81. Autor věnoval zevrubnou pozor-
nost velkému zlatému náhrdelníku, vzniklému po roce 1517, který nosí při
slavnostních příležitostech král heroldů řádu Zlatého rouna. Náhrdelník,
v pořadí již druhý, je ozdoben erby 52, resp. 51, řádových rytířů; erby

jsou vyobrazeny a heraldicky popsány a kromě toho věnoval autor též po-
zornost krojům a úřadům řádových důstojníků, kteří působili na dvoře su-
veréna řádu.

K Heraldické ročence 1981 vytvořil Zdirad J. K. Čech přílohu "550 let
Řádu Zlatého rouna" s průvodním slovem MUDr. Františka Lobkowicze, v níž
nakreslil a popsal erby některých řádových rytířů z počátečního období
existence řádu.

Patrně poslední připomínkou výročí je stať předního čl. faleristy, au-
tora řady odborných studií i knih, Václava Měřičky - "Zlaté rouno ve fa-
leristice a v numismatice" (zatím 1. a 2. část) otištěná v Numismatic-
kých listech, XXXVIII./1983, č.1, s.13-18; č.2, s.45-50. První část je
věnována materiálu; autor výběrově uvedl portrétní medaile a mince bohe-
mické provenience, na nichž jsou vyobrazení rytíři řádu s kolanou a
charakteristickým beránkem. Defilují tak před námi postavy a osobnosti v
českých dějinách nikoli nevýznamné: král Ludvík II. Jagellonský - první
český rytíř řádu (1516), nejvyšší kancléř Českého království Vratislav z
Pernštejna (1555), Zdeněk Vojtěch z Lobkowicz (1620), Karel Ferdinand
hr. z Valdštejna a Humbert hr. Černín (oba od r. 1675) a další. S vyo-
brazením kolany se však setkáme nejen na mincích či medailích ale rovněž
na nemovitých památkách; kolana zde zpravidla obtáčí rodový erb zasazený
do průčelí paláců apod. Měřička uvádí příklady několik, mezi nimi též
erb hr. Kinských, který se nachází na čelní fasádě monumentálního paláce
Golz-Kinských na Staroměstském náměstí v Praze; erb, jako ostatně celý
palác, by však bylo třeba odborně restaurovat vč. obnovení tinktur, ne-
boť ty již jen tušíme pod nánosem prachu a letité patiny.

Druhá část je věnována historii. Autor zde stručně vzpomíná vzniku du-
chovně-rytířských řádů v počátečním období křížových výprav do Svaté ze-
mě; z tradic těchto řádových společenství později vznikaly první světské
rytířské řády s poněkud odlišnou vnitřní strukturou i ideovým základem.
Řád Zlatého rouna patří k tzv. velkým rytířským světským řádům a Měřička
jej klade jako čtvrtý v pořadí za anglický řád Podvazku založený v roce
1348 králem Edvardem III., savojský řád Tajemství Zvěstování (Annunzia-
ta) založený mezi lety 1360-1363 savojským vévodou Amadeem VI. a uherský
řád Obráceného či Nepokořeného draka založený kolem r. 1408 Zikmundem
Lucemburským a zaniklým jeho úmrtím v r. 1437. (+9.prosince 1437)
V závěru této části pojednání se autor podrobněji zabývá historickými
okolnostmi a souvislostmi, které vlastnímu založení řádu předcházely.
Byla to patrně osudná bitva u Nikopole svedená ve dnech 25.-28. září
1396 mezi křesťanskými a tureckými vojsky, v níž křesťané utrpěli totál-
ní porážku, v níž burgundští vévodové Filip Smělý a jeho syn Jan Nebo-
jácny upadli do zajetí a Zikmund Lucemburský jen stěží vyvázl. Trvalo
však ještě 34 let, než Janův syn Filip Dobrý se odhodlal k založení pev-
né řádové organizace, jejímiž suverény se od r. 1477 stali Habsburkové.
Nechci tvrdit, že by Měřičkova stať přinášela zcela nové a dosud nezná-
mé historické skutečnosti, takto ostatně ani není koncipována. Její pří-
nos spatřuji právě v poutavé formě zpracování a v doprovodných ilustra-
cích - fotografických medailí a mincí - kterých snad mohlo být více.
Vnímavému čtenáři pak může tato stať posloužit jako základ pro hlubší
studium problematiky z různých aspektů faleristických, numismatických a
v neposlední řadě též heraldických.

Pavel Palát

Sto let Bílkových "Konfiskací"

Letos je tomu 100 let, kdy vyšlo v Praze nákladem Musea kr. Českého dvousvazkové dílo Tomáše V. Bílky "Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618".(1)

Tomáš Václav Bílek se narodil dne 30. září 1819 v Deštné u Jindřichova Hradce; tam také vystudoval gymnázium a potom se zapsal na filosofickou fakultu v Praze. Studium ukončil v r. 1840 aprobací pro český jazyk a literaturu, pedagogiku, estetiku, latinu, řečtinu a historii. Poté vyučoval na malostranském a později litoměřickém gymnáziu, v r. 1848 přešel již jako profesor na gymnázium písecké, v r. 1853 se stal ředitelem gymnázia v Hradci Králové a r. 1867 ředitelem Akademického gymnázia v Praze. V r. 1873 byl pro své politické názory dán do výslužby, sice s čestným uznáním; vyučoval však ještě po tři roky na obecném reálném gymnáziu v Praze. V říjnu r. 1876 ukončil pedagogickou činnost a začal se zcela věnovat svému monumentálnímu dílu - "Dějinám konfiskací v Čechách". Kromě tohoto objemného díla napsal mimo práce pedagogického zaměření několik dalších historických děl.(2)

Od r. 1884 byl mimořádným členem Královské české společnosti nauk. Zemřel v Karlíně dne 6. března 1903; od jeho smrti uplynulo letos osmdesát let.

V předmluvě k "Dějinám konfiskací", která obsahuje 150 stran, Bílek zdůvodňuje, proč přikročil k tomuto rozsáhlému dílu. Ukazuje na nepřesnost a neúplnost stávajících publikací o pobělohorských konfiskacích.(3) Podrobně popisuje průběh konfiskací a činnost jednotlivých konfiskačních komisí a shrnuje výsledky tří konfiskačních vln: Konfiskace po Bílé hoře, kdy bylo třemi komisemi odsouzeno celkem 680 osob; tzv. frýdlantské konfiskace po saském vpádu v letech 1631-1632, odsouzeno 335 osob a tzv. "valdštejnské" konfiskace z r. 1634. Dokládá, že z 926 panství v Čechách bylo 491 zkonfiskováno; v tomto počtu bylo 275 velkých dominií, takže lze říci, že byly celkem zkonfiskovány tři čtvrtiny Čech. Většina královských měst ztratila mnoho ze svého majetku; 17 městům byl zkonfiskován veškerý nemovitý majetek.

Za rozsáhlou předmluvou následuje abecední seznam osob a měst s podrobným výčtem konfiskovaného majetku. Text obsahuje celkem 1470 stran a je doplněn obsáhlým rejstříkem.

Bílek pro toto dílo použil rozsáhlého archivního materiálu; desky zemské, desky dvorské, Libri confiscationis a hlavně protokoly konfiskačních komisí, uložené dnes ve Státním ústředním archivu v Praze, fond Stará manipulace, sign. C 215.(4) V materiálu fondu prostudoval celkem 103 svazky, z nichž každý obsahoval několik set jednotlivých spisů.

Třebaže pobělohorské období je tradičním a často zpracovávaným úsekem českých dějin, je pozoruhodné, že statistickému zpracování - až na výjimky (5) - dosud historikové nevěnovali náležitou pozornost. Konfiskace přitom osvětluje sociální, národnostní a hospodářské změny, které probíhaly v Čechách v 17. stol., a Bílkova práce se přímo nabízí ke statistickému zpracování.

Tuto anomálii konstatuje Petr Čornej ve své studii "Vliv pobělohorských konfiskací na skladbu feudální třídy"(6), která je v podstatě výtahem z jeho diplomní práce "Proměna feudální třídy v Čechách v pobělohorských konfiskacích". V této studii na základě práce Bílkovy sleduje strukturu opoziční protihabsburské šlechty, s využitím statistické metody. Upozorňuje, že Bílkovy "Dějiny konfiskací" nejsou vždy zcela úplným a spolehlivým materiálem, takže údaje z nich je nutné doplňovat a srovnávat s

jinými prameny; Čornej se např. liší v počtu odsouzených osob v první vlně konfiskací - uvádí 724, Bílek 680 - z celkového počtu obžalovaných 1394 osob, z nichž bylo 670 osvobozeno. Čornej si klade několik zásadních otázek, které řeší ve své práci:

1. Jaké bylo majetkové, náboženské a politické složení české šlechty, která se angažovala ve stavovském povstání?
2. V kterých oblastech byla aktivita opoziční šlechty největší?
3. Jak velkou měrou mohli povstání ovlivňovat příslušníci cizích šlechtických rodů, které přicházely do Čech v průběhu 16. stol.?
4. Které oblasti byly konfiskacemi postiženy nejvíce?
5. Jak silné majetkové pozice získala po ukončení konfiskací "nová" šlechta?

Čornej také uvádí některá zajímavá zjištění. Tak např. stavovského povstání se účastnilo poměrně velké procento katolíků - 15,9%, což je 220 jednotlivců z celkového počtu 1394 obžalovaných. Dále se zmiňuje o konfiskační praxi, která se opírala o dvě kritéria: 1. míra provinění jednotlivce, 2. hodnota a výnosnost majetku. Zmíněných 670 osob bylo např. osvobozeno především proto, že jejich majetek nesliboval podstatný zisk.

Studie Petra Čorneje obohatila náš pohled na pobělohorské změny v české společnosti. Bílkovy "Dějiny konfiskací" přináší téměř po stu letech další výsledky, které v širším rámci české historiografie nemohou být přehlédnuty.

Stanislav Hošťálek

Poznámky:

- (1) Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618.
Dle pramenů sepsal Tomáš V. Bílek, vysloužilý ředitel císař. král. akademického gymnasia Pražského. Spisů musejních číslo CLV. V Praze. V komisi u Františka Řivnáče. 1882.
Novočeská bibliothéka vydávaná nákladem Musea Království českého. Číslo XXV. Tomáše V. Bílky Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618. V Praze. V komisi u Františka Řivnáče. 1882.
- Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618.
Dle pramenů sepsal Tomáš V. Bílek, vysloužilý ředitel císař. král. akademického gymnasia Pražského. Spisů musejních číslo CLV. Část druhá. V Praze. V komisi u Františka Řivnáče. 1883.
Novočeská bibliothéka vydávaná nákladem Musea Království českého. Číslo XXV. Tomáše V. Bílky Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618. Část druhá. V Praze. V komisi u Františka Řivnáče. 1883.
- (2) Nejznámější z nich jsou:
Statky a jmění kolleji jesuitských klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od Josefa II. zrušených. Praha, F. Bačkovský 1893. 472 s.
Dějiny řádu Tovaryšstva Ježíšova. Praha, F. Bačkovský 1896. 550 s.
Reformace katolická v Čechách. Praha, F. Bačkovský 1892. 336 s.
Beiträge zur Geschichte Waldstein's. Prag, n.vl. 1886. 362 s.
- (3) Rieggers Materialien zur Statistik Böhmens. Prag 1788.
d'Elvert, Christian: Weitere Beiträge zur Geschichte der böhmischen Länder in 17. Jahrhunderte. Brünn 1868.

- (4) Fond Stará manipulace obsahuje spisy do roku 1649, které vznikly z činnosti české dvorské kanceláře, kanceláře místodržících a české komory. Dodatečně sem byly zařazeny také některé pozdější spisy do r. 1748, tzv. "reponenda".
- (5) Snider, F.: The Restructuring of the Bohemian Nobility in the Seventeenth Century. Disertační práce. Z ní komentovaný výťah - Polišenský, J. - Snider, F.: Změny ve složení české šlechty v 16. a 17. století. In: ČSČH, XX./1972, s.512-527. Obdobná práce pro Moravu - Matějsek, F.: Bílá hora a moravská feudální společnost. In: ČSČH, XXII./1974; s.81-104.
- (6) Studie je součástí rozsáhlejšího materiálu Proměny feudální třídy v Čechách v pozdním feudalismu. In: Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica 1. Studia historica XIV. Praha, Universita Karlova 1976.

2. pracovní schůzka zástupců

GH-klubů dne 30. října 1982 v Olomouci

Na prvé setkání genealogicko-heraldických sekcí, které se konalo dne 27. 3. 1982 a na něž byli pozváni pouze zástupci moravských skupin, navázala 2. schůzka, která se opět uskutečnila v salonku restaurace Jednota za účasti tří moravských (Brno, Olomouc, Ostrava) a tří českých (Česká heraldická a genealogická společnost, GH-klub v Ústí n/Orl. a pobočka Heraldika ČNS) organizací.

Účelem setkání bylo prohloubení vzájemné informovanosti, koordinace akcí a pláňů a výměna názorů na některé otázky obecného zájmu. Schůzku řídil jednatel olomouckého GH-klubu Leopold Podmolík.

V úvodu informovali zástupci jednotlivých delegací o činnosti svých organizací za uplynulou dobu. V této souvislosti bylo hovořeno zejména o publikační, přednáškové, výstavní, zájezdové i ostatní badatelské činnosti klubů nebo užších pracovních týmů.

Následovala informace předsedy ostravského GH-klubu Vladimíra Kejly o připravovaném II. setkání genealogů a heraldiků v Ostravě, které se bude konat v Domě kultury pracujících VŽKG ve dnech 15. a 16. října 1983. Součástí informace o tomto setkání bylo také vyhlášení tematických okruhů.

Předseda brněnského GH-klubu, František Špírk, podal návrh na edici společných meziklubových genealogicko-heraldických aktualit, jejichž vydávání dostupnou reprografickou technikou by nebylo vázáno na kapacitní možnosti a dodací lhůty tiskáren. K návrhu se rozprádebata, v níž zástupci ostatních klubů nabídli své cyklostylované tiskoviny pro případné pohotovostní zveřejňování aktualit bez nutnosti vytvářet další publikační platformu.

Zástupci brněnského a ostravského klubu nabídli výměnu přednášejících; v praxi se ovšem ukazuje cesta přednášejícího na značnou vzdálenost jako velmi namáhavá a nevýhodná. V této souvislosti byly posuzovány také přednosti a nevýhody výměny přednášek na magnetofonových záznamech.

V další části schůzky informovali zástupci jednotlivých klubů o plánech činnosti na rok 1983, zejména na poli edičním. Dr. J. Honc, jako zástupce České heraldické a genealogické společnosti, k tomu navrhl vytvoření pracovních týmů, které by systematicky řešily některé dílčí genealogické

otázky.

Závěrečným bodem schůzky byla diskuse, která se po několika méně významných tématech omezeného dosahu soustředila na hodnocení úrovně současného heraldického písemnictví, publikovaného na stránkách tiskovin vydávaných jednotlivými zúčastněnými organizacemi. Prof. Pavel Palát, který po 5 let provádl spolu s dalšími členy pracovního týmu komplexní bibliografickou exercepci kmenových časopisů, vycházejících v letech 1901-1980 na území České socialistické republiky v české řeči, vyjádřil přesvědčení, že výsledky provedené bibliografické exercepce a následné anotace jej opravňují k zaujetí kritických výhrad k nedostatečné odborné úrovni řady publikovaných prací z předešlých let. Ani úroveň heraldických kreseb není dle Palátova názoru uspokojivá. Žádoucí by bylo zvýšení odborné-badatelské kvality, sjednocení heraldické terminologie i vyšší výtvarná náročnost. K přednesené kritice zaujal stanovisko dr. Honc, který střídavě konstatoval, že v heraldice ani v genealogii neexistuje autoritativní orgán, že obě disciplíny jsou převážně pěstovány nadšenými autodidakty, přičemž se dosud nezdařilo dosáhnout potřebného prolnutí jejich práce s činností odborníků na úseku pomocných věd historických, jako je tomu již po dlouhou řadu let u numismatiků. K předneseným podnětům se vyjádřil také další zástupce České heraldické a genealogické společnosti Josef Štrnad, který komentoval okolnosti vedoucí v některých případech ke snížení náročnosti redakčních rad. Dr. Holinková z olomouckého GH-klubu doporučila dopracovat se vyšší úrovní publikovaných článků pomocí odborného lektorování, přičemž autoři musí připomínky odborných lektorů chápat jako pomoc jejich práci, nebyt osobně nedůtkliví a mít na zřeteli především objektivní prospěch věci.

Závěrem jednání bylo přijato usnesení, které shrnuje základní myšlenky z projednávané problematiky a předpokládá uspořádání další schůzky dne 16. dubna 1983. Pořádající GH-klub Olomouc vyvinul veškerou snahu o zpříjemnění pobytu delegátů, kteří měli možnost během polední přestávky shlédnout improvizovanou výstavku překrásných erbovních miniatur olomouckého heraldika B. Zankela. Velmi cenné byly rovněž neoficiální pracovní a osobní kontakty mezi členy skupin, při nichž došlo k nejedné dohodě o další spolupráci, zejména na úseku ediční činnosti.

Mojmír Chomý

Eduard Šimek: Numismatické listy I - XXX/1945 - 1975. Rejstřík.

Praha, Národní muzeum 1981. 136 s., něm. mutace bibliografického schématu, autorský rejstřík.

Bývá dobrým zvykem, že k významným vědeckým časopisům jsou pořizovány rejstříky a to buď průběžně nebo za určité období. Třicet ročníků Numismatických listů si zajisté zasloužilo námahu vynaloženou dr. Eduardem Šimkem, neboť v obecné rovině věcně zpřístupnilo obsah tohoto časopisu. Domnívám se proto, že Šimkova práce si zaslouží podrobnějšího rozboru; budíž těchto několik řádků pouze upozornění na vydání dlouho očekávané bibliografické pomůcky. Členové pobočky Heraldika si mohou Rejstřík objednat výhradně prostřednictvím výboru pobočky, nikoli přímo na ústředí. Cena jednoho výtisku činí 25,- Kčs; odběratelům Numismatických listů vřele doporučujeme.

Pavel Palát

ZPRÁVY ČNS

pobočka Heraldika

Deset let heraldické práce v České numismatické společnosti

Když na jaře roku 1973 zanikl Klub vojenské historie při Vojenském historickém muzeu v Praze, byla většina jeho odborných sekcí převzata Svazem pro spolupráci s armádou v Praze 3; Heraldická sekce však byla odmítnuta, protože se nejednalo o sekci se současným vojenským charakterem.

Trvalo více než rok, než náš kolektiv našel díky pochopení a zájmu nové zázemí v rámci České numismatické společnosti. Dne 13. května 1974 byli někdejší představitelé zrušené Heraldické sekce - JUDr. Zdeněk M. Zenger jako předseda a pokladník Rudolf Jukl - pozváni na zasedání ústředního výboru České numismatické společnosti do Ústředního kulturního domu železničářů v Praze, kde oficiálně přednesli žádost o zřízení heraldického klubu. Žádost byla vzata na vědomí s podmínkou, že k ustavení heraldické pobočky je třeba, aby žádost podporovalo nejméně 30 zájemců. Byl ustaven přípravný výbor, v němž Českou numismatickou společnost zastupovali tehdejší její předseda PhDr. Pavel Radoměřský a další členové výboru - JUDr. Miroslav Vojtěchovský, Julius Sém, Ing. Eduard Polívka a Jaromír Stach - heraldická skupina byla zastoupena JUDr. Zdeněkem M. Zengerem, Rudolfem Juklem a PhDr. Milanem Bubnem. V tomto složení se přípravný výbor sešel dne 23. května 1974 v zasedací místnosti České numismatické společnosti v Praze 4 - Podolí, Levá ul. 11, aby projednal modalitu ustavení heraldického klubu za těchto podmínek:

1. Heraldický klub bude mít statut pobočky České numismatické společnosti.
2. Přijímání členů Heraldického klubu bude uskutečňováno na základě platných Stanov.
3. Zakládající členové Heraldického klubu se písemně přihlásí za členy České numismatické společnosti, přičemž pro tento případ bude učiněna výjimka ze Stanov v tom smyslu, že nebudou požadováni dva ručitelé a odpadne půlroční čekací lhůta.
4. Členové Heraldického klubu vezmou na vědomí, že jakékoliv příspěvky pro činnost Klubu jsou dobrovolné a jejich výši stanoví plenární schůze Klubu.

Dále bylo zástupcům vytvářejícího se Heraldického klubu uloženo podat oficiální písemnou žádost o ustavení a vypracovat koncepci činnosti.

Na schůzi ústředního výboru České numismatické společnosti dne 10. června 1974, které se za přípravný výbor Heraldického klubu zúčastnili JUDr. Zdeněk M. Zenger a PhDr. Milan Buben, bylo předloženo 30 prohlášení bývalých členů Heraldické sekce se souhlasem o ustavení, dále písemná žádost o zřízení Heraldického klubu a návrh koncepce činnosti. Předložené materiály byly ústředním výborem přijaty a schváleny. Bylo však stanoveno, že znění programu Heraldického klubu lze měnit pouze se souhlasem dvou třetin členů Klubu a po schválení ústředním výborem České numismatické společnosti. Autorem přijatého návrhu koncepce činnosti, který se stal posléze programem Klubu, byl Jaromír Stach. Datum 10. června 1974 znamená oficiální založení Heraldického klubu České numismatické společnosti.

Na téže schůzi bylo přítomným zástupcům Klubu uloženo svolat do 14 dnů ustavující schůzi; ta se konala dne 25. června 1974 v kavárně Zimní stadion za přítomnosti 15 členů. Úvodem byla podána zpráva o průběhu přípravných prací, směřujících k ustavení Heraldického klubu, a poté byly provedeny volby. Předsedou byl zvolen JUDr. Zdeněk M. Zenger, členy výboru PhDr. Milan Buben, Rudolf Jukl, PhDr. Pavel R. Pokorný, Jaromír Stach a Alfred Ch. Wierer. Na ustavující schůzi bylo zahájeno jednání o možnosti vydávat Heraldickou ročenku, která by nahradila zaniklé Erbovní sešity, které vydávala Heraldická sekce Klubu vojenské historie při Vojenském historickém muzeu v Praze.

Další schůzky Heraldického klubu ČNS byly převážně věnovány náplni a úpravě Heraldické ročenky na rok 1974. Nakonec bylo zvoleno toto schema: úvodní část věnovat kalendáři na průběžný rok se souborem znaků určitého okruhu nebo výročí, dále by následovala zpráva o činnosti Heraldického klubu za uplynulý rok, poté článek o heraldice a řádek některé světové oblasti, po něm by následovaly statě teoretického, muzejního nebo regionálního charakteru a závěr by byl věnován významným výročím osobností a měst. Podle tohoto schématu byla již redigována Heraldická ročenka na rok 1974, která byla vydána koncem téhož roku.

Koncem roku 1975 přichází do Heraldického klubu prof. Pavel Palát, který se později velmi přičinil o rozšíření ediční činnosti a o celkovou úroveň klubových schůzek, které přenesl do tichého a příjemného prostředí zasedací síně Pražského střediska státní památkové péče a ochrany přírody ve starém gotickém domě "U zlatého orla" na Starém Městě pražském (Praha 1, Malé nám. 13).

Dne 4. července 1978 došlo v souladu se Stanovami České numismatické společnosti k formální změně názvu Heraldického klubu, který se od té doby nazývá "Česká numismatická společnost - pobočka Heraldika".

Činnost pobočky Heraldika je velmi bohatá a rozmanitá. Svědčí o tom nejen všechny dosud vydané Heraldické ročenky, ale hlavně frekvence a program jednotlivých schůzek.

Dlouholetý místopředseda pobočky Heraldika, PhDr. Milan Buben, který pořizuje z každé schůzky stručný zápis, má zpracovanou statistiku schůzek pobočky od ustavující schůze konané dne 25.6.1974 do 20.4.1982 včetně. Z tohoto přehledu vyplývá, že v uvedeném období se konalo 155 schůzí, jichž se zúčastnilo celkem 2720 osob při frekvenci 125 různých fyzických osob, což činí průměr 17,55 osob na jednu schůzi a 21,76 na jednu fyzickou osobu. Na 155 schůzích měli přítomní možnost vyslechnout 115 přednášek vesměs značně vysoké odborné úrovně od 34 různých přednášejících a lektorů. Pobočka Heraldika, nemajíc vlastní klubovní místnosti, byla nucena často měnit místa konání svých schůzek a členové se musili mnohdy spokojit s prostředím pro vážnější odbornou práci značně nevyhovující. V uvedeném období to byla tato místa: vinárna Orlik - 3x, Klub čsl. novinářů - 12x, kavárna Adria - 11x, zasedací síň Pražského střediska státní památkové péče a ochrany přírody - 121x, naposledy výstavní místnost Fotoklubu ČKD Praha - 8x. Různorodé prostředí mělo pochopitelně vliv na účast členů; nejvíce členů bylo na schůzce konané dne 29.10.1980 - 39, nejméně v dosti nevhodném prázdninovém termínu dne 8.7.1975 - 6. Právě z hlediska vhodnosti prostředí byla nejlepší klubovna Pražského střediska státní památkové péče; v té době dosáhla zejména přednášková činnost kulminačního bodu. V uvedeném období nejpilněji docházeli na schůzky dr. Pokorný - 142x, dr. Zenger a Karel Liška - 131x, dr. Buben - 128x a prof. Palát - 122x. Mezi přednášejícími se nejčastěji objevují jména: prof. Palát - 24x, dr. Pokorný - 16x, dr. Hošťálek - 10x, dr. Buben a dr. Zenger - 7x.

Pobočka Heraldika podává každoročně na stránkách Heraldických ročenek zprávy o činnosti za uplynulé období, přehled funkcionářů a seznam proslovených přednášek. Členové pobočky jsou rovněž informováni prostřednictvím informačních letáků, které jsou vydávány zpravidla dvakrát ročně a obsahují především údaje o schůzovní a přednáškové činnosti. Se zřetelem na mimopražské členy, kteří se nemohou schůzek pravidelně zúčastňovat, byla v roce 1978 založena edice DOCUMENTA HERALDICA, v níž v jednotlivých sešitech byly vydány vybrané přednášky, proslovené na schůzích pobočky. Doposud byly vydány dvě řady - I., II. - které obsahují celkem devět sešitů. Přednášky a studie většího rozsahu a doplněné zpravidla ilustracemi či fotografiemi jsou zařazovány do jednotlivých svazků Heraldických ročenek, neboť použitá technika tisku sešitů edice DH neumožňuje reprodukci ilustrací.

Činnost členů pobočky Heraldika však není omezena jen na pořádání schůzí a čtení přednášek. Někteří se věnují vážné badatelské práci různého tematického zaměření a charakteru, jejíž výsledky mají širší dosah, neboť mohou být v praxi účinně uplatněny. Na některé členy pobočky Heraldika se totiž obracejí nejen soukromníci ale též různé instituce (např. muzea, archivy, galerie, památkové orgány, restaurátoři apod.) s dotazy nebo žádostmi o poskytnutí odborné porady či přímo spolupráce při řešení někdy dosti

obtížných heraldických problémů. Zde je na místě vzpomenout především PhDr. Pavla R. Pokorného, na něhož se většina dotazů soustřeďuje. Přestože tyto formy odborné spolupráce nemají charakter znaleckých expertis ve smyslu zákonných norem, svědčí jejich početnost a množství hodin vynaložené námahy o vysoké společensko-politické prospěšnosti heraldické práce a o ideově správné interpretaci heraldických znalostí, které tak v širokém kontextu napomáhají k posílení a udržení kulturně-historických tradic se současností.

Rovněž je nutné připomenout neméně významnou a záslužnou činnost, které se již po několika let věnují Ing. Mojmír Chromý a Ing. František Kučera, kteří provádějí komplexní dokumentaci dochovaných hmotných heraldických památek zejména funerálního charakteru ve zvolených regionech. Obdobně se na některé členy pobočky Heraldika obrátil Městský výbor Socialistické akademie v Praze se žádostí o proslovení přednášek pro Lidovou universitu v cyklech s názvem "Kapitoly z heraldiky". Na jaře r. 1983 proběhl již IV. semestr; vysoká návštěvnost svědčí nejen o oblibě a zájmu veřejnosti o heraldickou tematiku ale též o odborné úrovni jednotlivých přednášejících. Pobočka Heraldika má v pracovním programu zakotvenou spolupráci s ústředím České numismatické společnosti; je však škoda, že také ostatní pobočky Společnosti nevyužívají poradenských možností z oblasti heraldiky tak, jak to činí jiné instituce a ústavy.

Někteří z členů pobočky Heraldika se zúčastnili I. celostátního setkání genealogů a heraldiků v Ostravě v r.1980, které bylo prvním vážnějším pokusem o sjednocení koncepce genealogické a heraldické práce v Československu. Podrobnou zprávu jsme otiskli v Heraldické ročence 1981, s.88-89. Jména mnohých členů pobočky Heraldika - dr. Zenger, Karel Liška, dr. Příbyl, dr. Mucha - se objevila na veřejnosti jako autorů nově vydaných heraldických publikací.

Zcela výjimečným plodem trpělivé a nesmírně náročné práce několika členů pobočky Heraldika je projekt Bibliografie české práce heraldické 1901-1980. Neformální pracovní skupina vznikla na sklonku roku 1976 a v následujících pěti letech pod vedením prof. Pavla Paláta provedli její členové - PhDr. Stanislav Hošťálek, Jaroslav Jásek, PhDr. Pavel R. Pokorný - komplexní bibliografickou excerpci a následnou anotaci heraldického písemnictví tzv. oborových či kmenových tiskovin, vycházejících na území ČSR v české řeči v letech 1901-1980, a shromáždili tak na 4000 bibliografických záznamů věcně uspořádaných. Postupné vydávání výsledků této práce převzal iniciativně Klub genealogů a heraldiků v Ostravě, jehož řádnými členy všichni autoři Bibliografie jsou a zároveň spolupracují s obdobným bibliografickým pracovním týmem v Klubu ustaveném. Tato speciální bibliografie české heraldické práce - v r. 1983 budou postupně vydány sešity I. dílu - se stane zajiště vitanou studijní pomůckou nejen pro genealogy a heraldiky ale i pro regionální badatele, kronikáře, studenty

a zájemce o pomocné vědy historické vůbec.

Pobočka Heraldika může po prvním desetiletí své existence s uspokojením konstatovat, že výsledky vykonané práce jsou ku prospěchu nejen jednotlivcům ale především celé společnosti a čestně reprezentují postavení České numismatické společnosti jako významné kulturní a odborné instituce. Je samozřejmé, že i v naší práci existuje ještě řada problémů, s nimiž je třeba postupně se vyrovnávat, ale našim krédem do druhého desetiletí zůstává i nadále snaha oprostit se od pouhého sběratelského zájmu o heraldiku a místo toho zaujímat přísně vědecká, kritická a společensky přínosná stanoviska v této, dnes velmi populární, oblasti pomocných věd historických.

Zdeněk M. Zenger
Milan Buben

Životní výročí

Současně s 10. výročím trvání pobočky Heraldika České numismatické společnosti připomenou si její členové i vzácné jubileum prvního a dosavadního předsedy JUDr. Zdeňka M. Zenger a, který se narodil dne 5. listopadu 1913. Biografický medailonek jsme otiskli v Heraldické ročence 1978 při příležitosti jeho 65. narozenin.

Výbor České numismatické společnosti - pobočky Heraldika si dovoluje popřát jménem všeho členstva jubilantovi hodně zdraví a sil do dalších let

mfawb

Zdeněk M. Zenger:
Knižní značka pro
Ing. Mojmíra Chromého

HERALDIKA

pobočka České numismatické společnosti v roce 1982

Od poslední řádné výroční schůze pobočky Heraldika České numismatické společnosti v Praze, která se konala dne 12. ledna 1982 v místnosti Fotoklubu ČKD, Praha 1 - Nové Město, Nekázanka 4, probíhaly členské schůze pravidelně každých 14 dní - s výjimkou července a srpna - vždy v úterý v místnosti Fotoklubu. Na schůzích byly prosloveny následující přednášky:

- 26.1. JUDr. Zdeněk M. Zenger:
Mnichovské heraldické kalendáře.
- 9.2. PhDr. Pavel R. Pokorný:
Rytířský sál píseckého hradu.
- 23.2. Prof. Pavel Palát:
Mámoňní heraldická symbolika.
- 9.3. PhDr. Pavel R. Pokorný:
Problematika určování heraldických památek.
- 23.3. PhDr. Milan Buben:
Heraldický popis znaku - praktický kurs.
- 6.4. PhDr. Tomáš Krejčík:
Erbovní listiny - miniatury erbů, malířství, typologie.
- 20.4. Prof. Pavel Palát:
České heraldické a rodopisné časopisy.
- 4.5. PhDr. Milan Buben:
Erby evropských panovníků.
- 18.5. Ing. Mojmír Chromý - Ing. František Kučera:
Znaková síň ve vlášimském zámku.
- 1.6. PhDr. Vladimír Růžek:
České heraldické písemnictví po roce 1945.
- 14.9. Dr. Jaromír Stach:
Vznik svatojiřské ikonografie.
- 28.9. Jiří Hanáček:
Vývoj malířství a jeho odraz v heraldice.
- 12.10. PhDr. Stanislav Božtál:
Česká šlechta v 16. a 17. století.
- 26.10. Karel Liška:
Z československé městské heraldiky.
- 9.11. Heraldická terminologie.
Diskusní večer s úvodním slovem prof. P. Paláta.
- 23.11. Dr. Jaromír Stach:
Nově objevený rodokmen pánů z Martinic.

V roce 1982 vydala pobočka Heraldika ČNS tři Informační letáky, v nichž byli členové pobočky průběžně seznamováni s jednotlivými akcemi nebo s aktualitami; letáky byly vydány v lednu, v srpnu a v listopadu a

rozeslány všem členům pobočky.

Na žádost Městského výboru Socialistické akademie v Praze přednášeli i v roce 1982 někteří členové pobočky Heraldika ČNS v jarním a podzimním cyklu nazvaném "Kapitoly z heraldiky". Cyklus se znovu setkal s velkým zájmem široké veřejnosti, o čemž svědčí značný počet posluchačů.

Výbor pobočky Heraldika ČNS sděluje, že Heraldické ročenky 1974 - 1981 jsou již zcela rozebrány. Rovněž zájemcům o Erbovní sešity, které vydávala Heraldická sekce Klubu vojenské historie při Vojenském historickém muzeu, nelze vyhovět, neboť i tato tiskovina je zcela rozebrána.

Dne 11. ledna 1983 se konala řádná výroční schůze pobočky Heraldika České numismatické společnosti v místnosti Fotoklubu ČKD, Praha 1 - Nové Město, Nekázanka 7, 4. patro. Jednotliví funkcionáři přednesli krátké zprávy a předseda pobočky Dr. Zdeněk M. Zenger seznámil přítomné s informacemi ze sekretariátu České numismatické společnosti. Hlavním bodem programu byly volby výboru a komisí pobočky na rok 1983. Z podnětu předsedy revizní komise Ing. Mojmíra Chromého byla na poslední prosincové schůzi - 7.12.1982 - připravena kandidátní listina, s níž byli přítomní členové na výroční schůzi seznámeni. Po krátké a věcné debatě byly volby provedeny takto:

Výbor pobočky Heraldika ČNS na rok 1983

Předseda	JUDr. Zdeněk M. Zenger
Místopředseda	PhDr. Milan Buben
Jednatel	prof. Pavel Palát
Hospodář/pokladník	Jaroslav Jásek
Archivář	PhDr. Pavel R. Pokorný
Členové bez funkce	Ing. Zdenko Alexy PhDr. Tomáš Krejčík

Přijímací a disciplinární komise

Předseda	PhDr. Stanislav Hošťálek
Členové	Ing. Jaroslav Kec Emil Konopásek

Revizní komise

Předseda	Ing. Mojmír Chromý
Členové	Stanislav Judl, akad. malíř Karel Liška

Redakční rada

Technická sekce	prof. Pavel Palát
-----------------	-------------------

Ing. Miroslav Barnet
Ing. František Kučera

Výtvarná sekce

JUDr. Zdeněk M. Zenger
Zdirad J. K. Čech
Petr Tybitancl

Odborný lektor redakce

PhDr. Pavel R. Pokorný
(dle potřeby jím přizvaní spolupracovníci)

Exekutiva redakční rady

prof. Pavel Palát (předseda)
JUDr. Zdeněk M. Zenger
PhDr. Pavel R. Pokorný

Po ukončení výroční schůze se sešel nově zvolený výbor, komise a redakční rada ke krátké schůzi, na níž byly projednány některé organizační záležitosti. Zvláštní pozornost byla věnována pracím spojeným s vydáním Heraldické ročenky na rok 1983. Předseda redakční rady stanovil konečný termín k odevzdání všech písemných i ilustračních podkladů na 15. březen 1983.

Členové pobočky Heraldika ČNS, kteří se v průběhu roku 1982 dobrovolně zřekli odběru Numismatických listů a tyto jim nebudou od počátku roku 1983 docházet, nechť to laskavě písemně oznámí jednateli pobočky Heraldika, neboť získávají nárok na sníženou cenu za Heraldickou ročenku; částka, o kterou se snižuje cena Heraldické ročenky, činí 24,- Kčs a platí pouze pro odběr jednoho členského výtisku. Každý další výtisk Heraldické ročenky bude účtován v plné stanovené výši. Výbor pobočky zdvořile žádá všechny abonenty Heraldické ročenky, aby platby vyrovnávali obratem a to výhradně složenkou, která je k Ročence přiložena. V případě upomínek za nezaplacené částky budeme účtovat výlohy spojené s poštovním. Zdvořile a naléhavě žádáme všechny abonenty, aby funkcionářům pobočky, kteří tuto práci vykonávají dobrovolně a bez nároků na jakoukoliv odměnu, nepřidělovali zbytečnou práci. Čas, který věnujeme na psaní upomínek, může být využit vhodnějším způsobem.

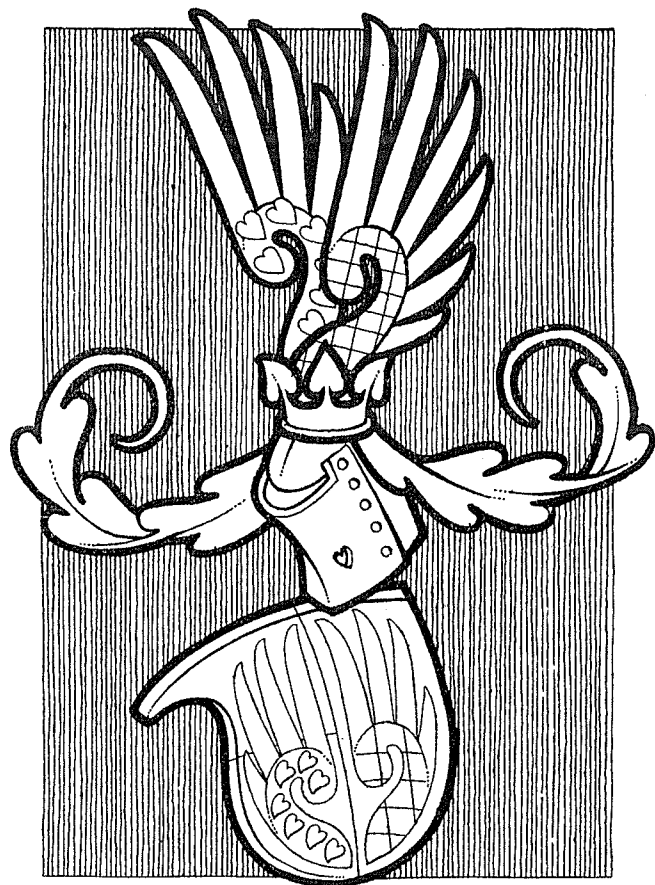
Bibliografie české práce heraldické 1901-1908, díl I., je předávána postupně do tisku. V době finálních technických prací na této Ročence vyšel již 1. sešit, který kromě úvodní části obsahuje 744 anotovaných záznamů. Sešit 2. je již v tisku a bude obsahovat dalších 909 záznamů.

Pavel Palát

OBSAH*

Zdirad J. K. Čech: Osvobození Vídně 12. září 1683	3 - 21
<u>Přispěvky ke studiu heraldických pramenů</u>	22 - 87
Stanislav Judl: Dvouhlavý orel v době Lucemburků	22 - 46
Tomáš Krejčík: K typologii miniatur v erbovních listinách 18. století II	47 - 57
Jiří L. Bílý: Soukromoprávní dispozice ke znaku v měštanském prostředí	58 - 67
Pavel R. Pokorný: Znakový portál v Mladotově domě	68 - 87
<u>Terminologie</u>	88 - 105
Jaroslav Jásek: Oškrt versus kypřice - snad už naposledy	88 - 105
Karel Liška: Výročí našich měst	106 - 109
<u>Výběr z literatury a zprávy</u>	110 - 133
Pavel Palát: Arnold Rabbow: Wolfsburger Wappen	110 - 111
Pavel Palát: British Heraldry from its origins to c. 1800	111 - 113
Mojmír Chromý: Jan Chaloupka: K historii obce Kralic nad Oslavou	113
Pavel Palát: Bibliografie zahraniční archivní literatury 1975-1977	114 - 116
Pavel Palát: Znaky československých měst I	116 - 119
Mojmír Chromý: Polská historická medaile 16.-18. století ze sbírek Kabinetu mincí a medailí Národního muzea ve Varšavě	119 - 120
Milan Buben: K. Boudová: O vývoji erbu pánů z Bubna a Litic	121
Mojmír Chromý: Věra Laudová: Cechovní znaky	121 - 122
Jaroslav Jásek: Kapesní atlas světových dějin	122 - 123
Pavel Palát: Moravské genealogicko-heraldické zpravodaje	124 - 128
Pavel Palát: Ještě k 550. výročí řádu Zlatého rouna (1430-1980)	128 - 129
Stanislav Hošťálek: Sto let Bílkových "Konfiskací"	130 - 132

Mojmír Chromý: 2. pracovní schůzka zástupců GH-klubů dne 30. října 1982 v Olomouci	132 - 133
Pavel Palát: Eduard Šimek: Numismatické listy I - XXX/1945 - 1975 Rejstřík	133
<u>Zprávy ČNS pobočky Heraldika</u>	134 - 141
Zdeněk M. Zenger - Milan Buben: Deset let heraldické práce v České numismatické společnosti	134 - 138
mfawb: Životní výročí	138
Pavel Palát: Heraldika pobočka České numismatické společnosti v roce 1982	139 - 141
<u>Ilustrace:</u>	
Zdirad J. K. Čech: obálka, titulní a tirážní strana, 3-16, 68, 70, 72, 73, 75, 77, 79, 81-83, 90-99, 101, 103	
Stanislav Judl: 24-25, 27, 31, 35, 38, 39	
Karel Liška: 106-109	
Petr Tybitancl: 59, 60, 62, 64	
Zdeněk M. Zenger: 138	
<u>Reprodukce:</u>	
Jiří L. Bílý: 61, 63	
Roman Maleček: 24-25, 48-55, 88, 89, 119, 120, 122, 123	
red.: 110-112	

HERALDICKÁ ROČENKA 1983

Vydala Česká numismatická společnost, pobočka Heraldika,
Praha 4, Levá 11, jako interní tiskovinu pro své členy.

Vydání povoleno Národním výborem hl. města Prahy,
odb. kultury, pod zn. Kult. 3-sine/81 ze dne 8. 7. 1981.

Praha, duben 1983

Prosíme abonenty Heraldické ročenky 1983,
aby si provedli následující opravy:

s.17, ř.12.zdola: ..., ve 2. pětkrát červeno-
stříbrně děleném ...

s.18, ř.13.shora: ... 2. a 3. pole červené
se stříbrným ...

s.18, ř.20.shora: ... ten zlatý s kosmým ...

s.141, ř.5. zdola: ... 1901-1980, ...

Na s.89 je umístěna fotografie mlýnského
kamene s kypřicí. Při fotografickém zpraco-
vání v tiskárně byl negativ obrácen.
V daném případě se nejedná o chybu závažnou,
neboť podstatou snímku je otvor po kypřici.

red.